

KORTÁRS

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

2018 03 év 03. szám

SIMON ZSOLT-munkáival

2018 03

KORTÁRS

ÁGH ISTVÁN: Őszvégi kepletek

JENEI GYULA: Ismerős idegenség (esszé)

NAGY GÁBOR tanulmánya Utassy Józsefről

MÁRKUS BÉLA: „életem halottakat éltet” – Ágh István új verseskötetéről

VASY GÉZA, ARTZT TÍMEA, BUDA ATTILA kritikái

Ára: 735 Ft
Előfizetőknek: 668 Ft
www.kortarsonline.hu

nka
Nemzeti Kulturális Alap

SIMON ZSOLT, Madarász, 2010

BUDAPESTI
OPÉRETT
SZÍNHÁZ

BONCSÉR GERGELY / VADÁSZ ZSOLT | BORDÁS BARBARA / LUSINE SAHAKYAN
PELLER KÁROLY / ERDŐS ATTILA | SZACSVAY LÁSZLÓ / CSUHA LAJOS
KÁLLAY BORI / KALOCSAI ZSUZSA | LANGER SOMA / KENDI LUDOVIK
DOLHAI ATTILA / VEREB TAMÁS

JACQUES OFFENBACH

KÉKSZAKÁLL

NAGYOPÉRETT

SZÖVEGÉT ÍRTA: HENRY MEILHAC ÉS LUDOVIC HALEVY LIBRETTÓJA ALAPJÁN
SZABÓ-SZÉKELY ÁRMIN, SZÉKELY KRISZTA, LŐRINCZY ATTILA
DALSZÖVEGÍRŐ: MÁTHE ZSOLT

DÍSZLET: BALÁZS JULI | JELMEZ: PATTANTYUS DÓRA
ZENEI VEZETŐ, KARMESTER: DINYES DÁNIEL | KARMESTER: SILLO ISTVÁN
KOREOGRAFUS: KULCSÁR NOEMI

RENDEZŐ
SZÉKELY KRISZTA

www.operett.hu | jegy@operett.hu | @operettszinhaz | jegy.hu | Klasszikus rádió | OLIFE1 | TV2SPORT

TARTALOM

- 3 ÁGH ISTVÁN: Őszvégi képletek *(vers)*
- 9 TEMESI FERENC: 49/49 *(próza)*
- 19 MARKÓ BÉLA: Misztériumjáték *(vers)*
- 21 ACZÉL GÉZA: (szino)líra – torzósótár *(vers)*
- 22 ORBÁN JÁNOS DÉNES: Hófehérnépecske *(próza)*
- 27 ZALÁN TIBOR: Alkoholos tűnődések *(vers)*
- 29 VERMES NIKOLETT: Kapunyitási pánik; Ideiglenesen befogadó *(versek)*
- 30 ZSOLNAI GYÖRGY: Vészhelyzet *(próza)*
- 36 SZIGETHY GÁBOR: Lapszemle VI.
- 38 KODOLÁNYI GYULA: Pilótaszobrászok, egy cserép muskátli és a kert – Gondolatok a Gödöllői Iparművészeti Műhely 20. évfordulóján
- 44 SZÜCS GYÖRGY: Bábok álma – Közelítések Simon Zsolt műveihez *(képzőművészet)*
- 48 JENEI GYULA: Ismerős idegenség – A Kisfaludy utcától a Kisfaludy utcáig *(szülőföldem)*
- Európa, Európa... – esszépályázat**
- 53 UTRY ATTILA: Európa, Hungária
- 59 PLESOVSZKI HAJNALKA: Európa, magyarul, onlajn – Kortárs magyar elbeszélések Európáról, online folyóiratokból
-
- 71 NAGY GÁBOR: Örök gyermekkor – Utassy József: Hol ifjúságom tűnt el
- 77 GÖMÖRI GYÖRGY: A szabadságharc emlékezete egy 1850-es kiadványban
- 80 MÁRKUS BÉLA: „életem halottakat éltet” – Sorok a 80 éves Ágh István új verseskönyvéről (Ágh István: Elvarázsolt ének)
- 90 MURÁDIN JENŐ: Háttérkép egy festőpályához *(képzőművészet)*
- 95 VASY GÉZA: Jánosi Zoltán / Ratkó József
- 97 ARTZT TÍMEA: Erdős Virág / Hátrahagyott versek 1992–2017
- 99 FARKAS GÁBOR: Kürti László / a csalásról
- 100 BAÁN TIBOR: Baka Györgyi / Megnyíló idő
- 102 WÉBER ANIKÓ: Csörsz István / Bóckacaj
- 103 KOVÁCS ISTVÁN: Komárom a szabadságharcban 1848–49
- 106 BUDA ATTILA: Kelemen Erzsébet / A szöveg testén túl
- 107 TAR PATRÍCIA: Száraz Miklós György / Az álmovadász
- 109 KOLOZSI ORSOLYA: Benedek Szabolcs / A fiumei cápa
- 111 SZÉKÁCS VERA: Albert Gábor emlékére

E számunkat SIMON ZSOLT munkáival illusztráltuk.

A borítón: Múterem. 2005 (részlet)

Acsei Roland
Agh Ievain
Báthory Csaba
Bertók László
Cseh Zoltán
Dobosi Eszter
Falusi Márton
Fekete Vince
Fenyvesi
Filipi T.
G. J.

Kedves Olvasóink!

A *Kortárs-költőverseny 2011–2016* című kötetünk bemutatóját 2018. március 7-én 17 órától tartjuk a Zappa Bistróban (Budapest, VIII. ker., Mikszáth Kálmán tér 2.)

A bemutatót Thimár Attila nyitja meg, a költőkkel és a kötet illusztrátorával Pécsi Györgyi beszélget, a könyv verseiből Ódor Kristóf olvas fel.

Mindenkit szeretettel várunk!

KORTÁRS

Támogatók: **NEMZETI KULTURÁLIS ALAP,**
KORTÁRS ALAPÍTVÁNY, MAGYAR NEMZETI BANK,
EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA

Szerkesztőség:

THIMÁR ATTILA (főszerkesztő, tanulmány), thimar.kortars@gmail.com
AMBRUS LAJOS (próza), kemenesalja@gmail.com
PÉCSI GYÖRGYI (vers), pecsigy@freemail.hu
STURM LÁSZLÓ (kritika), sturml67@gmail.com
NOVOTNY TIHAMÉR (kép), prinotipa@gmail.com
KOVÁCS NÓRA (tördelőszerk.), babajaga1960@gmail.com
BORNEMISSZA ÁDÁM (olvasószerk.), bornemissza.adam@gmail.com

Lapterv: LÁSZLÓ ZSUZSI

Szerkesztőségi titkár:

ÖNER EDIT (info@kortars.com)
1062 Bp., Bajza u. 18.
Szerda: 11–14 óráig
Csütörtök: 10–13 óráig
Tel./Fax.: 342-1520; 06-20-33-77-531
Postacímünk: 1406 Bp., Pf. 93.

Lapunkat rendszeresen szemlézi a megújult

www.observer.hu

Kiadja a Kortárs Folyóirat Kiadói Kft. Felelős kiadó: a kft. ügyvezetője.
Nyomdai munkák: *mondAt Kft.* www.mondat.hu

Előfizetési díj 1/2 évre 3680 Ft, 1 évre 7350 Ft. Szerkesztőségi előfizetés esetén külföldre: 105 €. (Az áthúzódó előfizetéseknél nem kérünk díjkülönbözetet.) Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a Regionális részvénytársaságok. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen, telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen. **Külföldre és külföldön** előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu

HU ISSN 0023-415X

Nemzetközi online azonosítószám az Interneten: HU ISSN 1418-1592

Kéziratokat nem őrzünk meg, és nem küldünk vissza.

Lapzártá: a megjelenés előtti hónap 3-án!

HÍREK

A kortarsonline.hu Önnek szól!

Szeretnénk olyan aktualitásokat is eljuttatni olvasóinkhoz, melyekre egy havilapban nem mindig van lehetőség. Milyenek a legfrissebb bemutatók a moziban és a színházakban? Melyik koncertet vagy kiállítást ajánljuk?

Olvasson online felületeinken is interjúkat, elemzéseket, kritikákat!

Tartalmainkból:

Kritika Szász Attila *Örök tél* című filmjéről

A több mint öt éve repertoáron lévő színházi előadásokról

Látogasson el a www.kortarsonline.hu-ra, mentse el a kedvencek közé, és kövessen minket a Facebookon is, hogy mindig naprakész legyen!

www.kortarsonline.hu

ÁGH ISTVÁN

Őszvégi képletek

ÁGH ISTVÁN (1938) Budapest

1.

A házzal szemben, túl a foszló kerten,
fölizzik négyemeletnyi ablaksor,
palotafénnyel világít az alkony,
s az égi látvány földi titkot sejtet,

jobbról könyvtárrá alakított templom,
tornya még emlékeztet a keresztre,
a vegyészek kastélya átellenben
gyertyafényes ábrádozásra hangol,

brokát sugárözönrel függönyözve,
valami történik a folyosókon,
sötét hangjegyek járnak körbe-körbe,

s a hallgatóság feketén kicsordul
a termekből, és elhagyják a kertet,
s díszlet marad a campus, teliholddal.

2.

Szeretem ezt a százesztendős házat,
vadszőlő gyanánt belegyökereztem,
ahogy a falra tapadt levelekkel
együtt sárgul a lonc a lombhullással,

több mint egy emberöltőt itt töltöttem,
a régiekből alig élnek páran,
úgy eltűntek, mint akit vízszugárban
sárrá ázva jeltelen szétfröcskölnek,

talán már senki sem idősebb nálam,
a nappalunk is csöndes, mint egy özvegy,
kivel találkozom a liftre várva,

de nem is látjuk egymást máskülönben,
mert mintha nem is lagnának a házban,
s ha laknak is, idegenek köszönnek.

Szeretettel köszöntjük a 80 éves költőt!

3.

Eszembe jut, milyen régen nem láttam
függeni lépcsőházi gyászjelentést,
úgy élek még, mint aki halasztást kért,
vagy még nevem sem írták rubrikába,

nem is tudom, kinek a neve volt kint,
talán a szent asszonyé utoljára,
csipkekesztyűs kezét imára zárva
várta a gonosz férjek eltűnését,

és a tanárnő az afgán agárral,
már senkinek sem tehet följelentést
a korhely büntanyáról szomszédjában,

a nők inkább a férjüket követték,
mielőtt szépen megáztak egymásnak,
vagy egy vadászfegyverrel befejezték.

4.

Emeletről ereszkedtem az útra,
s a tériszonymnak érzett szédüléssel
valami ismeretlen helyre léptem,
pedig csak az esti csúcsforgalomba,

suhannak szemből s oldalról a gépek,
az árnyéknak van fénye, nem fordítva,
lobban, kihuny, fölgerjed összevissza
az árrá zsúfolódott káosz réme,

láb alatti üdvivalgás a zajban,
öleb feszül, az óriás nőstényre,
mint egy fék vagy karosszéria hangja,

úgy megijeszt, hogy fölkarar a szégyen,
ha még ez a pórázos kutya-attak
is bánt, mit árt egy igazi kísértet?

5.

Csúcsforgalomban hullámszünk, a járda
autók orránál hagyott szűk medrében,
uszadékká fásult közlekedőkkel
sodródok én is az ellenirányban,

mint a rugóra fölhúzott játékszer,
ameddig kimért idejét lejárja,
nincs szembejövő, aki félreállna,
fél oldalvást a keskeny járdaszélen,

mert nem gondolja senki, el se várja,
csak rádólni a hegyaljai szélre,
mindig előre, se oldalt, se hátra,

így kell vigyáznom érzékenységre,
föl ne ébredjen az alvó vadállat,
kivel nap mint nap egy ketrecben élek.

6.

Régen ilyen óriások nem voltak,
párkányos vállal, boltozott kebellet,
muszáj nagyobbak lenni közelükben,
s hogy minél előbb levegőhöz jussak,

fölmorzsolnak, leőrölnek különben,
mielőtt nyílna rám a rondabugyra,
s az emésztéshez szükséges gyomorsav
feloldana és eltüntetne innen,

az újabb nemzedékek magasabbak,
úgy, ahogy Árpád népe nálunk kisebb,
hatalmas lábaikkal letaposnak,

s ha tömegük résein kitekintek,
nem is véletlen foglya egy falanksznak,
csak halva tudok dezertálni innen.

7.

S az autófolyam sodrásában feltűnt
hat versenyló, utcánkban elképesztő
vízió, ahogy vergődtek le és föl
reflektorok csapásain keresztül.

vakon a felkorbácsolt sűrű vértől,
ágaskodtak, faruk rúgásra lendült,
már mellettünk tornyosultak felettünk,
mintha egy hortobágyi felvételtől

vetülnének a falra, míg veszettül
csattog patájuk a kocsitetőkön,
sokaságunk csodálkozása nélkül,

én úgy hittem, a nagy szabadságösztön
vágója volt, s lett a bukása végül,
függetlenül a közömbös tömegetől.

8.

Ha szarvas volnék város sűrűjében,
miként a modern mítoszból kitetszik,
talán eljutnék még az első kertig,
de már az utca végén lelőnének,

eszembe jut, mikor láttam peregni
egy vaddisznót, vagyis a filmfelvételt,
a Svábhegyről, ahogy valami féreg
a rejtett kamerákon át igyekszik,

mint a futár, magányos küldetésben,
vagy valami belső program vezérli,
és elrejtí a lejtős út előlem,

menekülésből lettem budapesti,
s nem tudhatom, hogy magasban vagy mélyben
kelletik-e pályámat befejezni.

9.

Talán ide is kamerákat dugtak,
rögzíteni gyanútlan mászkálásom
utcánkban, el a tizenhármas számtól
én is, akár egy lehetséges tolvaj,

akit ellenőriznek megszokásból,
mondván, nekem is jobb, ha tudnak rólam,
amerre éppen nyomoznivaló van,
dokumentálható ártatlanságom,

hogy nem loptam a pálinkát a boltban,
a belső zsebek bűvésze is más volt,
s az is, aki a lányt megtapogatta,

de a kamerák hatósugarán túl
az lehet bárki, mint amit ráfognak,
ha megfigyelt szerepéből kimozdul.

10.

Ha a kamera megörökítette,
tanúsíthatja is a jelenlétem,
divatjamúlt barett sapkás képem
jó különös ismertetőjegyemnek,

de a pultnál arcom gyűrődésére,
hajamra és hangomra tekintettel
kaptam, ami életkoromhoz illett,
ellenszenvet, a visszajáró pénzzel,

a lánytól ennél csak annyival többet
 érdemelnék, hogy mosolyát igénylem,
 de mit kezdjek egy üzletnyi közönnyel,

hol a vásárlók is semminek néznek
 mint mindenkit, és ha nekem ütköznek,
 elvárják még, hogy bocsánatot kérjek.

11.

Amit végezni kellett, elvégeztem,
 elmegyek én is, mert az idő eljárt,
 nehéz, mint csodaszarvas trófeáján
 a nyolcvan ágat, emelni fejemmel,

mint a tavalyi levelek a tölgyfán
 helyet adnak az idei rügyeknek,
 de hogy én is alászálljak rezzenetlen,
 sors szerint sokkal fájdalmasabb annál,

és ráadásul mondhatatlan szégyen
 kíséri az öregkor adományát,
 miért élek, ha mások már nem élnek,

s akik jövőjük gátját bennem látják,
 az ifjúságtól ittas nemzedéknek
 gyűlölet rántja össze pillantását.

12.

Sérelmeim mindjobban szaporodnak,
 csak be kell húznom mögöttem az ajtót,
 kiszolgáltatott vagyok már a gangon,
 bántásoktól bántódásig haladva,

és panaszkodom, ámbár arról van szó,
 hogy a napi közönséges bajokra
 idült halálfélelmem áttolhassam,
 mintha már nem is kellene meghalnom,

s a fiatalok is azért zavarnak,
 mert rám tükrözik elfelejtett arcom,
 s bennük ismerek egykori magamra,

amikor még az Isten sem hiányzott,
 ma meg az égnek vagyok az árnyéka,
 mit földre vet egy kisemmizett vándor.

13.

Én távozom el mégis gazdagabban,
hát, méltóbb irigyeket érdemelnék,
nem a vénséghez várok együttérzést
azoktól, akik még előtte vannak,

a hosszú élet nagy, megtoldott érték,
vagyon, melynek hasznától gyarapodtam,
amint vetettem, akképpen arattam,
s behordtam az istenáldotta termést,

mert veszített állásból is nyerni tudtam,
nem is azért vagyok talán szerencsés,
hanem mert társat találtam az útra,

megnyugtat a biztosított öröklét,
hogy testi jelenlétem folytatója
nemcsak a múben testet öltött emlék.

14.

Hatalmas sárga rózsák, sötét árok,
szikrák raja, szivárványt ontó forrás,
parázs-bimbók, lombot hullató gyertyák,
fényfé lobbant éjfél előtt a város,

hogyan bírja saját személye súlyát,
aki most fölfogja a fényben ázott
éjszakában azt a másik világot,
s valami titkos nagy sötétség hat rá,

észrevétlen mélypont a tér aljáról,
úgy rögzíti az ellentétes vonzás
a Duna Gellért-hegyi rakpartjára,

angyalszárnyukon fölszállnak az utcák,
leszáll a helyükbe egy csillagváros,
s nagyot pislant a villanyvilágítás.

TEMESI FERENC

49/49

TEMESI FERENC (1949) Budapest

Porlódról Bébi vitt kocsival Gyulára bennünket. Az ottani várjátékokon léptem fel, humoros írással. Bébinek Vásárhely után megeredt a nyelve. Elmesélte, hogy egyszer fél napig utazott komphajón Koppenhágából Oslóba.

Te, én annyi részegyet még nem láttam együtt egyszerre. Ennyi legénybúcsú, születinapos a világon nincs. Én az anyósülésen ültem, Ilona hátul hallgatott.

Iszonyú drága a pia a skandináv országokban, az adó rajta az egekben, mondtam. Norvégiában viszont egy évig is lehetsz táppénzen, és már svéd vendégmunkások is vannak.

Tudom én, mondta Bébi, és a visszapillantóból Ilona fegyelmezett, érzelmeiket jól rejtő arcát figyelte.

Hányban volt ez, nem emlékszel?, kérdeztem.

Miért fontos ez?

Mert azon a komphajón játszott Turcsáék zenekara. Igen jó pénzért + ingyen pia.

Már nem emlékszem. A hetvenes évek vége felé, amikor végre útlevelém volt.

Turcsa elmondta, hogy csak füldugóval tudott aludni a hajón, úgy verte a jég az ablakokat.

Ilona közbevetette:

Azon a komphajón volt kapitány az exem is.

Erre egyikünk se tudott mit mondani. Egy hajóban eveztünk ismét. De Bébi folytatta.

Éhgyomorra isznak, pedig a kaja is féláron van, mondta. Turisták, dánok, svédnek főleg. Ázsiaiak. De tudod, mitől feküdtem ki? Csönd. A kerekese székeltől. Ennyi mozgássérült nem lehet egyszerre egy komphajón, mondtam magamban. De amikor megérkeztünk, a holt részegeket ezen tolták le a kompról a járásbírók. Akiknek mindkét zsebében üveg volt. Kettőig adómentes.

És?, kérdeztem csak úgy.

A legnagyobb élményem mégis az volt, amikor rájöttem, szocialista országból érkezett magyarként, hogy itt mindent elhisznek, amit mondok. Itthon eleve azt föltételezik, hogy hazudok.

Amint beértünk Gyulára, Bébi elhallgatott. Megérkeztünk a szállodába. Mindig is szerettem ezt az alföldi kisvárost. És nem azért, mert a Szilveszterrel közösen írt kamaszkori darabunk itt kapott az Erkel Napokon aranyat. Miként Bébi is egy néprajzi dolgozattal. Ez egy fontos, térségbeli, szellemi megmérettetés volt a fiataloknak akkoriban. Míg Bébi parkolóhelyet keresett, Ill-lel beültünk a szálloda étteremébe.

Te tudod, hogy Bébi anyukájának mi volt a foglalkozása?, kérdeztem.

Nem én, mondta Ill, de kedves, jólelkű néni volt. Ill fénylő, mogyoróbarna gombszemei az ételillatban.

Paplanos segédből lett betanított munkás a kendergyárban. A felszab után. Három műszakban, napi tíz mázsa bálázott kendert kellett széttépnie,

Részlet egy készülő regényből.

és föladnia a géphez. Illnek a szokásos száraz fehérbort rendeltem, most homokot, magamnak tonikot. A kender a legszívósabb növény, tettem hozzá.

Nem az ember?, kérdezett vissza.

De igen. Például az az iszapszemű, pengeszájú véglény, Kinyérváró dr., aki évisméltésre buktatott polgazdból, ha kettőnél több igazolatlan hiányzások voltak a szemináriumán.

Képzelheted, amikor marxista tárgyakból vizsgáztam az orvosin! Ill izgott-mozgott a székén. Az asztal billegett, végül a cigisdoboz tetejét hajtogattam össze, és kitámasztottam az egyik lábát.

Én kiharcoltam Kinyérvárónál a kettőt. Arról sose beszélt, hogy a Marx által leírt értéktöbbletet az állampárt teszi zsebre. Ő volt a kendergyári vezérigazgató, ahol Bébi anyja robotolt.

Az emlegetett, hajdan szőke farkas felbukkant. Rendeltünk. Ill persze halat.

Voltál te az ópusztaszeri nemzeti emlékparkban?, kérdezte tőle Bébi.

Iskoláslányként, kiránduláson, mondta Ill, akinek ezen a délelőttön mint-ha oldódott volna a zárkózottsága az újból megkedvelt cimborával. Itt ejtették szerét a magyarok az országnak.

Ötös, jeles! Azóta skanzen is van ott, vettem közbe.

Bizony, mondta Bébi, akinek fehér volt már a bajsza, mint nekem. És ha hiszed, ha nem, én terveztem újjá a klasszikus alföldi tanya mintapéldányát.

Hát az hogy lehet?, szaladt ki Ill száján.

Úgy, hogy a múzeumigazgató megbízott velem. Gimnáziumotok rettegett di-rigének a fia volt. És akkor elkezdtünk Kamónnal kóborolni, rajzolni, fényképezni a Portlód környéki tanyavilágban, persze biciklivel. És a mórakalmi homokon találtunk is két módosabb gazdaházat, amelyeknek gerendáját, ajtajait, ablakkereteit, meg amit tudtunk, felhasználtunk az újjáépítéshez. A kivitelezést is én vezettem.

Városunk két nevezetességével ebédelek, Gyulán. Ezt sem gondoltam volna, mondta Ill, s mintha szégyellné, halkan felnevetett.

Ebéd után én szundítottam egy kicsit, aztán színpadbejárás a várban, föllépés. Már nem emlékszem, mit olvastam föl, de vették a lapot. Az első sorból kimosolygó Illnek mondtam, amit mondtam. Fényes nap volt ez, az alföldi, szotyka szél, miként egy asszony, akinek megcsuszamlott az ajka, mindenféle ígéreteket sugdosott a füledbe.

Búcsút vettünk Bébitől. Miközben elkísértem a kocsiig, Bébi még megemlítettette, hogy Sárka szerint Ill rosszul viseli csóróságomat. Sose fogok annyit keresni, mint egy norvég orvos, mondtam neki mosolyogva.

Este – asszony lepedő ágy / clitoris. / rátenni uj /. nem gondolni / kollektív nem gondolni privát. No tévé, no rádió. Nem tudni híreket, Istennek hála.

Másnap lekéstük a vonatot, taxival mentünk Békéscsabára. A vasútállomáson megvettem a jegyeket Pestre. Aztán – jó szokásom – vettem egy Helyi Hírzengőt. Gyorsan más újságokat is. Mindenütt első oldalon hozták a tegnapi norvégiai tömegmászarlás hírért. Egy norvég manus, aki éveit tekintve a fiam lehetett volna, házilag barkácsolt pokolgépet robbantott a kormánynegyeden – nyolc halott. De ez csak a nyitánya volt egy embervadászatnak. Két órával később, rendőregyenruhában áthajózott egy szigetre, ahol a kormányzó Munkáspárt ifjúsági szervezetének táborlakóit, főként tiniket lőtt halomra. Aztán megadta magát persze, a kicsit későn ébredő rendőröknek. 77 embert ölt meg, egy csomót megsebesített.

Csak ültünk dermedten a váróteremben, egy cigány család meg egy nezezsüveges, virágos tarsolyt viselő fiatalember között. Ill végül hazatelefonált, hogy a gyerekei megvannak-e. Megvoltak.

Miért?, kérdeztem a vonaton.

Nem tudom. Ez pszichopata, normális norvég illet nem tesz, mondta Ill. A bevándorlást ellenezi egy olyan országban, amely az időjárást leszámítva migránsparadicsom.

Volt ez szabadkőműves, templomos lovag, lövészegyleti tag, csak akasztott ember nem, itt írják. Apropó: van nálatok halálbüntetés?

Nincs, mondta a szomorúságba süppedt Ill.

Életfogytiglani börtön?

Huszonegy év a maximális büntetés.

Ez a szemét megsebzett egy népet. A sajátját.

Ill nem felelt.

Otthon, a Cellában bekapcsoltuk a tévét. Majd minden csatornán vezető hír volt a tömeggyilkos ámokfutása. Az oslói gyászolókat mutatták.

Emlékszel a Blå Steinre, a Kék Kőre?, kérdezte Ill.

Az a találkahely a főutcán. Ez az?

A helyet elborította a virágtemető. Óriási színes szőnyeg, esőálló levelek, melyeket ismeretlenek írtak a vértanúkhöz. Özönlöttek folyamatosan az emberek. Óvodások, nyugdíjasok, a király, mindenki. Ill felsírt. Átöleltem.

Négy és fél millió kemény viking, aki nem üt vissza, de ettől csak erősebb lesz, mondtam, és összekócoltam kicsit a frufuját. Anyám, az ámok nem hazudnak!, írta Petőfi, akit csak te ismersz közülük.

•

Nem szerettem apám barátait. Igaz, nem voltak sokan. És még kevesebben jártak hozzánk. A szombat délutáni ultiparti tagjai vajon mit kezdhettek volna azzal a langaléta, nyugtalanítóan fürkészték tekintetű tizennégy éves kora kamaszsal, amilyen én lehettem 1963-ban? Azon a télen gáncsoltam el azt a véres hajú leányzót a korcsolyapályán. Fölsegítettem, bocsánatot kértem, ő megbocsátott, és ennyi. Még a nevét se tudhattam meg.

Disznóvágás lehetett, mert rendszerint az után hívta meg apám a barátait. A disznóvágás, az szent volt minálunk, egész évi húsellátmányunk függött tőle. A hentesnél jó, ha csontot lehetett kapni, meg zsírt. Amikor Németh István (akinek állítólag doktori címe volt földrajzból) jött terebélyes, hosszú téli éjszakákat betöltő tomporú, de kedves feleségével, akkor kivételesen örültem. Pista bácsi ezüstősz, alacsony férfiú volt, éles pofazacskói fölött, karvalyorrán ritka, keskeny, fémkertes szemüvegen át nézett az emberre nevető kék szemével. Jó, kicsit szúrós humora volt.

Miközben Angliában az évszázad leghidegebb telétől szenvedtek, még a focimeccseket is elnapolták, Porlódon (ahol mindig is melegebb van pár fokkal, mint az ország többi részén), a mínusz 8-10 fokos éjszakai fagy után, napközben felment 0 fokra a hőmérséklet. Sőt, a hóaplan felett a hőmérő plusz 4-5 fokot mutatott. A hó épp csak olvadni kezdett, de maradt. Akkoriban méteres havak voltak, de működött minden. Csak a vasutasok küzdöttek rendületlenül a befagyott váltókkal. A fölszálló köd résein besütött a téli nap, a hó fehérségétől ragyogott a Tündér utca.

Anyukám feltálalta a disznótorost az úribb bútorzatú „másik” szobában. Olyan volt, mint a többi disznótoros az Alföldön, kivéve a véres hurkát, amit a szüleim nem kedveltek. Párolt káposzta és a kikavart krumpli volt mellé. Még megvoltak a herendi porcelántányérok, tálak, kávéscsészék alátéttel, ami miatt anyámnak nem volt hősín menyasszonyi ruhája.

Szedjél, Ilonkám, a párodnak, mondta anyácskám.

Kigyulladt egy olajkút Algyőn, mondta apám, miközben Pista bácsi lecsapott a legnagyobb sült kolbászra, amit én néztem ki magamnak. Meg egy hús-füstölő is leégett Dorozsmán.

Az elsőt a szovjetek, a másodikat a mi tűzoltóink oltották el, mondta Ilonka néni. (Ha tudtam volna, hogy a veres hajú lányt is így hívják!) És ahhoz mit szólsz, Baba, hogy nem kell már beírnod a naplóba a tanítványaid származását?

Bizony, ideje volt, mondta anyám.

Én nem szóltam semmit, kaptam egy kisebb kolbászt meg egy rizses hurkát. Ettem. Az a lány a rókusai iskolába jár, gondoltam. Vajon hol lakhat?

Szibériából hat család, köztük nők és gyerekek jutottak be a moszkvai amerikai követségre, folytatta apám. De kiadták őket, mert a szovjet hatóságok megígérték, hogy nem esik bántódásuk.

Hol hallottad te ezt?, kérdezte Pista bácsi hunyorogva.

A fürdőben, mondta pillanatnyi tétovázás után apám. Üldözött keresztény családok voltak.

Csönd lett, mindenki tömte magába a torost a kolbász- és hurkaillatban.

És az amerikai Mariner 2? A Vénusz űrszonda eltűnéséről nem beszéltek a közfürdőben?, kérdezte Pista bácsi.

Apám válasz helyett töltött a pusztamérgesi fehérborból, ami csak a nagyon jó barátoknak járt ki.

Még nem is ittunk az újévre, mondta a poharát emelve. Koccintottunk. Én persze málnával.

Boldog új esztendőt!

Áldást, békességet, szerencsét!

Figyelj ide, Feri, mondta Pista bácsi apámnak. Változások jönnek. Még az is lehet, hogy közkegyelmet kapnak a börtönre ítélt ötvenhatosok. De ha elmondod valakinek, én letagadom! Megtörölte a száját.

Apám sápadtan nézte az üveg bor aranysárgáját, nem szólt. Ilyet még a párttagok közül is csak a kiválasztottak tudhattak.

Bizony szerencsés újesztendő ez!, folytatta Pista bácsi. Februárban mindkettőtökre feladat vár. Megtörölte a szemüvegét. Te, Feri, biztos jelölt vagy a szavazatszámlláló bizottságban a közeli választásokon. Egykori iskoládban, bizony. Hanem te, Baba, lehet, hogy tanácsstag leszel, mondta anyámnak. Hosszan, talán túl hosszan is nézte anyámat, aki sosem tudta tartani a száját.

Én? Csak a Nőtanácsba járok.

A napokban meg fognak keresni a városházáról, mondta Pista bácsi az ezüst kezelógombját csavargatva. Ha gondod van bármiben, szívesen segítek, tette hozzá.

Te, honnan tudod ezt, Pista?, kérdezte apám. Arca mint a fagyos ing.

Hát nem az Anna fürdőből, az biztos. Maradt még egy-két jó magyar emberem a toronyalján.

A két szobánk most nagyobbnak tűnt, mint általában, ha többen voltunk benne négyenél. Tényleg: a nővérem nem is volt otthon. Csönd lett.

Ugye, megengeditek, hogy ezzel a fiatalemberrel sakkozzunk egy kicsit, kérdezte Pista bácsi, a további kérdések elől kitérve. Apámékat az általa hozott hírek meglepték. Talán megváltozik megbélyegzett életük. Hitték is, nem is. Igazából hinni akarták. Azt viszont jól tudták, hogy volt egy közös szenvedélyünk Pista bácsival: a sakk. Kegyetlen játék, akár az élet meg a háború, amelyben fogott bábu lép, mint a szerelemben. Egy rossz lépés, és vége. És még ráadásul szép is. Egy nyolcadikos fiú számára, aki a városi úttörő bajnokságon holtversenyben második lett, mindenképpen.

Átmentünk a nappaliba, ahol a sarokban nagyképernyős Orion tévé bámult vakon a világba. Apám íróasztalára terítettem a viaszkosvászon táblát, a Nárácsot ábrázoló antik bronzszobor másolata és apámnak az újsághalom tetjén trónoló totókulcs-füzete közé. A szürke írógépet hátrébb toltam, a fém-

tokos villamosbérletemet a farzsebembe tettem. A szépen faragott, igazi porlódi íróasztal lapja üvegből volt.

Isten nem kockázik, de a végzet sakkozik, mondta Pista bácsi, és ádázul mosolygott. Csak túl későn veszed észre, hogy a királyából is királynőt faragott.

Pont az ilyen megjegyzései miatt kedveltem. Sütött a téli nap, de már nem volt ereje. Mint egy öregembernek, aki már csak a szemével vétkezik. De a hó a függönyön is átragyogott. Előhúztam az újságkupacból a Vidék Vidéke múlt vasárnapi számát. Megfejténék ezt a rejtvényt? Nekem sehogy se megy, Pista bácsi.

Inkább játszunk, mondta az öreg, aki a szegycsontomig ért. Rendszerint meg tudtam verni, tán ezért is erőltette a játékot. A sötét parasztot rejtő öklére ütöttem. Állva játszottunk. Én háttal álltam az ablaknak, apám könyvespolca mellett, ahol legalul a Tolnai Világlapja lexikonjai feketélltek.

Sakkban a Vörös Meteor az első, igaz?, kérdezte Pista bácsi, és spanyolt nyitott, mint mindig. És mi van a jó porlódiakkal?

Az NB II Keleti Csoportjában a VESE tizenegyedik.

Szégyen, mondta ajkbiggyesztve. Maróczy szülővárosában.

Munkásököl, vasököl, ma már az is könyököl, mondtam évődve. A barkács-szakkörben hallottam, tettem hozzá.

Akkoriban, vagy két évig rovátkált, nyomtatott jegyzőtömbbe írtam a sakkmeccseimet, ceruzával. A dátumot is onnan tudom. 1963. január 3. volt. Nem másolom ide a lépéseket, mert őszintén szólva nem hiszem, hogy követni tudnátok, pláne azt, hogy lejátszanátok a meccset, gyerekek. Ti már tudjátok, hogy egy számítógép meg tudja verni a világbajnokot is, mi még csak nem is sejtettük, hogy ez lesz belőle. Nem tudtuk, hogy ez lesz az év, amikor Kennedyt, az amerikai elnököt lelövik, a Beatlest meg másnap föl. Ilyen tudatlanul is beáldoztam néhány parasztot, és a 33. lépésben a sötét vezérrel, magyarul királynővel bemattoltam.

A visszavágón, amelyben én az angol megnyitást választottam, kicsit alábecsültem ellenfelemet. Nem is tudtam, hogy mennyire. Túl sok minden járt egyszerre a fejemben. *If I had a hammer, I hammer in the morning, hammer in the evening all over this land...* Ez a vadiúj szám ment a fülemben megállíthatatlanul. Vagy tán túl sokat gondoltam a veres hajú leányzóra. De nem ezért adtam föl a partit a 46. lépésben. Ne keressünk kifogást.

Eddig egy-egy, szólt át Pista bácsi a szüleimnek és a feleségének, akik a porlódi operabemutatóról, igazi babkávéról, *Mici néni két életéről* és más fontos dolgokról cseréltek eszmét. A döntőt már legyetek szívesek, várjátok ki!

Közben – lement a nap a maga járásán, sárgarígó szól a Tisza partján. Csak a dalban szólt naplemente után, a dalban minden lehet.

A királynő a legerősebb bábu, akár az életben, de mindig a király életére megy ki a játék, mondta Pista bácsi, és röviden, gonoszul felnevetett.

A nyertes az, aki az utolsó előtti hibát követi el. Már nem tudom, melyik nagymester mondta. Most én nyitottam a királygyaloggal, és ez meglepte Pistát bácsit. Mindig a királynő oldalát forszíroztam. Ment-mendegélt a parti, kemény pozícióharcok közepette, Pista bácsi a szicíliai védelem bunkerébe bújt, de egy tisztáldozatom elfogadása után csak szorítottam, szorítottam az ő királyát a vezérrel a matt felé. Leütöttem a bástyáját, mert kellett nekem a h8-as mező. A szerelem mezeje. Hej, miért van neked olyan égővörös hajad, te névtelen lány! Pista bácsi nem adta föl. Ez feldühített, mert azt jelezte, szerinte nem biztos, hogy be is tudom fejezni, lehet, hogy elnézem az állást. 80 lépésre való hely volt nyomtatva egy akkori játszmatömbön, én még háromszor kettő téglalapot húztam ceruzával hozzá. A 83. lépésben aztán Vezér b8 sakk-matt.

Sakkba került ez nekem, mondta Pista bácsi gúnyorosan. A kezét nyújtotta, de most már nem mosolygott. Ettől függetlenül egy év múlva kölcsönadta nekem Salinger *Zabhegyezőjét*. A bukott, magányos kamaszról szóló regény úgy hatott rám, mint az íróra Tolsztoj meg Csehov. A hamburgert úgy fordították benne, hogy húsos szendvics. Mert mi legföljebb Hamburger Jenő elvtársról tudtunk az 1919-es kommünből. A borítón a cím szótagonként egymás alá volt írva, emlékszem. Olyan bőrdzsekije, kék farmere, piros baseballsapkája senkinek se volt Porlódon, mint a címlapon háttal álló kamasznak. Itt egy rendes amerikai történet véget is érne.

De ez egy magyar történet. Itt fél évszázadba telt, míg megtudtam, hogy apám két fő besúgója a legjobb barátai közül került ki. Az ártalmasabb Pista bácsi volt, az ifjúkori kenyeres pajtás. Neki ördög ült a szívében, mert jelenteni is többféleképpen lehet. Pista bácsi ártótisztje, a téglagyári művezető csinált „különösen veszélyes elemet” apámból, mert úgy kellett nekik az ellenség, mint egy falat kenyér. De a börtönre Pista bácsi szavazott, amikor anyám kifejezte neki, amit nem tudhatott ő se: be akarták szervezni az urát. Ez kettőtől öt évig gyógyult akkoriban. Az elvtársak azonban úgy döntöttek, szabadlábban több hasznot hajthat szegény apám.

Pista bácsi bizony a sakkpartijainkat is megemlítette, hogy éreztesse, mennyire beépült a család bizalmába. Így tudtam azonosítani. Jelentéseiből mellékesen kiderült, hogy engem, a baloldali beatlázkodót kedvelt. De ő volt az is, aki végül magába zárta az én becsületes, mit sem sejtő apámat. Ám a legfőbb sakkjátékos még apám életében gondoskodott Pista bácsi partijának végjátékáról. Aki elvált Ilonka nénitől (ezért apámék mint jó keresztények megszakították vele a kapcsolatot), elvette egy tanítványát (aki az egyik jelentvényeit olvasgató ártótiszt lánya volt). A három fejjel magasabb nő gyermekét is szülte neki. Pista bácsit a saját királynője matolta be.

Évekkel ezután a belváros egyik legszebb helyén fekvő – államosított – házunkat lebontották, és négyemeletes, acél-üveg postapalotát húztak fel a helyén. Apám a régi épület egyetlen tégláját építette a saját, kicsiny házunkba, és kapott egy telefonvonalat cserébe. A téglá mindig gúnyolódott ezen jelentéseiben. Mégis, valamiért ezen postapalota tetejéről vetette le magát, 1979-ben. A kínai sakkban is elérheti a paraszt az utolsó sort, mégse lesz belőle tiszt. Marad, ami volt: paraszt a mező szélén, akinek már nincs visszaút. És ő, a 66. lépésben, föladta. Elment Kukutyinba – ami Porlód mellett van a Maros-parton – zabot hegyezni.

•

Aznap lomtalanítás volt a Margit körúton. Márk nem tett ki semmit, lelki lomít végzett éppen, vagyis írt. Őt még úgy nevelték: ne dobj ki semmit, még jó lehet valamire.

Ill megjött az édesanyjától, aki már megtudhatta, hogy újra együtt jár a kamaszkori szerelmes pár. Nem ujjongott éppen, de Márk minden könyvét kikölcsönözte a könyvtárból.

Mik ezek a szemétkupacok itt a körúton?, kérdezte Ill.

Évente egyszer ingyen elviszik a fölöslegessé vált cuccokat. Nálatok nincs lomtalanítás?

Ill válasz helyett kérdezett: De miért őriz minden rakást valaki?

Mert kocsival jönnek a főnökök, és megmondják, mi az érték a limlomból.

Én láttam egy tonett hintaszéket. Nekem is jó volna! Ill lepakolta a gyümölcsöt, amit az anyjától hozott. Már meg akartam kérdezni, ez kinek a képe. Ill rámutat az egyikre, ami az ajtó fölött van.

Ismered, mondta Márk.

Porlódi?

A Ságvári gimibe járt, mint mi. Csak öt évvel korábban.

Akkor nem ismertem.

De igen. Volt egyszer egy közösen tartott énekóra kizárólag Bartókról. Nem emlékszel? A Szécsi Jóska bácsi tartotta.

Rémlik valami, mondta Ill, miközben almát hámozott.

És az öt képből álló Cantata Profanára se emlékszel? Ezeket a Zoltánfy-képeket vittük mi a Kalmár professzorék lakásáról a gimnáziumba.

Laci bácsi volt az első magyar kibernetikai tanszék megalapítója. Ill végre közbevághatott. Ő számítástudománynak hívta. Apukám jól ismerte őt. '64-ben, mikor mi elsősök voltunk a gimiben, már működő számítógép volt Porlódon.

Emelkedjünk vissza Zoltánfyhoz! Az az öt kép volt az első, amit tőle láthattunk. Begombolta farmerdzsekije zsebeit. Szóval, Zoltánfy. Emlékszem, egy porlódi nyári tárlaton fedeztük fel magunknak. Hányban is?

Ill kivágta az almából a magházat. De mi ez a kép?

Mit látsz rajta, Iluska?

Ha még egyszer így szólítasz, Maroknak foglak hívni! Ill büszke orra felfelé mutatott. Különben zöldes-barnás, lankás táj, a fák között megbújó kis ház. Még az ég is olyan barnásszürke. Az előtérben mező. Na és itt jön az én kérdésem. Még mindig jó fogakkal, harsogva harapta az almát a norvéggá vált lány. A mezőn hozzánk közelebb, a kép alján van egy festőállvány, amin a képen látható táj van lefestve. Csak a közepén van egy barna, hosszú hajú, meztelen lány. Még a puncija is kilátszik a sásból.

Segítek. A kép címe *Plein-air*.

Hát a cím se segít.

Nem azt tesszük a kirakatba, amit el akarunk adni, mondtam. Te szépen leírtad, amit látsz, de a kép a szó előtt van. Ma, az online kultúra idején látszik csak igazán, mennyire. A tagolt beszéd kialakulása előtt az ősföstő már rajzolt a barlang falára.

Most ne beszélj mellé. Egyszerűen mondd, mint egy barlangrajz.

Na jó. Ez egy szürrealista kép a képben. Olyan alföldi szürreál. Zoltánfy utolsó korszakából. A modellről nem beszélek.

Kérsz almát?

Kérek. Márk énekelni kezd egy múlt századi slágert: *Almát eszem, szerelmünk széjjel szakadt / Nem jöttél el, neked egy se maradt...* Találós kérdés: mi a közös Bébiben, a barátunkban és Pistában?

Szabad a gazda.

Mindkettőjük atyja címfestő vala. Negyven év a MÁV-nál, hajaj!...

Hogy te *mikeket* tudsz! A régi, közös kifejezésük felvidámította a lányzatot. Ha szerinted '44-es volt, akkor most ő hatvanhat, folytatta Ill.

Hát ez az, hogy nem.

Ne csigázz. Most nem írsz!

Odaült a lány mellé, megfogta a jobb kezét. Ez elment vadászni...

Te!

Jól van. Elmesélem, ha van türelmed.

Nekem, ennyi beteggel a listámon? Abból vagyok.

Messziről kezdem. Volt egy szobor Őrvidéken, vagyis Burgenlandban. Egy ideiglenes szobor. A múlt század nyolcvanas éveinek végén, úgy egy-másfél évig. Egy téglaszínűre kiégett farmotoros Skoda karosszériájának roncsa volt. A sógorok otthagyták az országút mentén. A magyar autósok tüntetően lassítottak és dudáltak mellette. Még azt a diszkót is láttam, ahonnan kijött az az osztrák srác részegen, és a Mercijébe vágta magát. Nem is látta tán a másik kocsit, amibe hátulról belehajtott, úgy, hogy az lerepült az útról. Kapott pár hónapot érte.

Rossz szokás: Márk kattogtatta a kezében lévő golyóstollat.

Zoltánfy – most már tudd meg, a legjobb szegedi barátom – a nagyobbik lányával tartott Bécsbe, onnan Németországba azon a végzetes augusztusi napon. Marcsi kirepült, és megmentették, de Pityu bennégett. Egyet azért hozzatnénk: aki hátulról ilyen ütést kap a kocsiban maradván, az már nem élve ég el. Tudom.

Neked minden barátod meghalt?

Nem. Csak a színe-java. 1973-ban ő volt az egyetlen porlódi, aki a régi 5-ös úton látta a mi autószerencsétlenségünket Katival. Tehát amikor először találkoztunk, én éppen halott voltam. Pityu látott az országút mentén kiterítve, mint később elmondta nekem, látta a roncsokat is. Volt ideje, az utat lezárták.

Hagyjuk a halálokat, túl sokat láttam, beszéljünk az életről. A kalotaszegi párnát tette a háta mögé, és Ill nekidőlt. Nem mondtam neki, hogy ez alatt a huzat alatt egy másik, kopott, lilás, népi mintákkal, Kati párnája volt, amit a halálakor a kollégiumból hoztam el. Egy évig őrizte a parfümjé illatát. Illnek szabad volt Kati párnájának támaszkodni.

Emlékszel még a viharkabátos korszakra?

Mit gondolsz? Ez olyan világosbarnás, vastag vászonból készült, a vizet nehezen átteresztő, nagyzsebb kabát volt az ötvenes években. Az uralkodó osztály, vagyis a melósok kedvenc viselete szabadon választható volt, mert nem volt más.

Én is ebben jártam gyerekként. Ez a nagyon szegényeknek téli viselete is volt. Nekem nem. Zoltánfy Pityu '958-ban megnyerte a Népszabadság gyermekrajzpályázatát. A filmhíradóban egy viharkabátos serdülő vette át a díjat. Ez a kabát szimbolikusan is rajta maradt, mint a vidékiség. Mert bár a győzelemmel együtt járt a pesti képző- és iparművészeti gimnáziumba való felvétel is, de ezt sem ő, sem alsóvárosi szülei nem tudták. Na, ez a vidékiség.

Befutott ő Pesten egyáltalán?

Látod, te is így kérdezed! A hetvenes évek elején, az egyetlen létező tévécsatornán, a TV Galériájában egy mindenható művészeti író mutatta be a képeit. Pityu negyven perc alatt országos hírvé festő lett. A komcsik – lehet, hogy sznobériából, de – tisztelték a kultúrát. Aztán jöttek sorra a pesti, vidéki kiállítások.

Milyen volt hétköznap?, kérdezett Ill, az egykor s azóta is eminens tanuló.

Civilben? Jóképű, barna, kékszemű. Művelt, szerény és hallgatag ember volt. Ötvenhatban is, amikor az öccse ollóval piszkálgatta egy kézigránát gyutacsát a vasárnapi ebédnél, és ijedtében az asztal alá dobta, Zoltánfy Pityunak a dobhártyája is megrepedt; nemcsak a lába lett tele szilánkkal, mint a család többi tagjának. Mert ő a családi asztalnál is hallgatott. Olyan volt, mint amilyen te lettél Norvégiában.

Csönd. Ilyet se mondott még a bunkó macsója a babája előtt.

De azért, ha váratlanul állítottam be hozzá, mindig teljes hangerővel szólt Chuck Berry, Gerry Lee Lewis, Fats Domino, Little Richard – na meg a Rolling Stones. Persze Zoltánfyéknak is volt valamikor zenekaruk a tanárképző főiskolán, ő játszott is benne. Később jöttem rá, hogy neki a Rolling őrizte meg a beatkorszakban a rock 'n' rollt. A lassú számaik közül még én is énekeltem párat tizenévesen.

Egyszer se hallottalak énekelni. Mármint zenekarban.

Ezt te nem érted. Egy beatbanda énekesének legalábbis magányosnak kell látszania.

Szóval ezért...

Ezért. De hallgatott ő Vivaldit, Corellit, Pergolesit, Respighit is eleget. Én csak egy röneszánysz kismestőr szeretnék lenni, ez volt az egyetlen mondat,

amit többször is hallottam tőle. Szerénytelen mondat, mert a trecento meg a quattrocento idején kismesternek lenni is nagy tisztesség volt.

Rágyújtott a hím-pellér, de ki is ment a lodzsára. Néhány szál női cigaretta már engedélyezve volt naponta. Kátrány: 1, nikotin: 0,1%.

Neki Magritte-hoz több köze van, mint az alföldi festőkhöz együttvéve, mondta Márk a zajból visszalépve. A németalföldiek is alföldiek, ezt ő látta legtisztábban a magyar piktúrában.

Kivette *Por* című munkátskájának első kötetét a könyvszekrényből.

Látod, az ő „Kocsma” című képe lett a borító, amelyen az alföldi realista ábrázolást megemeli az alakok némasága. Tömve a kocsmá, együtt vagyunk még itt, de már nem tudunk mondani egymásnak semmit.

Ez a kocsmá ott volt a nagypályaudvar mellett.

Ötös, doktornő.

Ill most körtét hámozott.

Pityut a szürrealizmusban is az a festői módszer érdekelte, amely alkalmas volt az ő világának elmondására, folytatta Márk. Mert mesemondó volt ő, mint Süli András, az okosok által naivnak nevezett festő, aki Porlódon halt éhen, a hatvanas évek végén. Egy hetet késett az a nagydíj.

Még én is ismertem azt a bácsit a Szent István téri piacról, ahol egy giccsfestőnőnek robotolt éhbérért. Ő is meghalt?

Az ember halandó.

Volt valami, amit megbántál Zoltánfyval kapcsolatosan?

Igen. Bűnöm az volt, hogy megpróbáltam Pestre csábítani. Úgy éreztem, hogy Porlódon, ahol csak azt veszik észre, akinek a fővárosban már neve van, nehéz továbblépni. Szelíden mosolygott rajtam: ő meg Pest! Aki inkább éjjel hazakocsizott, csak hogy még aludni se kelljen ott, ha kiállítása nyílt. Nem mehetett el Porlódról – ezekből az emberekből táplálkozott.

Pipiskednie kellett Pityu egyetlen albumáért, ami megmaradt neki. Nem mondta meg Illnek, hogy ő írt hozzá előszót.

Tudod, mi tetszik legjobban benne?, kérdezte Ill, ahogy belelapozott.

Csönd.

Hogy emberek vannak a képein.

Embert képezni a legnehezebb a festészetben, mondta Márk, aki néha, titokban, még okosnak tartotta magát. Képiró volt Pityu, a szó mindkét értelmében, a gazdag porlódi kézművesség és a kifogyhatatlan irodalmi kincsesláda letéteményese.

Főzől ebédet, vagy elmegyünk, hangzott a kérdés.

Megyünk. A Paksi halászcsárdába.

Norvégnak halat? Messze van?

Másfél sarok.

Tudod, a legjobban a hangja hiányzik, mondta Márk a liftben. Nézték magukat a tükörben. Az ő édesnemes, paprikás, szegedi beszéde, az. Mi mindig őztünk egymással. Odalenn megnézte a postáládáját. Üres volt, s ennek örült. Tudod, '88-ban Kína és Amerika között egyetlen napom volt itthon. És akkor egy közös szegedi barát fölhívott a hírrel. Eszembe jutott az is, hogy könyveim ruhái az ő képei voltak, és most hogy lesz ezután?

Már a halászcsárda kerthelyiségben ültek, hátul.

Pityu réges-régen úgy festett, ahogyan én csak szerettem volna írni. Hattott az első regényemre is. Bár ezt nem vettem észre akkor. A hal nem tudja, milyen a víz nélküli élet.

Kivéve, ha kifogják, mondta Ill. Én csak halászlevet kérek.

Tudod, mit mondott Pityu a saját realizmusáról? Olyan élményeim és tapasztalataim vannak, mondta, gyerekkoromtól fogva, hogy csak erről tudok hitelesen mesélni.

Mint te.

Mint én, így van. De milyen sors volt az övé? Megtaláltam az én kajámat: Budapest bélszín. Porlód kicsibéjén, Deszken a róla elnevezett iskola előtt szobrot kapott. Ahelyett, hogy ontaná az érett remekműveket. Mint a 44 évesen elszállt Saint-Exupéry, D. H. Lawrence vagy Francis Scott Fitzgerald.

És Jackson Pollock? Ill letette az étlapot. Ő is annyi volt, amikor autóbalesetben meghalt. Ha jól emlékszem.

Márk őszinte ámulattal nézett kedvesére. Nem az számít, mennyi ideig, hanem az, hogyan szerepelünk Isten színjátékában, mondta.

Rendeltek.

SIMON ZSOLT, Juhász, 2010

MARKÓ BÉLA

Misztériumjáték

MARKÓ BÉLA (1951) Marosvásárhely

Kár, hogy megjött már a Messiás.
Nem kellett volna elhinni, hogy megszületett.
Ez volt a Megváltó? Ennyire volt képes?
Fetrengegni mindenféle váladékban,
vérben, vizeletben a keresztfán?
Mint valami mulatságos gólyalábon,
ugrálni csak a bűzös sárban?
Isten egyetlen gólyalábon itt a földön?

Boldogok, akik még várják.
Boldogok, mert számukra van remény.
Nem tart életben, ami volt,
mert már réges-rég kiderült,
hogy sokkal többet ér az álom,
ha nem akarjuk valóra váltani.

Nincs mit remélni, minden érthető.
Ennyit ért csupán a látomás,
hogy nem lehet megváltani minket?
Hogy nem kellett volna betartani az ígéretet?
Hogy kár volt bemocskolni a szavakat
kővel, fával, hússal és csonttal?

Azoknak van igazuk,
akikhez nem jött el mostanáig.
Ők még bízhatnak a tervekben.
Ők még hihetnek a mennyei rendszerváltásban.
Ők még készülhetnek a Sátán kivégzésére.
Gyakorolhatják otthon a győzelem jelét.
Írhatják az üdvözlő beszédet.

Nem kellene valóra váltani az álmokat.
Az álmok nem erre valók.
Az álmok mindig félbeszakadnak.
Álmomban tudok repülni,
és nem zuhanok le soha.
Jó érzés ilyesmit álmodni.
Jó érzés elképzelni egy csecsemőt,
aki valamit valóra váltott,
de már rég elfelejtettük, hogy mit.

Irigylem azokat, akik tudják,
hogy az álombeli nőket,
az álombeli étkeket,
az álombeli tájakat
nem szabad ébren megkívánni.

Most már jól látható, hogy álmunkban
mindvégig velünk volt Isten egyszülött fia.
De ébren nem kellett volna elhinni ezt.
„És amikor esznek vala, monda:
Bizony mondom nektek, ti közületek
egy elárul engem.” Akkor már tudott mindent,
és csak rosszat tett neki ez a mindentudás,
amit nem lehet abbahagyni:
„a lélek kész, de a test erőtlén”.

Mire váltottuk álmainkat? Mi ez?
Ki ez? „Én vagyok-é az, Mester?”
A szanaszét csordogáló testet
felszívja az égi tűz,
talán ez a feltámadás.

Mit álmodtunk? Valami megváltást?
Hát így néz ki a megváltás?
Akkor most mire készülünk?
Nem látszik rajtunk a változás,
mert nem is változtunk semmit.

Kerüljétek a júdások sóvárgó tekintetét!
Szeretnék még álmodni.
Soha többé nem akarom
valóra váltani mások álmait.
Az enyémeiket sem.

Dzsuang Dszi álmodta a lepkét,
az álmom valóra vált,
és elszállt a lepke,
ám az is lehet, hogy a lepke álmodta őt,
Dzsuang Dsziből hús-vér teremtmény lett,
de csak annyi, nem több,
amennyi egy lepke álmába belefér.

Jobb lett volna, ha nem jön a Messiás.
Jó lett volna reménykedni még.
Ilyen a megváltott világ?
Ez a megszenvedett igazság?
Latrok világa? Barabbás igazsága?

Arcukat tenyerükbe temetve
vagy a borpecsétes asztalterítőre borulva
alszanak már a tanítványok:
megrögzött álmodozók.
Egyetlen gólyalábon ugrál,
mégis gyorsan távolodik Isten.
Olyan nevetséges.
Olyan felemelő!

ACZÉL GÉZA

(szino)líra

torzósztár

ACZÉL GÉZA (1947) Debrecen

AMEDDIG

mostanában körbeforog bennem a gondolat ha maradt még egyáltalán a megőszült fejtető alatt kevés tapasztalással valami érdemleges mikor napjainkban a migráció árja mint az égbolt félfő napfogyatkozása minden vajúdó belső gondunkat elborít ám még az önzőn manipulált politika látványa sem feledteti azt a kint amelytől minden rendes ember szeme fátyolossá válik a torka tehetetlenül gombócokat nyel egyelőre meghitt lakásába ügetve hazafelé és bár a tragédiáknak biztos megoldását maga sem lelé mivel a nagy háborúk után még negatív időben barangolt kis billogként az idő nem égette rá a kort kisvárosába később pedig csak túl olajosan orosz tankok jöttek megannyi félelmetes jöttment a nyugati határig még hokedlire mászva sem látott át míg a menekülőkről egy másik világba rettenet s csönd ülte meg mindegyik szobát később is csak hazudozásból épült a tapasztalás a mai elvont teóriákba viszont nem töltődik föl megnyugtató képlet ameddig parvenü falánk legények áriáznak a nyomorról kultúrák ősi harcáról tudatlanul mivel bennük a kapzsiság az úr a kétes győzelmükkel maguk köré szöges barikádokat emelve

AMELLETT

kint szital a januári köd fél évszázad után először ülök a panel homályos ablakában dologtalan mivel ismert ám egyre zavarosabb törvényeink szerint ebben az irdatlan feszítávolságban blöff katonáskodás és a félvállról vett egyetem is benne van megannyi elszalasztott lehetőség téves álmodozások kora ezért csak a nyugdíjas kasszánál kamatozhat némileg a testiség és a szellem száználmasan megroggyant alkonya s talán még serkentőleg is hathat belőle az esztétikailag jól kilúgozható manír ha hősünk olykor meggyőződése ellenére is verset ír rég nem figyelve már a trendre a slágertémákat eleresztve lelkében bányászik aprócska lírai gyémánttelepre amelyet kiizzadt tapasztalásaiból az idő s minél jobban közeledik a szemfedő egyre jobban fölérzi léte mélységeit legfeljebb gyakran megcsapja a kétely is szikkadó bölcsességében megtapad végül az a bizonyos minőségi szint mely fölött a maga igényei szerint az írás művészetté emelkedik nem tekintve többé a befogadóra hiszen az öntörvényűség lett rövid időre már az útba igazító óra mert amellet már terebélyesedik a biológiai kényszer hogy ideje eltűnni ezzel az egészszel

AMELY

halottak napján nem csak az a falba zárt két drága örökre halott akiknek drótszálon lógó olcsó köcsögében mert a mívesebbjét még aznap kilopják ha nem épp a ravatalon kókadozik néhány rövidre vágott fehér virág így gyászolók is megnyugodnak hogy a felsőbb polcra került halott is kilát a téliesre hangolódó ködös világba és talán együtt a csöndesen induló fájdalom se árva kerülgetve egymást átmotyogva a másvilágba majd a falnak is tétován búcsút intve elindulok mint kalandra éhes hegymászó a hegygerincre egy azóta ellapított homokbányán át ifjúságom emlékeivel a régi otthoni lakásig az apró villákkal telt mellékutcán megsüvegelem magamban a fél évszázada halott erszike néint vagy laci bácsit meg aki éppen eszembe jut és a kanyarnál hol szakadozott álmaimban a rég szétvert kisvonat pályája befut már félénkebben lépek hiszen a saroktól harmadik ház amely legfogékonyabb éveimnek adott örök élményeket s menedéket már idegen sehol hatalmas diófája nem fut oldalban a vadszőlő lombos árja s kihaltak ablakai s már zúdulna is rám a szomorkás slágertéma de a kedv ma néma s mélyebb gyökérre vágják

ORBÁN JÁNOS DÉNES

Hófehérnépecske

Élt vót eccer Dálnokon egy irtó nagy gazda, lófó, azokból, akik még a mongolfolttal a valagukon születtek, s ezért tarkaseggúeknek csúfolták őket. Annak a hites felesége buggyant egy fehérnép vót, művészlélek, egész nap faliszőnyegeket hímszett, de nem szép szarvasokkal s naplementével, hanem mindenféle csemer egyszarvúkkal meg füles tündérekkel, amiket a külföldi könyvekből nezett ki, met valamiféle úri familiából származott, s tanult, Pesten. Szóval elég elé vót a szerencsétlen. Egyszer, amint fokozta belé a töbe a cernát, a tő az ujja begyit megdöfte, hogy a vére kibuggyant. Mit gondót, mit nem, az ablakot kinyitotta, hogy hóval mossá le a vért. S hogy a vér a hóra rejacsepegett, hát épp az ablak alatt ugrándozi kezdett egy csilámpoló szőrű, éjfelete bakkecske, s reajtott a gyökkent fehérnépre az anyaság érzése, de erőssen – pedig addig hallani sem akart sem gyermekről, sem leányról, nehogy a művészkedésben a sok bőgés megakassza. El es sóhajtotta magát:

– Hej, istenem, ha megáldanál engemet egy olyan cinkával, aki harmonikus művészi kombinációja vóna az én piros véremnek, a fehér hónak s a bakkecske éjfeletéjinek, én bizisten a lelkem adnám érte, metafizikai értelemben. – Így beszélt, met mondottam vót, hogy Pesten nyihelődött.

Az Úr a kérésit meg es hallgatta, s este a gazda nagy baszdühhel rontott bé az alvószobába, s gyakázta, monyókolta az asszont, világodatig. S duvadni es kezdett nemsokára a hasa, s hogy az ideje eljött, meg es szülte a szép cinkát, akinek a bőre fehér vót, mint a hó, az orcája pirospozsgás s a haja éjfelete, mint a bakkecske gyapja. El es nevezte az asszony Hófehérnépecskének, hiába dohogott az ura, hogy egy rendes székely cinkát Márisnak, Annusnak vagy Borisnak keresztelnek.

Hanem aztán egy szép napon megjelent Durumó, s hiába abajgott a fehérnép, hogy ő a lelkit csak metafizikai értelemben ígérte vót el, met az ördög nem Pesten, hanem ejszen Bukarestben tanult, s biza úgy elrekkentette, még etemetni sem tudták, met mi se maradt belőle.

A gazda meggyászolta, ahogy illik, aztán a gyászév leteltivel kihányta a házból az esszes hitvány faliszőnyeget, s oláh fehérnépet hozott a házba. Eccer szépasszony vót, messze földön párja nem akadt, bár a fosküpi szerént azért nem akadt már neki pasas, met kajtár vót az eleje, s az egyetlen hely Bécs és Bukarest között, ahol még nem lökötölt agyba-főbe, s nem híresedett ki senkivel, az Székelyország vót. No de hát tudjuk, van olyan étel, hogy bármennyit eszünk belőle, el nem fogy, s jobb a finom s közösen tötött káposztán osztozni, mint egyedül ehezni s küpülni magadat, mint a szőrbe-fingó suhancok.

Mindenesetre abból a fajtából való vót, amelyik az esszes szórt levágja magáról, s a kakálóját es úgy, de úgy tudta billegtetni, a férfiak mind megkergültek, megzákhányosodtak érte. A fosküpi szerint bé es falta, szörnyülködött es a faluban az összes fehérnép, a férfiak meg irigyelték a gazdát, hogy milyen erőst jó dóga van a pipehergetőjinek.

A mostoha nem törődött Hófehérekével, úgy es hányódott fel az szegény, anya nélkül. Naphosszat a tükörbe nezegette magát, s kentepepélte a bőrit, aztán este, ha megjött a gazda, vicogott, riszálta a valagát s monyókolta

eszementül, mint düherc korában, hogy fogja az urát a pucaviolával, met a fakanalával ejszen nem tudta vóna.

Az oláh asszon időnként a tükkrét megkérdezte, s hogy ki es vóna a legszebb fehérnép Székelyországban. A tükör nem felelt, met a székely karatytoló tüköröket a házában nem tart, van elég fehérnép körülötte, aki kelepeljen. Hanem eccer csak visszajutott hezzá a temonda, hogy a faluban minden legény Hófehérnépecskére bezgeti a bigyirkóját. S éppen akkor esett, hogy amint a tükörben magát csudálta, bélépett a szobába Hófehérnépecske, s mögötte megállt úgy, hogy a mostoha jól látta őt a tükörben, s azt es, hogy bizony a rózsabimbó szebb a kinyilott rózsánál. Fel es zándorodott s rejarikótt Hófehérnépecskére, azonnal vetné le a rókniját. S hogy ott állt Hófehérnépecske csórén, a hófehér bőrivel, pirosposzsgás orcájával, piros szájaprémecskéjivel, feszes csecsecskéjivel, gömbölyű seggecskéjivel, hamvas pucaviolájával, érezte az oláh fehérnép, vége van a világnak, met az már nem körülötte féntereg.

Nem es szólt semmit, hanem befogatott a szekérbe, s meg sem állt Zabóláig, ahol a fatemplomba az oláh pópához bérontott, s ígért neki fűt-fát, fekete kakast, fehér bornyút, s még a bal csecsit es a pópa kezibe adta, csak hogy Hófehérnépecskét a vadonba elvigye, s ott tartson fekete misét, s a szívét kivágva elveszejtse.

– Ha elhozod nekem a kis cefre szívít, úgy térgyepelen majd eléd, mint az uram elé, ha érted – izgította a pópát.

Ezzel aztán meg es bótolták a dógot, s este, még mielőtt a gazda hazaérkezett vóna, a boszorkány Hófehérnépecske ozsonnájába a mákonyt belétette, s a pópa már vitte es a szekeren a belbelő cinkát s a fekete kakast a vadon felé.

Aztán a vadon közepében, egy tisztáson egy sziklakőre rejafektette, gyertyákkal körülrakta, a kakasnak egy nagy késsel vérit vette, s aztat megitta, s azzal el es kezdte celebrálni a fekete misét.

Észre sem vette a hitvány, hogy közben Hófehérnépecske magához tért és pislogni kezdett. Vót es mit neznie. A pópa elébb mormogott, mint a beteg medve, aztán morgott, mint a dühös borz, bernyákolt, mint kandúr a baklatáskor, vinnyogott, mint róka a rekedéskor, óbégatott és ugrándozott, mint páviánmajom a parlamentben, s így mind berbetelt és baszkanyálta a szellemeket, hogy segítenék őt az emberáldozatot Durumónak bémutatni. Aztán emelte es a kést, hogy lesújtson, s Hófehérnépecske lehunyta a szemit, úgy várta a véget. Hanem a nagy tisztátalan buzgólkodásban a pópát a kángörcs utólvette, s a ceremóniát hirtelen abbahagyta, a kést eltette, s elévette a pipehergetőjít, hogy akkor elébb a szegény cinkát megbecsteleníti, s csak aztán vágja ki a szívít. Hanem ahogy pecegtette a petét, s a gyalázatnak neki veselkedni készülődött, Hófehérnépecskébe az erő visszatért, s úgy rúgta monyon a latrot, hogy annak aztán életiben többet az emelője nem működött, hiába térgyepelt le elé másnap – mikor a ganyé béállított hezza egy bárányszívvel, hogy ez a Hófehérnépecskéé vóna – a szép mostoha, s csállotta azt, amiről a fosküpi annyit rebesgetett.

De Hófehérnépecske ekkor már irtó messzire elbogarozott. Másnap szürkületig kóricált, csuda, hogy a farkas vagy a mándruc meg nem ette, aztán eccer csak egy házikóra bukkant, s abba ő biza nagy kétségbeesésibe bément.

Há Uram, há láss csudát, ott minden olyan cseppecske, faláska vót, mint-ha mind puják lankának ott. A tisztaszobába meg es vót terítve, lapítókon szalonna, hagyma s berbécstök kenyérbélből s burduftúróból esszegyúrva, kicsi pohárban jóféle borvív s nagy pohárban oroszhegyi szilvapálinka. Hófehérnépecske szegény úgy meg vót ehülve, hogy nem es gondókozott, kiknek

es lehet ez megterítve. Mindegyik lapítóról falt, minden pohárból gulutyolt, s a fáradságtól bébükcent az egyik ágyba, s ott el es alutt édesen, még herkelt es egy cseppet a lelkem.

Este aztán hazalükkentek a gazdák, mind a heten, a bodegából. Torzonborz töpörcegek vótak az istenadták, rosszabb sorsuk vót, mint a baróti bánnyászoknak, mint a gölöncséri szénégetőknek, mocsok, ganyé kénlódással keresték a kenyerüket: írók, kőtők, szerkesztők vótak, szöveget lapátoltak Székelyföldön, kivéve a hetediket, a titokzatos jövevényt. Fekete Vince, György Úr, Lázár Lacika, Molnár Vilike, Muszkasanyi, Sántha Attila és Tyrion Lannister – így hívták a likfótiakat.

Azt, hogy a pálinkából hiányzik, azonnal észrevették, és kajtatni kezdtek a házban, hogy ők aztán a tolvajt megtalálják és elrekkentik. Meg es hallották a szúzi herkelést, s vészjóslóan körbeállták az ágyat, ahol Hófehérnépecske bucsikált. A Jóisten tuggya, mikor lehettek utoljára fehérnéppel. Nem csoda hát, hogy a gyakhatnékba majd belégebédtek, ahogy a pihegő csicseket meglátták. Elé es kotorták mind a pennájukat, de aztán nem tudták eldönteni, melyiküké vóna az első monyók joga.

– Magától értetődően a legnagyobb íróé – mondta György Úr. Ezen aztán jól eszse es vesztek, met mindannyian a legnagyobb írónak tartották magukat, kivéve a titokzatos Tyrion Lannistert, aki viszont azzal érvelt, hogy az övé nagyobb, mint az összes többié együttvéve. Addig-addig vikotáltak, hogy Hófehérnépecske felriadt, s elébb megszeppent, de aztán vihogni kezdett:

– Mit terpeltek itt, kicsi terpék?

Elszégylték magukat a töpörcegek erőssen, abbahagyták a bernyákolást, s a falatka pennácskájukat eltették, hogy ne röhögtessek csúful magikat. Bémutakoztak illedelmesen, csókolgatták a Hófehérnépecske kezit, Fekete Vince még egy versikét es rögtönzött. Igaz, hogy a dalocska bükkögött itt-ott, de a székely vadonban a múzsa ne válogasson, ejszen az nem Barassó, hogy ott nagy kőtők teremjenek.

Megitták az összes pálinkát, még táncra es kerekedtek, s megegyeztek, hogy Hófehérnépecske ezentúl a múzsájuk lesz, s jó székely irodalmi szokás szerént a lucskos káposztát s a könyökes puliszkát megfőzi, a lábost s a lapítót elmosogatja, a gatyát kimossa, a lájbit kipucolja, a házat kispri, a veteményest kigyomlálja, a fát felhasogatja, a töpörcegek pedig közben a kocsmában pálinkáznak, hogy ebben a nagy sürgölődésben ötet meg ne zavarják.

– „Megmosol, megpucolsz mindent, az árdét, gogost felekre vágva megdinszteled, a vinétét megsütöd, megtakarítod. Mindent eszeőrölsz, nagy lábásban kevergetve esszefőzöl, ízesítéd, babérlapit teszel hezza, majd mikor az olaj feljött a tetejire, az egészet borkányokba teszed, biciklibelső gumijából készült gumival lekötöd”¹ – mondta Fekete Vince, mielőtt elindultak a bodegába.

Becsületére válják a töpörcegeknek, hogy érző, nagy szívük vót, s közbe-közbe azétt egy-egy verset, elbeszélést tákolgattak az új múzsájuknak, kivált, mikor az fogta a ceruzát. Történt aztán eccer, hogy az egyik vers épp anyyira nem bükkögött s a közlésszintet megütte s a helyi újságban megjelent, a műkedvelők ódalán. S azt a mocsok mostoha olvasta, met még székelyül es megtanult a beste, hogy ki ne maradjon a guzsalyoskodásból, s megtudta így, hogy Hófehérnépecske ejszen meg nem kerált.

Felturálta magát az aszagonjáró boszorkánya, de erőssen, s hogy így meg úgy, s hogy sajátkezűleg nyuvasztja meg Hófehérnépecskét, s aztán rögtön utána lenyisszantja a zabolai pópa vánnyadt bögyörőjét. Gondózkodott, miskurált nagyon, aztán fogta magát, s a réten keresett hajméreglapit, s a levit egy fáin banántba béoltotta, hogy ő ezzel most megétegi a leánt, s hogy ő

¹ Fekete Vince: *Zakuska és muratura*

maradjon a legeslegszebb ezen a világon. A kosarat megrakta vackorral, vadalmával, havasi meggyel, kokojzával és peccsel, s a banánt a tetejire rejtette. S azzal a büh oláh asszon a hét tőpörceg házához elindult, s meg es találta íziben, met a szimatja olyan vót, mint a népié, tudta mindig, merre kell fordulni.

– Finom gyimelcs, szép portéka – kezdte óbégatni az ablak alatt.

– Tovább egy házzal, met én biza senkit ide bé nem eresztek – rikótott ki Hófehérnépecske, aki megesküdözött a tőpörcegeknek, hogy nem szüszküpül idegenekkel.

– Nem es kell béeressen a naccságos kisasszony. Én csak szóltam, hogy van itt friss vackor, vadalma, havasi meggy, kokojza és heccsempeccs.

– Na, maga es jó helyre hozza az erdei portékát, épp az erdőbe. Fát véletlenül nem hozott, maga taploca? Van nekem elég erdei gyimelcsem, már reja sem bírok nezni – gorombáskodott Hófehérnépecske.

– Na de fogadom, hogy banántja nincsen a naccságos kisasszonykának! Hófehérnépecske kidugta a fejit az ablakon.

– Micsodaaa? Banánt? A fenyvesek között?

– Bizony hogy, aranyoskám. Mégpedig nem toplott, hoplott fajta, nem elméncseredett, hanem fáin, kemény s mégis érett banántot cepeltem ide.

Hófehérkének a nyála majd kicsordult a szép banánt láttán, úgy kívánta, de nem merte elfogadni, met még vekegett.

– Ejszen attól fél, aranyoskám, hogy meg van étetve – így a banya. – Ugyan már, ne nyeletlenkedjen, bizonyságul hogy nincs es, a héját megeszem én, s a béle a magáé lehet.

Azzal a boszorkány a héját elnyammogta, s a bélit Hófehérnépecskére ráuzsukálta.

Nem makulykodott mán tovább a szerencsétlen leánka, hanem a banántot befalta, s ott helybe az étetőtől megkerált. A mostohaasszon meg iszkirilt haza nagy bódogan, hogy immáron egyedül csak az ő kakálójából süt a nap, csak az ő pucaviolája illatozik Székelyországban.

Este aztán hazaérkeztek a tőpörcegek a bodegából, s vót nagy nyürrögés meg óbégatás, hogy Hófehérnépecske így megsuvadt, s itt hagyta őket, s akkor ki teszi el a zakuszkát meg a muraturát télire?

Üvegkoporsóba fektették, de nem rekkentették el, met nem bírtak megválni tőle. S ott ültek körülötte, s ittak s bünnyögtek, még sírverset es faragtak neki, kár, hogy az újság visszadobta, met olyan göcsörtös meg zsigorás vót, na, amilyenre tellett. Hanem a gyászjelentő a Hírmondóban megjelent, s a hitvány mostoha még tánra es kerekedett, amikor olvasta s még bizonyosabbá lett.

Aztán telt-múlt az idő, de csudák csudája Hófehérnépecske egy cseppet meg nem rohadt, a nyüvek meg nem kóstolták, pedig bé nem mánkálták vót semmivel. A tőpörcegek meg csak gulutyolták nagy keservesen a háziszőttet, mígnem egyszer csak egy legényt vezetett oda a Jóisten. Egyből láccott rajta, hogy barassói, met nagyokos s délceg vót erőssen.

– Hát nektek mi bajotok, édes komáim? – kérdezte a legény.

– Hát kotaszemű vagy, cimbora, hogy nem látod? Megnyuvadt a múzsánk, Hófehérnépecske, őt mind siratjuk – nyavalyogtak a tőpörcegek.

– De hát ez a szép cinka még él, drága komák – rikótotta a legény. – Még csak meg sem senyvedesedett. Nincs neki semmi nyavalyája, csak tetszhalott a lelkem!

– Te zákhányos vagy, cimbora.

– Nem én! Na, nyissátok csak ki a füleiteket s meresszétek a gülü szemeteket.

Azzal János – met így hívták a barassói legényt – guruzsmás szerelmetes kőteményt rögtönzött. Nem bükkögött, nem vót göcsörtös, zsigorás, doroncsos.

Lüktetett, szárnyalt az, mint a szép székely himnusz a csillagösvényen. S láss csudát, Hófehérnépecske egyszer csak egy nagyot nyelt s felült, s csak úgy csepegett a szemiből a könnyű a nagy elérékenyüléstől s a hirtelen támadt szerelemtől. S lett aztán nagy ölekezés s csókolózás, s azzal a legény vitte es Barassóba Hófehérnépecskét, feleségnek.

Akkora szép lakodalom vót, hogy soha még ennyi bicskázás székely mulatságban nem esett, így nem es kellett megismételni. A töpörcegek vótak a násznagyok. A sarokban nagy ajangolva ott ült a gané mostoha, akit közben az ura hitványsága miatt az utcára kitett, csóré kakálóval. Nem es vót más választása, mint elfogadni a titokzatos Tyrion Lannister mocskos ajánlatát, neki lett a düherce, s eztán a töpörceg elé térgyepelt le, akinek ehhez a művelethez egy fejszékre kellett felállnia. Ugyanis Tyrion minden napra ígért neki betevő falatot, s mint tudjuk: „egy Lannister mindig megfizeti az adósságát”.²

² George R. R. Martin: *Trónok harca*

ZALÁN TIBOR

Alkoholos tünődések

Felelős alkoholfogyasztás

Az ember elalszik és végül
nem ébred fel Közelebb húzza
magához a kistrádiót De
már másról beszélnek Nem érti
hogyan lehet az alkohol *fogy*
asztásban felelős Azon kí
vül hogy megissza ami kell Vall
aki Valaki Aki senki

A senki nem issza meg Itt kezd
ődik minden A telefon a
padlón hever A tél torka át
vágva Még ömlik belőle a
hó A tükörnek esik De nem
töri össze Megszokott kép A
hogyan látja magát összegörnyed
ve a szőnyegen Felelős al
koholfogyasztott S ha nem hal meg

folytatja addigi magát Mint
aki piramis tetejéről
néz szét és a modern világból
csak foszló hullatestekre lát
rá Házak Templomok Felhőkarc
olók foszló teteme a jel
en Mikor Kleopátra megcsók
olja elhányja magát Kígyók
nyálkája a torkában És hány

És halált hány Az üveg olyan
messze mint a teremtés első
könnycseppje Elérhetetlen és
könnyedén felidézhető Ez
a kapcsolat teret és időt
nélkülöz Aki könnyet iszik
az időt issza meg És a tér
térdet hajt előtte A részeg
felelőssége a pusztulás

mágiája A halál ping-pong
labdája ide-oda pattog
a bemocskolt kocsmasztalon
Üres teremben társakkal kom
binál Nem zavarja hogy veszít
Aki rendel annak nincs többé
esélye kívül maradni a
vesztéshez vezető játszmán Nézd
ez a furcsa kis mélyedés én

ZALÁN TIBOR (1954) Budapest

vagyok suttogja Kőtömbre tal
 áltok ha testem után kutat
 tok suttogja Nem akarja el
 fogadtatni magát a képpel
 Nézd ha kitisztítod a belső
 met forrásokat és ligetek
 et találsz Suttogja Semennyi
 re sem fontos a rólam alkot
 ott kép Vagy aki vagyok *Vagy-vagy*

Közelebb húzza magához az
 üveg A tél átvágott torká
 ból homok szítál Most megismer
 nie kell ami Azon túl van
 Hogy mit fed a mély homály És nyíl
 nak az érzet tárnái Ahol
 süllyed ott fölé emelkedik
 De hogy ki lehet azt nem fogja
 tudni Átengedi magát a

lehetséges szövetségeken
 Az idő titkait nem ássa
 ki Magánya akár a kiírt
 hatatlan gaz mindenütt tenyész
 Rátapos a rádióra Hogy
 megszűnjék minden kapcsolat Csak
 a széttiport üveg szétömlött
 folyadéka mesélne arról
 ki lakik az árnyék mögött A

Megszólíthatatlan Ő talán
 Akit csak ő lát *A szőnyegen
 görnyedett* Akit csak ő szólít
 hat Az idő számkivetettje
 Olaj gyanta és méz illata
 a járatok halált lehelő
 bűzét átveri Akár a fény
 Hanyatt fekszik Hideg a kő fent
 Átlát rajta Anyagtalan tér

VERMES NIKOLETT

Kapunyitási pánik

Indulhatok. A lámpa zöldre váltott.
Már nem kell tovább egy helyen állnom.
Nem kell még egy percig ugyanabban
az unott szmogban lennem, mehetek
előre. Vagy állhatok máshol egyhelyben.
Legördül a kődarab, mintha semmi
sem nyomna. Még a cuccaimmal teli
hátizsáknak sincsen súlya. Mély levegő,
mély és tiszta: ki-be. Vágni lehet a
szabadság illatát. Itt van a nyelvemen.
De nem jut eszembe semmi, marad
a néma csend.

Ideiglenesen befogadó

Te, én és az ideiglenesen befogadott
állat(unk), ami hol kutya, hol pedig macska.
Mindegy is, hogy micsoda. Jobb esetben van
egy egész farka és négy lába. Rossz esetben
hiányzik a teste egy darabja. Vagy beteg
és prüszköl, vagy annyira ijedős, hogy nem
mer enni, ezért kell nekünk kézből etetni.
Jön az egyik, megy a másik. Kettő bolha itt,
egy kullancs ott. Ha bepiszkít, jön a kő-papír-olló.
Napok, hetek, hónapok, ameddig minálunk
csövezik egy kidobott, szerencsétlen sorsú
állattársunk, várva, hogy valaki írjon fész-
bukon: *Örökbe fogadjuk!*

VERMES NIKOLETT (1994) Pécs

SIMON ZSOLT, Jákob harca, 1991

ZSOLNAI GYÖRGY (1986) Budapest

ZSOLNAI GYÖRGY

Vészhelyzet

A megbeszélés már fél órája tartott. A kormánybiztos a mandzsettagombját babrálta, és a Duna felé bámult. Az előző szerda reggel járt a fejében, az elnyúló plenáris ülés után, ahogy felriadt a mobilja ébresztésére az Arany János utcai lakás hálósobájában, Fruzsina pedig az ő ingében guggolt fel az ágyon, ami vagy tizenöt számmal volt nagyobb nála. És a fények, Fruzsina tejfehér bőre, rajta a pihék, amelyek között a reggel fényei játszottak, és amelyeknek már a gondolatától is kiszáradt a szája. Ám a kelő nappal együtt beszűrődött révedezésébe egy főosztályvezető egyre erősödő, monoton hangja is.

– A minisztérium számára meghatározott feladatok mennyiségére való tekintettel egyelőre nem látunk lehetőséget arra, hogy a kormányhatározatban előírt kötelezettségeknek a legmesszebbmenőkig eleget tudjunk tenni, ezért javasoljuk, hogy a létszámról szóló rendeletet... – hadarta Szentesi.

– Ezt most valahonnan olvassa? – fordult hirtelen a főosztályvezető felé a kormánybiztos.

– Ferenc, a kormánybiztos úr világosan jelezte már, hogy nem tudjuk tovább emelni a létszámot – törte meg a bizonytalan csendet a kormánybiztos csokornyakkendős titkárságvezetője, Balácsi János –, a feladatot a meglévő keretek megtartása mellett kell elvégeznetek, többletfeladatként.

– Öt emberről van szó, akik nem is alkotnának önálló szervezeti egységet, csak egy osztályt a főosztályom alatt.

– Megmondtuk, Szentesi, nincs mozgástér ebben a kérdésben.

– Ilyen körülmények között nem tudjuk garantálni, hogy a kormányhatározatban kijelölt feladatokat azon a szakmai nívón tudjuk majd végrehajtani, amelyet ez a politikailag igencsak exponált téma megkövetel, ezért... – harapta el a mondatot a főosztályvezető, és bólintott egyet Balácsi felé.

– Ezért, mi? – kérdezte az.

– Nem mondtam semmit – tekintett körbe Szentesi.

Balácsi a kormánybiztosra nézett, aki észlelve a tárgyalóban beálló csendet, megigazgatta nyakkendőjét, és végigjáratta szigorú tekintetét a jelenlévőkön.

– Kormánybiztos úr, gondolom, nem változott az álláspontod a létszám tekintetében – mondta Balácsi, és felhúzott szemöldökkel ismét a főosztályvezető felé fordult.

– Jani, sürgősen beszélnem kell Fruzsínával... a jelentés miatt – szólalt meg végre a kormánybiztos.

– Persze, a *jelentés!* Akkor azt hiszem, be is rekeszthetjük ezt a kis szeánszot, kedves urak és hölgyek... Azt gondolom, a feladat világos. És ne feledjétek, huszonegyedikén kell bevinnünk az előzetes anyagot az államtitkárira, szóval úgy dolgozzatok – mondta Balácsi, és összerendezgette a papírjait. A részt vevő minisztériumi dolgozók, Szentesivel az élen, gyorsan eltűntek.

A kormánybiztos türelmetlenül dobolt az asztalon, közben nagyokat nyelt.

– Hol van már Fruzsi? – fordult türelmetlen kifejezéssel az arcán Balácsihoz.

– Fruzsina? Tényleg beszélni akarsz vele?

– Igen, a francba is, miért ne akarnék veled beszélni, ha már egyszer kéretem?!

– Azt hittem, így akarsz diszkréten jelezni, hogy rekesszem be az ülést.

– Janikám, ez nem *Az elnök emberei* – hajolt előre a tárgyalóasztal mögött a kormánybiztos, és a fejével az ajtó felé biccentett.

Fantáziáinak egyébként kitüntetett terepe volt a hosszú tárgyalóasztal. Többször hagyta már magát Fruzsina combjai közé vonni ennél a tekintélyt parancsoló bútordarabnál, persze csak képzeletben, hiszen túlságosan is veszélyes volna, ha rajtakapnák egy beosztottjával, éppen itt, a minisztérium egyik kiemelt helyiségében, ahová a miniszter is rendszeresen jár egyeztetni a munkaadók és munkavállalók képviselőivel, ráadásul az ajtókat sem lehet zárni belülről. Míg Balácsi elszaladt Fruzsinaért, a kormánybiztos elképzelt, ahogy a nő belép az ajtón, hóna alatt néhány vastag aktával, odasétál hozzá, közben kihívóan megnyalja a szája szélét, és elkezd kiigombolni a blúzát. Aztán amikor már látszanak a mellbimbói, a sarokba dobja az aktákat, odatérdel elé, lehúzza a sliccét, majd habozva felnéz rá tengeremély kék szemével, és csak annyit kérdez: „leszophatom, biztos úr?”

Sajnos csak Balácsi dugta be a fejét az ajtórésben:

– Fruzsina elment ebédelni. Ezt javaslom neked is.

A kormánybiztos halkán nyüszített egyet.

•

– Köszöntöm Cseke Csabát, a magas hozzáadott értéket teremtő munkahelyek kialakításáért felelős kormánybiztos. Kormánybiztos úr, pontosan milyen munkahelyek teremtéséről van szó? – tette fel az első kérdést a fiatal riporter nő.

A kormánybiztos a beszélgetés előtt alaposan megnézte magának a nőt, aki a visszaszámolás előtt még az adásrendezővel vitatkozott egy fülesen keresztül. Az átlagnál magasabb, feltűnő jelenség volt, haja középhosszú és festett szőke, a kosztüm pedig úgy állt rajta, mint egy hivatásos modellen. A kormánybiztos ráérősen pásztázta a riporter nő kontúrjait, mígnem figyelmének fókuszusa a dekoltázsában állapodott meg.

– Ezek a munkahelyek nagyban építenek a magyar szaktudásra, vagyis arra a többletre, amit a felsőoktatáson keresztül tudunk kvázi hozzátapasztani ezekhez. Gondolok itt olyan munkahelytípusokra, mint az orvosi, a mérnöki, hiszen ezekben sok a valódi potenciál, nem csak és kizárólag társadalmi szempontból, hanem gazdaságiból is, más szóval nagy a versenyképességet fokozni tudó felhajtóerő... mármint nemzetgazdasági értelemben – fogalmazott Cseke.

Az interjú közben végig merevedése volt. Alig tudta levenni tekintetét a kérdező melléről, pedig még Fruzsina ízei motoszkáltak benne, alul és felül, a bőre alatt, a bőrén, mindenhol. A beszélgetés után lekezelt a csatorna hírigazgatójával, akivel együtt járt egyetemre, majd egyből a kocsihoz rohant, hogy felhívja Fruzsinát.

Fruzsina nem volt kapcsolható. A kormánybiztos kétségbeesetten írt egy SMS-t, hátha sikerül elcsípnie még aznap este.

FRUzsINA FELTÉTLENÜL FEL KELL HÍVnod HOGY TALÁLKOZZUNK NAGYON FONTOS ÜDV CSABI

Az SMS-eit mindig igyekezett a lehető legformálisabban megfogalmazni, mert tartott tőle, hogy a telefonja illetéktelen kezekbe kerülhet. Mondjuk, a felesége kezébe. De sok mindent hallott már a titkosszolgálatról is, igaz, a kormányzati telefonflottát kezelők hanyagságától még ennél is jobban tartott. Egy negyedórát ült még a kocsiiban, meghallgatta a rádióban a nyolcórás híreket,

de nem jött válasz. Végső elkeseredésében hazament, illemből udvarolt egy keveset a feleségének, aztán elaludt a fotelben.

•

Soron kívüli szavazást iktattak be az Országgyűlés napirendjébe, ezért a titkárság az összes egyeztetést délelőttre ütemezte át. A hivatalvezetői találkozó is átkerült délelőttre, amit Vajda Lehel, a Foglalkoztatási Hivatal elnöke ugyan nehezményezett, de a behívóra nem mondhatott nemet, áttaxizott sebtében a városra, hogy a hatásköri és illetékességi kérdésekről személyesen a kormánybiztossal tudjon végre egyeztetni. Annál jobban meglepte, hogy a megbeszélésen egy darabig szinte egy szót sem szólt Cseke, Balázsi adta elő a kormánybiztosi érvrendszert a maga nyugodt, ám annál körülményesebb módján. Miközben Balázsi jogászkodott, az elnök meg-megvakarta kecskeszakállát, és sűrű szemével a kormánybiztost fürkészgette.

Sokféle állami vezetővel volt már dolga, de Csekét már az első találkozásukkor kemény dióként könyvelte el. A kormánybiztosi kinevezése után egy hónapig nem volt hajlandó fogadni őt, aztán amikor a helyettesével mégis bejutott hozzá, hirtelen mindenféle absztrakt kérdéssel kezdte bombázni őket: mit tesz a hivatal a foglalkoztatottság növelése érdekében, az agyelszívás ellen, a kivándorlás ellen, a felsőfokú szakképzésért, a továbbképzésért, az önfoglalkoztatókért és így tovább. Általános válaszokat igyekezett adni, de Cseke mindig közbevágott, *konkrétumokat*, ismételtette, és egyszer még az asztalra is csapott. Érthető volt, hogy Vajda számára ezúttal valódi rejtvénynek tűnt a kormánybiztos indifferens viselkedése.

Cseke gondolatban messze járt. Aggodalomra nem volt semmi oka, bár Fruzsínával aznap reggel is elkerülték egymást, azért nyugodtan ülhetett a babérjain, mert már ébredéskor egy SMS várta a telefonján:

Ne haragudj, Csabi, lemerültem estére, és már késő volt, hogy felhívjalak. Láttalak a TV-ben, naggyyon szakszerű voltál. Reggel kereslek :-) Fru

Éppen Vajda vette át a szót Balázsitól, amikor a kormánybiztos arra gondolt, hogy behívja Fruzsínát az irodájába, ujjjaival matatni kezd szőkeségében, belecsókol a nyakába, majd megragadja a fenekét, és a türkiz kanapéig viszi.

– Ha lehetek őszinte, kormánybiztos úr, mi államtitkári utasítás nélkül nem tehetünk semmit. Egyelőre az sem teljesen világos a hivatal számára, hogy ki képviseli a felettes szervet, és az sem, hogy bizonyos ügyekben kié a végső szó – nézett az elnök a kormánybiztosra.

Felettes szerv, kapta el a szót a kormánybiztos, és elvigyorodott.

– Nos, azt gondolom, hogy a kormánybiztosi kinevezés egyértelműen fogalmazott, elnök úr, amikor lefektette azt, hogy a tárcákon átívelő, koordinatív ügyekben a kormánybiztosnak döntő szava van – fogalmazott Balázsi.

– Igen, de ha megengedi, a Foglalkoztatási Hivatal semmilyen értelemben sem tekinthető tárcának, sokkal inkább a Munkaügyi Minisztérium háttérintézményének, amire éppen ezért nem terjed ki a kormánybiztos úr hatásköre. És már hallom, hogy a saját létszámukkal is gondok vannak – húzta fel a szemöldökét Vajda.

– Ez üres szócséplés – intett a kormánybiztos, és felállt. – Tudja, Vajda, én ahhoz vagyok szokva, hogy ha török, ha szakad, keresztülviszem a rám bízott ügyet. Ezt csináltam eddig képviselőként, megyei közgyűlési elnökként is, és most ezt csinálom kormánybiztosként is. Ehhez értek, ez a munkám. De azt eddig egyáltalán nem sejtettem, hogy ennyi akadályt tud a közgazgatás a saját kormánya elé gördíteni. Tegnap az egyik főosztályvezető panaszkodott, hogy nincsen elég embere, most meg maga van felháborod-

va, hogy elvárásokat fogalmazunk meg. Ebben a minisztériumban van a titkárságom, még hozzá azért, hogy itt intézzem el, amivel megbíztak. Van kérdés?

Vajda unottan nézte a kormánybiztost, aztán megvakarta kecskeszakállát, és azt mondta:

– Ismerem a kormányrendeletet, de szerintem az Ön titkárságának elhelyezéséből semmi sem következik.

A kormánybiztos arca skarlátvörös lett.

– Bizony következik... viszont ezt a megbeszélést el kell napolnunk, mert magán kívül még számtalan más gondom van.

– Már megbocsásson, kormánybiztos úr, de ezt az ügyet nem lehet függőben hagyni... én addig...

– *Mit?! Addig maga mit?* – üvöltött egy nagyot a kormánybiztos – Nem voltam eléggé világos? A hivatalt a miniszter felügyeli, én pedig a minisztert. Mi ebben olyan kibaszott bonyolult? A falnak megyek maguktól!

Vajda Lehel megtette azt a szívességet mindkettőjüknek, hogy a jövőbeli harmonikus együttműködés érdekében ne tegye szóvá ott helyben a váratlan trágárságot.

– Kormánybiztos úr, biztos vagyok benne, hogy ebben a kérdésben a közigazgatási államtitkár asszony tud majd nekünk útmutatást adni. Igaz, Balácsi?

Balácsi feszengve bólintott egyet.

– Rendben, izgatottan várom az eredményt! – kezelt le Vajda hűvösen a kormánybiztossal, és átbálgott Szentesi főosztályvezetőhöz a minisztérium másik szárnyába, akivel minden szerdán kártyázni szokott.

Balácsi néhány percig nem tudott mit mondani. Aztán maradék bátorságát összeszedve, szemüvege tisztítása közben így szólt:

– Csaba, ezt mint a barátod mondom neked: ez nem a Parlament. Itt nem illik így beszélni egy hivatalvezetővel.

– Ki mondta, hogy a barátom vagy?

•

A kormánybiztos végül a belgazdasági államtitkárral és csapatával folytatott megbeszélés tizedik percében állt fel a tárgyalóasztaltól, amikor a zsebében megcsörrent a mobilja.

– Bocsánat, ezt fel kell vennem... a *Főnök* az – sandított a kormánybiztos az államtitkárra, aki bólintott egyet.

Az alagsorban találkoztak, a lépcső mögött, a páternoszter gépháza mellett, a szokásos helyükön. A kormánybiztos hatalmas étvággal esett neki Fruzsínának, szanaszét csókolta az arcát, a nyakát, a mellét.

– Fogalmad sincs róla, Fruzsi, hogy... mennyire... de mennyire...

– De, valami fogalmam azért van, biztos úr.

Valami csattanás hallatszott a folyosó túlsó feléről, amire az ügykezelő matató keze megtorpant a kormánybiztos zsebében.

– Ezt nem hiszem el...

Fruzsina rögtön kihámozta magát a karjai közül. A kormánybiztos vörös-lő arccal, de kettesével szedte a lépcsőket felfelé, az irodájába tartva. Fruzsina egy félemelettel lemaradva követte.

Cseke már kora délután autóba szállt, és elindult a szavazásra, kihagyva a közös ebédet a belgazdasági államtitkárral. A kormánybiztos a Parlament mélygarázsából ismét SMS-t írt Fruzsínának.

FRUzsINA NEM ZÁRTUK LE A DÉLELŐTTI MEGBESZÉLÉST MIELŐBB EGYEZTETNÜNK KELL JELENTKEZZ ÜDV CSABI

Valójában bele sem kezdtek, gondolta a kormánybiztos. A homloka gyöngyözött, mintha megint egy stúdióban ülne, felvétel előtt. Közben az járt a fejében, ha még ezt a légyottot sem tudja tető alá hozni immáron két napja, akkor mégis mit képes elintézni.

Nem várt, nem várhatott tovább, a szavazást 16:00-ra írták ki, egyszerűen rohanni kellett, nehogy büntetést kapjon a frakciótól a távolmaradásért. Hatalaszthatatlan közfeladatra nem hivatkozhatott, azt két héttel korábban már eljátszotta az adótörvények módosításakor, amikor Fruzsínával este hatig ki sem másztak az ágyból. A padosorban próbálta átgömböszölni magát a megtermett kollégákon keresztül, majd lehuppant a helyére, budapesti frakciótársa, Tordai Erzsébet mellé.

– Nem késtem el, Zsóka?

– Nem, még csak a kérdéseknél tartunk – súgta oda neki Tordai. – Nagyszerű voltál tegnap este, Csaba, gyakrabban kellene a tévében szerepelned.

– Én is azt hiszem, Zsóka – mosolyodott el Cseke, mert eszébe jutott a csinos riporternő.

– Micsoda magabiztosság...

– Ilyen feladatot megtiszteltetés elvégezni. De ott kell helytállni, ahová küldenek.

– Talán nem élvezed azt, amit csinálsz?

Cseke körbenézett, aztán közelebb hajolt Tordaihoz, és azt mondta:

– Nem ezt mondtam. Ha sertésügyi biztos lennék, akkor is örömmel gázolnék térdig a trágyában. Hiszen te is tudod.

– Tudom... – tette a kormánybiztos csuklójára a kezét Tordai.

Cseke érezte, hogy pengeélen táncol: a jámbor ötvenes Zsóka ártatlan érintésére is felállt neki. Tehetetlennek érezte magát, felhúzott idegnek egy nyilazó harcos kezében, ráadásul izzadni kezdett, mint a ló.

Az ülést vezető elnök ötperces technikai szünetet rendelt el, de jelezte, hogy a szünet után a határozathozatalokkal folytatják a munkát. Ez a szünet rendszerint elegendő volt arra, hogy azok is befussanak a parlamenti patkóba, akik addig valamelyik ablakban dohányoztak, vagy éppen a büfében kavargatták a kávéjukat.

A kormánybiztos egészen más okból vette hasznát ennek a pár percnak. Lesietett az alsóházi előcsarnokba, és lehuppant az egyik piros kanapéra. Fruzsínát hívta a telefonján. Kicsöngött, de a lány három csengetés után kinyomta őt.

– Bazd meg – pislogott telefonjára a kormánybiztos.

– Nekem is folyton szétkapcsol – vigyorgott a közelben az egyik ellenzéki képviselő.

– Lekési a szavazást, képviselő úr – nézett Cseke a képviselőre, aki sérített mosollyal az arcán tovább is állt.

Rögtön utána Balázst hívta telefonján, de szinte abban a percben meg is jelent egy paksamétával a háza alatt. Épp a telefonját halászta elő a zsebéből.

– Á, te is engem keresel, remek. A módosítók miatt akartam...

– Nem ezért kereslek. Beszélni akarok a Fruzsínával.

– Megint jelentéseket olvasgatnál? – nézett sokatmondóan a főnökére Balázsi. – A módosító fontosabb lenne, ezt a munkaügyi...

– Leszarom a módosítót, oldd meg! Fruzsina pedig legyen itt félórán belül!

Cseke nagyot sóhajtott, mint akit csak értetlen, inkompetens emberek vesznek körbe, aztán megtörölte a homlokát, és visszasietett az ülésterembe.

•

Egy óra múlva tudott csak kijönni, a képviselők mindenféle tárgysorozatba vétellel kapcsolatos ügyrendi hozzászólásokkal nyújtották el a szavazásra szánt időt, Cseke persze tombolt magában, hiszen a szavazatára a határozathozatalok végéig szükség volt, és a frakcióvezető nem nézte volna jó szemmel, ha ezúttal is idő előtt kislisszol. Balázsival ismét az előcsarnokban találkozott, de a titkárságvezető egyedül álldogált ott, egy szál Fruzsina nélkül, úgyhogy a kormánybiztos sarkon fordult, kocsiba vágta magát, és a minisztériumba sietett. A titkárságán Rita dúdolt egymagában az egyik ablakhoz közeli asztalnál.

– Hol van Fruzsina? – kérdezte szinte zihálva a kormánybiztos.

– Már elment.

– Hívtam vagy százszor, de elérhetetlen. Rosszul lett?

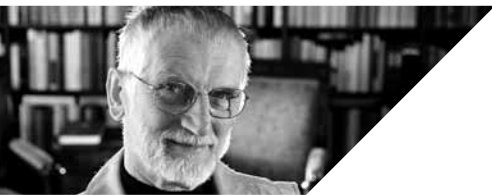
– Neeeeem – rázta meg vörös fürtjeit Rita. – Elromlott a telefonja. Fél napját a Kossuth téren töltötte, a telefonosoknál.

Cseke reményvesztetten rogyott bele az egyik titkársági fotelba. A menynezetet bámulta, és alig hallhatóan átkozódott. Aztán Ritára terelődött a figyelve. Rita a tűzőgéperért nyúlt, aztán kihívóan összetűzött két kinyomtatott e-mailt, majd a művelet végén felpillantott, és halványan elmosolyodott. Az ajka húsos, de enyhén rúzsos volt. Pár pillanatig résnyire nyitva hagyta a száját, és a nyelve hegyét kidugva ismét összetűzött két papirost. Csörgött a telefon, felvette, egy perc múlva öblös nevetésbe kezdett. A kormánybiztos ekkor lett csak figyelmes Rita zöld kosztümjének finom remegésére.

Cseke nagyot nyelt.

– Rita, azonnal jöjjön az irodámba, vészhelyzet – pattant fel a fotelból a kormánybiztos, és a szobája felé vette az irányt.

SZIGETHY GÁBOR (1942) Budapest

SZIGETHY GÁBOR

Lapszemle VI.

Április végi napsütötte vasárnap délután – 1972-ben – négy óra tájban hívtat fel főnököm, a Kritika felelős szerkesztője, Pándi Pál.

– Menj be a szerkesztőségbe, végy magadhoz minden kisedett, betördelt, álló anyagot, és amit még találsz használható kéziratot. Gyere öt órára a Marx térre, a Bonbon presszóba.

– Értem, de miért?

– Siess!

Kattant a telefon. Indultam. Öt órakor üldögéltem a Bonbon (a mai Nyugati tér és Szent István körút sarkán már régen nem létező hangulatos) eszpresszóban, aktatáskámban egy köteg hasáblevonat és kézirat. Vártam a főnökömet. Megérkezett. A Bonbon presszóban tudtam meg, hogy a szombat reggel megjelent Kritika (*Művelődéspolitikai és kritikai lap*) valójában nem jelent meg. A már az újságárusokhoz kikerült újságcsomagokat *valakik* gyorsan visszagyűjtötték, és a ki nem szállított példányokkal együtt még aznap délelőtt valamennyit megsemmisítették.

– A lapot tegnap bezúzták, nézzük, mit tehetünk az üres oldalakra!

Fura helyzet. Rangos marxista irodalomtörténész a Kritika felelős szerkesztője, a háttérben Aczél Györgynek, a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága titkárnak bizalmas barátja és beszédírója. A lapot a pártközpont „leányvállalata” adja ki. Nyílt titok: a nyomdából minden sajtótermék első példányai *felelős olvasásra* a pártközpontba (tudom: akkor nagybetűvel írták e mindent irányító hivatal nevét) és a Belügyminisztériumba érkeztek meg még hajnalban, kiszállítás előtt.

A Kritika *párthű* újság volt. Aczél elvtárs a zsebébe gyűrte, és elindult kikapcsolódni a Balatonra. A robogó autóban érdeklődve belelapozott a friss újságba, és – gondolom – úgy érezte: megüti a guta. A lapban megjelent két írástól is vértolulást kapott. Úgy érezte: már megbízható elvtársaiban sem bízhat. Azonnal intézkedett: zúzzák be az áprilisi Kritikát!

Amikor néhány héttel korábban a szerkesztőségben Végh Antal kéziratát – *Sexboden* – olvastam,

javasoltam: közöljük. Pándi a szerkesztőségi értekezleteken mindig mindenkit meghallgatott, aztán valamennyi kézirat sorsáról egy személyben maga döntött. Engem mosolyogva rendszeresen úgy minősített: *naiv vagy!* Végh Antal írása azonban megnyerte főnököm tetszését; megszerkeszthettem, nyomdába adhattam.

Sexboden: élménybeszámoló a svédországi liberális (akkor e fogalom ott még nagyon mást jelentett, mint ma) szexuális szabadságról. A mai hülyén-liberális szexzűzavarhoz képest Végh Antal írása ártatlan, óvodai felvilágosító szöveg. Igazi gond – Aczél elvtárs ezen akadt ki – az írást illusztráló fotó volt. Egy olasz képeslapból vágtam ki a veronai színház előcsarnokában készült fényképet. Az eredetin egy meztelen hölgy sétál magas sarkú topánkában, karján estélyi táská, nyaka körül s fülében csillogó ékszerek. Hátról látjuk, csak a két vele szemben álló férfi csodálkozástól döbbsent tekintete árulkodik arról: a vonzó alakú hölgy testét előlről sem fedi semmi. Az egész képet nem merem főnököm kezébe adni, nagyon finom metszésponton, egy milliméterrel a fenékvonal fölött elvágtam a látványt.

Indulatokat korbácsolt Aczél elvtárs lelkében e fotó. Főnököm szerint (telefonban!) így fakadt ki: *Értsd meg, Pali, kamasz lányom van!*

1972-ben ez indok volt a lap bezúzására.

Valójában nem a hivatalosság számára akkor pornográfiának számító, mai szemmel nézve ártatlan kép miatt zúzták be a lapot. A Kritika 1972. áprilisi számát eredeti formájában azért nem olvashatták az emberek, mert a Magyar Szocialista Munkáspártot haláláig hűen szolgáló újságíró, E. Fehér Pál életében talán először, talán utoljára olyan cikket írt, amellyel kivívta pártja indulatos haragját.

Papírgyűjteményemben őrzöm a szigorú szabályokat megszegve megmentett lap tördelt levonatát – táskámba gyűrtem, elhoztam a nyomdából. Negyvenöt év után újraolvasom a József Attila moszkvai értékeléséről írott, soha meg nem jelent cikket.

Bolsevik vélemény József Attiláról 1972-ben: „Kezdjük a lexikonokkal... A Nagy Szovjet Enciklo-

pédia 28 sornyi cikkének hibás szemléletét már jó másfél évtizeddel ezelőtt Révai József is szót tette. Addig is, amíg ennek a rendkívül fontos kézikönyvnek új kiadása elkészül – az orosz érdeklődő mégis ezt olvashatja: »József Attila (1905–37) – kimagasló magyar költő. Munkáscsaládban született. A szépség koldusa (1922), a *Nem én kiáltok* (1925), a *Külvárosi éj* (1932), a *Medvetánc* (1934) című köteteiben szociális tiltakozás fejeződik ki a polgári társadalom életfeltételei ellen. Ugyanakkor ezekben a versekben megtalálhatók a pesszimizmus és a rendkívüli formai kifinomultság jegyei. Legjobb verseiben, melyeket a magyar forradalmi munkásmozgalom hatása alatt írt [...] a költő forró gyűlöletét fejezte ki a kapitalista kizsákmányolás világával szemben, megbélyegezte azt a magyar fasiszta rezsimit, amely a munkásokat nyomorba döntötte, éhhalálra ítélte, megénekelte a munkások forradalmi harcát, kifejezte a költő magasrendű társadalmi elhivatottságát. A magyar munkásosztály forradalmi harcával tartott elégtelen kapcsolat, a Szovjetunió és a Szovjetunió felszabadító szerepe világtörténelmi jelentősége iránti értetlenség, illetve a nyomor és a súlyos betegség a magány érzését erősítették az utolsó kötet, a *Nagyon fáj* (1936) verseiben. J. nem talált magában erőt a Horthy fasiszta rendszerével vívandó harchoz, és öngyilkos lett.«

Mérhetetlenül ostoba szöveg, de E. Fehér próbálja a menthetetlent menteni: „A szövegezés tiszta szándéka sem takarja el a kép ferdeségét.”

Tiszta szándék? Bolsevik vakság: a szövegezés torz, ideológiailag korlátolt, korlátozott szándéka miatt ferde (pontosabban: hamis, hazug) a József Attiláról festett kép.

Nyomdából kimentett, napvilágot soha nem látott írást olvasok.

1972-ben saját bőrömen tanultam a történelmet. Egy irodalmi konferencián Illyés Gyula *Tiszták* című drámáját méltatva-védve hangsúlyoztam: *Nem az a szocialista realizmus, ha munkásokról ír az író...* Felszólalásomat közölte egy moszkvai irodalmi folyóirat (Voproszi lityeraturi, 1972. december), imígyen: *Az a szocialista realizmus, ha munkásokról ír az író...*

Gondolom, a világhírű svájci író, Friedrich Dürrenmatt sem volt boldog, amikor megtudta: megkérdése és engedélye nélkül drámáját – *A milliomosnó látogatása* – a szovjet fővárosban gátlástalanul kiterelve úgy mutatták be, hogy a kisváros gondolkodás nélkül költekezésbe bódult polgárai *nem* ölték meg a rajta elkövetett sérelemért bosszút állni aka-

ró, szenvedése miatt elégtételt követelő milliomosnó hajdani szerelmét!

Ha Moszkvában szemrebbenés nélkül *átírják* Dürrenmatt drámáját, nekem szavam sem lehet. József Attila tiltakozni sem tud, róla az elvtársak végképp azt írják, állítanak, hazudnak, amit akarnak.

Itthon és Moszkvában az elvtársak *egyhúrú* proletárköltőt faragtak a szeniális magyar poétából. Istenes verseit eltűntették („Az Isten itt állt a hátam mögött / s én megkerültem érte a világot”), életművéből kisatírozták politikai tisztánlátását („Talán dűnnyögi egy új mesét, / fasiszta kommunizmusát”), jövőnek áldozott életét vörös ködbe borították, próféta lelkét pártbrosúrák illusztrációjává nyomorították. Az 1972-ben Budapesten belitott cikk írója harcos marxistaként, de a szovjet elvtársak értékrendjével nem összhangban védte a *proletárköltővé* zsugorított József Attilát, ezért a magyar kommunista párt bezúzatta a párt folyóiratát.

Főnököm utasított: Ujfalussy József már közlésre elfogadott, zenekultúránk értékeit védő indultatos vitairását (*Kultúra és közművelődés*) és Rényi Péter frissen született, a párt egyedül üdvözítő politikáját dicséző hazug és hosszú szózuhatagát (*Az egység dicsérete*) kellett a belitott oldalakra betördelnem.

Havilap volt a Kritika, minden hónap utolsó hetében jelent meg. A kéziratokat hat héttel (!) korábban kellett nyomdába küldeni. Ez volt az ellenőrzésre szánt, *átfutásnak* nevezett idő. De akkor, 1972 áprilisában vasárnap este fél hétkor léptem be a Zrínyi Nyomda épületébe, hajnali háromkor korrigáltam az újraszédett oldalakat, fél ötkor ellenőriztem a szalmiáklenyomatot (nyomdatörténeti múltidő!), és hétfőn délelőtt már hangosan hirdelve árulták a Kritika – a megszokottnál jobb minőségű papírra nyomott – új számát szerte a városban az újságárusok.

Addig partizán voltam: azt hittem, hogy belülről fel lehet robbantani a rendszert. Aztán már csak menekültem. 1976-ban felmondtam jól fizető állásomat. Ha barát, ismerős, érdeklődő megkérdezte: *Mi van veled?* – válaszoltam: *Úszom a tengerben, nem látom a távoli partot, és volt főnököm utánam küldte a mentőcsónakot, hogy verjenek agyon az evezővel.*

Fiókom mélyén őriztettem néhány „hozzám került” régi kéziratot, meg nem jelent hasáblevona- tot. Múltidőm. Múltidő.

A léket kapott bolsevik óceánjáró időközben el- süllyedt.

József Attila próféta lelke túlél valamennyiünket.

KODOLÁNYI GYULA (1942) Budapest

KODOLÁNYI GYULA

Pilótaszobrászok, egy cserép muskátli és a kert

Gondolatok a Gödöllői Iparművészeti Műhely 20. évfordulóján

Mi közülük lehet a pilótáknak – mint pilótáknak – a szobrászathoz? Hadd idézzem fel egyik kedvenc mondatomat Lewis Mumfordtól, 1924-ből: „New York gyönyörű város, ha pilótáknak és angyaloknak építünk.” E mondatból nyilvánvaló, hogy költői képességekkel is meg volt áldva a város és a technika e zseniális történése. New York húszas évekbeli modernistáinak köréből röppent fel szellemi pályája – közéjük tartozott, de túl is lépett rajtuk, mert már ekkor, alig harmincévesen átérzi a modernséghez való viszonyunk feszültségét, feloldhatatlan kettősségét. Mert valóban, építhet az építész felhőkarcolókból várost – gyönyörködni csak a pilóták és az angyalok tudnak bennük, a maguk más-más módján. Ők lesznek azok, akik teljességükben élvezik e gigászi kőtáblák, geometrikus absztrakt szobrok architektonikus szépségeit a magasból, s tegyük hozzá: kissé távolabbról. Meg a fotósok a repülőök fedélzetén.

Ez persze egyszerűsítés, mint ahogy minden találó metafora egyszerűsít. De végső soron lényegesen sosem veszti érvényét. Alig írta le mondatát Mumford, s megkezdődött a légi utasszállítás diadalútja, melyet a könnyűfémek technológiájának és a benzinmotoroknak a tökéletesedése tett lehetővé, s az a tökekoncentráció, amely a pénzt adta ezekhez az épületekhez. Ne felejtjük, a Chrysler-ház, sokáig a legmagasabb New York-i felhőkarcoló a repülőgyártással rokon autóipar tulajdona volt. Egyre többen gyönyörködhetek tehát a felhőkarcolók szobrászatában a növekvő méretű repülőök ablakaiból, majd a szaporodó felhőkarcolók tetejéről – turisták és professzionális fotósok, akik e látványt az egész világon elterjesztették.

Meghosszabbíthatjuk e történet mozzanatait Mumford más profetikus észrevételeivel, amelyek az uniformizálásra és sorozatgyártásra alapozott rendszerek sebezhetőségéről szólnak. Ezeknek a nagyipar és pénz táplálta rendszereknek a növekedése ellen nincsen beépített kontroll, és burjánzásuk megállíthatatlan, működésük egy idő után ellenőrizhetetlen lesz – érvelt Mumford. És valóban, bő tíz évvel Mumford halála után világtörténelmi

csattanásban találkozunk mondatának két szereplője, a pilóta és a felhőkarcoló, amikor két nagy Boeing botcsinálta pilótáiként iszlám terroristák sebzik halálra az óriási ikertornyokat Manhattan déli csücskén. Hogy a harmadik szereplő, az angyal hol maradt? Talán maga is döbbenet bámulta a New York-iak körébe vegyülve az égő, füstölő és omló tornyokat, a képet, amely az emberiség egyik feledhetetlen metaforája lett a bábeli pusztulásról a televíziók révén.

Ez katasztrófa volt, mondhatnánk ellenvetésül. A katasztrófák ritkák, de statisztikailag szólna elkerülhetetlenek, mondhatja a fatalista. És lehet elemezni, hogy milyen rendszerek hogyan mondtak csődöt a katasztrófa előtt, többek közt a hírszerzés értelmezhetetlen adatokkal túlterhelt elektronikus rendszerei – de a méreteket, a baj fő okát nem csökkentették. A kontrollálatlan növekedés trendje azóta sem állt meg, sem a felhőkarcolók, sem a repülőgépek építésében – a vastag pénztárcákkal vastag bőr jár, úgy látszik.

És továbbra is ott ágaskodik halkán a Mumford mondatában rejlő másik kérdés: lehet-e élni és dolgozni a felhőkarcolók közt, bennük? Emlékszem, egy-egy hosszú hétvégére, olykor öt napra izgalmakra kiéhezett rándultunk le New Yorkba vonaton vagy autón, amikor a Yale Egyetemen voltam ösztöndíjas kutató 1972–73-ban. New York igazán sokat kínált nekünk abból, amit kínálhatott: szállást baráti lakásokban a Keleti 60–70. utcák egyikében, ahol rövid sétányira voltunk csak a város múzeum-szívétől. A szombat és a vasárnap olyan csendes volt ott, mint Pest központjában. A lakosok kimene-kültek vidékre, és percek alatt odaértünk a barátságosan áttekinthető „kis” Frick Collectionba, páratlan Rembrandtjaival. Rajta túl a Central Park várt, városligeti örömmökkel, szélén a Metropolitan Múzeummal, még tovább észak felé a Guggenheim Múzeummal. Beljebb az Upper East Side-on a Modern Művészet Múzeuma. Errefelé a magasabb luxusházak is legfejlebb tíz-tizenöt emeletesek voltak, közöttük a negyed maradék öregebb, kisebb házaiban kávézók és vendéglők, bennük a világ konyhájának

teljes kínálata. Éjjel-nappal nyitva tartó élelmiszerüzletek, zöldség- és gyümölcsboltok, a bejáratukban cserepes és vágott virágok zsúfolt kínálatával. Lejjebb, a 40. utca környékén mozik és színházak, és a járdán hullámzó áradatban emberek végtelen változatossága. És sorolhatnám még a lehetőségeket.

Mégis, négy-öt nap után fásultan, megcsömöröltten tértem vissza New Haven kisvárosába. Olyan csömör volt ez, amilyen Párizsban vagy Rómában egy hét után sem fogott el soha. New York túl intenzív volt, mintha az utcák szüntelen lihegése, a város szakadatlan önünneplése folyton valamilyen hiányt kompenzálna. Mintha feledtetni próbálná, hogy az élet ott nagyobbreszt mégis belső terekbe zárva folyik, amelyeket télen fűtenek és nyáron hűtenek. Hogy az utcákat lábunk alatt, oldalt és a magasabbra emelkedő pillantásnak is mindenütt kő borítja, növények és égbolt alig látható. A modern építészet puritán, silány vagy érdektelen textúrájú falai. Nyilván kompenzációul szolgált a beépítések anarchiája is, felhőkarcolók mellett bedeszkázott ablakú, agyonragasztott és -firkált kétemeletes épületek. Ez a káosz a véletlen szépségeivel és sokkjaival feledtette pillanatokra, az utca kaotikus zajával együtt, hogy a magas épületek dísztelen falai építészeti, művészeti érdektelenek. Monotóniájuk megüli a hangulatot, méretük agyonnyom. Egyik szállodai szobánkból a háztömb belső terében egy nagy neogót templom tornyának zöld rézbádoggjára láttunk, melynek utcai bejárata ismeretlen rendeltetésű kis kapuként volt eldugva egy lakóépület homlokzatába.

És kipróbáltuk szélső esetét is annak, amire Mumford gondolt. Egy kisebb, tizenöt-húsz emeletes szállodában szálltunk meg egyszer hivatalos küldetésben, az egyik ikertorony hóna alatt, Manhattan déli csücskén. Szemben is egy felhőkarcoló, éppoly jellegtelen, mint a miénk, északnyugat felé is egy másik. Túl rajtuk, a falak részében a Hudson folyó egy-egy keskeny csíkja villant néha meg a látvány egyetlen izgalmaként. Azt hiszem, életem leg-sivárabb pillanata volt, amikor erre az utcarészletre ki- és letekintettem szobánk ablakából egy hétvégi délelőttön. Ezek az épületek bizonyára mind elpusztultak a 2001. szeptember 11-i gigászi omlásban – de hasonló látvány ma már sok helyen található Földünkön másutt is, ahol a pénz látványosan akar eldicsekedni azzal, hogy mire van hatalma. Mert ezeket az épületeket csak a gigászi akarás hozta létre, létük és működtetésük abszurd pocskolás.

Mit lehet tenni e kőváros élettelen látványa ellen? Egyik barátunk tágas, tizedik emeleti teraszán

hatalmas dézsában fenyőfa állt, valódi fa. Akkor értettem meg igazán, hogy barátunk *nagyon* gazdag. Ennek a fenyőnek a fényképe az erkélyen, mögötte-alatta a Queensboro híd környékének épületkószával látható amerikai versfordításaim tavalyi gyűjteményének borítóján. Feleségem készítette akkor, ott. Ez a látvány-káosz, éltető izgalmával, azért egy pár fokozattal emberibb, mint amilyen a két World Trade Tower környéke volt..

•

De mit tehet a manhattani, akinek nincsen nagy terasza, fenyőfával vagy anélkül? Vagyis: a többség? A választ William Jay Smith amerikai költő barátom 1988-as verse adja meg:

A VILÁG AZ ABLAKOM ALATT

*A tegnap esti muskátli ott a párkányon,
Most is ott van kint, most is, ha jól tudom,
És ott marad, míg csak akarom,*

*És ott lesz, míg csak úgy gondolom,
Hogy az ablakot kedvemre az égre tárhatom,
Míg szemem sarkában ott a muskátliszín folt.*

*Amíg láthatom, a kövér zöld leveleken túl
Hogyan folyik a folyam, az uszály hogyan fordul,
Míg boldoggá tesz, hogy a gondolat egyre elindúl,*

*Míg boldoggá tesz, hogy felel a látványnak a látvány,
S hang a hangnak, míg fent a madár csapat átszáll:
Hogy életet ad az élet, s nem hal meg a halál.*

A vers részletes elemzésére most nincsen idő, de azt fontos látni, hogy ez a kis remek megtévesztő: dalszerűsége, látszólag igen egyszerű és zárt szerkezete egy sor kérdést rejt magában a világ és érzékelésünk természetéről, gondolatilag minden irányban nyitott, s végső kicsengése misztikus, mint egy zen koan. Mert végül is, vajon ott van-e a párkányon a cserép muskátli – vagy csak költőnk képzeletében? Nem tudjuk. Illetve, a képzelet oldaláról tekintve, mindegy.

Bill – hadd nevezem őt így, családiásan – a formailag tökéletes, többretegű metaforikus versek iskolájában kezdte pályáját az ötvenes években olyan mesterekkel együtt, mint Richard Wilbur, s tán utolsónak távozott el közülük kilencvenhét évesen, 2015-ben. Halála előtt két évvel még hosszú levelet kaptunk tőle. 1999-ben egy angol Illyés-

kötetembe – *What You Have Almost Forgotten* – gyűjtöttem vele a legjobb Illyés-fordításokat, részben a mi sok évi munkával készült közös fordításainkból. Fordította Bill angolra magas szinten nemcsak Illyést, hanem Weörest, Vas Istvánt is, és barátja volt mindhármuknak, s barátja Géher Istvánnak, Vajda Miklósnak, Várady Szabolcsnak. Illyés már első találkozásukkor meglátta ferdén vágott szemében a szibériai sámán-rokot – a csillogó fekete hajú Billben bőven csorgott cherokee indián vér is, miközben Oxfordot megjárván szinte poeta doctusként fordította angolra a modern francia és olasz költészetet, azokat persze segítség nélkül. Talán segíti e vers és háttere megértését is, ha felevenítem most kedves alakját, természetes eleganciáját, vágott szeme élcelődő csillogását – kései köszönetül is, hogy annyira szeretett bennünket, s annyit tett a magyar költészetért.

Bill a teleket New Yorkban vagy Párizsban töltötte, francia feleségével. Amikor megismerkedtünk, Greenwich Village művésznegyedében volt lakása, Manhattan legélhetőbb negyedében, régi házak és terek táján. Ez a későbbi vers azonban egy másik lakásban született, talán a Riverside Drive magas partjáról tekintve le a Hudsonra.

Bill megoldása a bennünket foglalkoztató problémára egyszerű: a versben egy cserép muskátli röpteti meditációnkat New York magas épületéből közelebb a folyamhoz, s mindkettő, a muskátli és a folyam is eljuttat bennünket ahhoz, amit Mumford nem említ meg, de nyilván odaértett az idézett mondatába: a folyton változó természetéhez, a szerves világhoz. Feléleszti az örök köteléket, amely a kozmoszhoz fűz mindnyájunkat, s amelyet elvágná a felhőkarcolók szobrászata.

Igen, elegendő egy cserép muskátli is, hogy meditációnkban kiszabaduljunk a kőváros rabságából – a muskátli, mely *bonsaira* is emlékeztet, s ezzel felidézni a Távol-Kelet sok évszázados tudását arról, hogyan lehet zsúfolt városi körülmények közt a természetet felidézni.

Kérdés, hogy ez a cserép muskátli, valós vagy képzelt, áll-e innenső végén annak a skálának, melynek másik véglete Manhattan kővilága, a magasból nézve. Jól tudjuk, nem. Az innenső véglet: a kert. A kert még mindig emberi alkotás, mert szelídített foglalat a természetnek: rengeteg sűrű erdőnek, végtelen sztyeppe-mezőnek, vízi világnak. De mégis: természet.

A tavasz Billt már mindig Cummingtonban találta, a Berkshire-hegyekben, ahol a fehér faháza előtti nagy tisztást többholdnyi alig szelídített új-angliai erdő vette körül, a saját erdeje, s a hegyoldalról átlátott a szembenire, ahol Richard Wilbur

hasonló háza állt. S nem messze onnan a remek fekete regényíró Ralph Allisoné. Mert a vidéki Amerikában ennyi a hely, még a sűrűbben lakott Északkeleten is. Lehet a szorgosan dolgozó középosztálybeli íróembernek néhány holdnyi erdeje a tájon, amelyet régen előtte más költők is annyira szerettek: például William Cullen Bryant és Mabel Dodge.

•

Amerikaiakról szólt eddig jórészt ez az írás, amerikaiakról az én életemben, egy magyar költő életében. De az áthallások, gondolom, túl a személyes kapcsolatokon is, világosak. Vannak bőven Budapesten lakótelepek, ha nem is oly magasak, amelyek a szemnek madártávlatból, pilótátávlatból nyújtanak örömet, mert az épületekből bentről csak a hasonló épületek monotóniája látható, dacára a sok érdeemes törekvésnek, hogy az épületek színesre festésével, de főleg fák ültetésével és megannyi virágos erkéllyel és ablakkal megszüntessük a monotóniát. A lélek ellenállása, az organikus élet szeretete és az emberi kreativitás így aratja a maga kis győzelmeit ezer meg ezer létezőben a hatalmi akaratok felett, Bill Smith módjára.

Magyarországon nem az ipari tőke, hanem a Kádár-rendszer politikai hatalma épített ilyen falansztereket a városokba, s a legtöbbször világosan érezhető volt a törekvés, hogy a lakótelepek durva arcú csapásai legyenek a települések hagyományos látványának és utcaszerkezetének. „Tessék, a Kínai Fal”, mormogta indulatosan egyszer a hetvenes évek közepén Barcsay Jenő, amikor az Árpád hídon vittük őt autónkon Pestről át a Dunakanyarba. Megdöbbenő, hogy a hídról nézve hogyan vágja le az Óbuda feletti dombok látványának nagyobbik felét a Szőlő utcai magas házsor, melynek éles kontúrjait ma már napelemsorok enyhítik a lapos tetőkön. Az a Barcsay látta meg a párhuzamot a Nagy Fallal, aki nemcsak a *Művészeti anatómia* csodálatos rajzait készítette el az emberi testről, de volt hajlama geometrikusan absztrakt műveket teremteni – csak hát papíron és vásznon, s nem az épített valóságban. Kádár Jánosék megoldották a nagyvárosokba űzött parasztok, a gyárnegyedekben szorongó proletárok lakáshiányát – de így.

Hogyan fér el *ebben* az épített világban, amelyet megörököltünk, s amelyen csak lassan lépünk túl, a *kert?* – ezen gondolkodom ma. Hiszen mostanában a huszadik évfordulóját ünnepeljük annak, hogy Gödöllőn az önkormányzat egy gazdasági épületének átalakításával megindult a Gödöllői Iparművészeti Műhely működése, a remek, változatos csapatmunka eredménye. Kiállítások, irodalmi

műsorok és konferenciák, szövő-, keramikus- és rajzkörök. Húsz éve annak, hogy a nagy, de sivár telken Katona Szabó Erzsébet segítőjével, egy idő nyugdíjas bácsival megkezdte annak a csodás virágoskertnek és gyümölcsösnek a kialakítását, amelyet megálmodott. Szerény lehetőségekkel, kevés eszközzel, sok elmélyedéssel – ízlésesen tobzódót és változatosat alkotott, s nem geometrikusat. Benne hónapról hónapra, hétről hétre más színárnyalat uralkodik. A virágok felsorolása bokamagasságától a kétméteresre növekvőig hiú igyekezet volna, most csak a parasztyümölcsös – nevezzük biogyümölcsösnek – málnája, ribizlije, egrese említhető, okvetlenül említendő.

Ez a kert lett a nevezetes központ, a GIM másik és páratlan vonzereje mindnyájunk számára – nyári műsorok és kerti művészeti mulatságok ihlető kerete, amelyben el is vonulhatunk egy csendes percre, jó beszélgetésre barátokkal vagy virágokkal, s ahol finom meggy és őszibarack terem. Ebben a *mindnyájunkban* benne van a magyar művészeti élet jó néhány száznyi alkotója s az események törzsközönsége, nemcsak Gödöllőről, hanem Budapestről és az ország más részeiből is.

Valóban, kérdezhetjük, hogyan fér el mai életünkben a kert, egy ilyen kert fél évszázad rideg politikai előzményei után? Mert a kommunista fordulat 1948-cal kezdve életünk minden viszonylatát felfordította – *megforgatta*, ahogy büszkén hangoztatták Rákosiék. A kert, amely egyetlen ember, egyetlen család alkotása, megszűnt téma lenni évtizedekre. Aki volt oly szerencsés, hogy megtarthatta a háza körüli kertet, az is csak amúgy mellékesen, csendben tehette. Emlékszem rá, hogy az 1970-es évekig nem jelent meg új könyv a ház körüli kertészkedésről – unikumnak számított a korszak néhány közepes méretű neves kertje, olyan neves alkotók tulajdonában, mint Borsos Miklós és felesége, Kéry Ilona vagy dr. Györfly István szemészprofesszor. A gyümölcsfák termesztése volt az egyetlen terület, amely a földművesek háztájija, kisemberek gyümölcskertje formájában témája maradhatott az életnek.

Persze az élet élni akar, és a Kádár-politika ügyességének az apró részletekben az is része volt, hogy idővel engedélyezte hétvégi kertek, apró üdülőparcellák kialakítását. Az így keletkezett tenyérnyi telkeken, egymás hegyén-hátán, szerszamoskamrák és bódék, szerény faházak körül magánparadicsomokat alakított ki az emberek vágya a természet közelségére. Az övék volt ez a parányi kisvilág, és teremthettek benne, és saját kapcsolatot alakíthattak ki a világgal. E bódénegyedek ma már alig vehetők észre, oly sűrűn eltakarja őket mára a nö-

vényzet, a magasra nőtt fák, sűrűre nőtt bokrok, a magán kreativitás erejének hajtásai. Itt fedezhetjük fel a lakótelepek életének ellensúlyát – így lehetett visszatérni az elvett földhöz a Kádár-korszakban, így lehetett megteremteni a betonházakba zárt életnek organikus egészségét. És lassan új kertkultúra alakult ki, és megjelentek a kertápolás új szerszámai, kiségei.

Ma már persze mindent, bármit lehet, ha valakinek pénze van. Hogy milyen kerteket építenek ma az új villák és paloták kőfalai mögött, legfeljebb a celebmagazinok fényképeiből sejthető. De nem is nagyon érdekes – mert tudjuk, sajnos, hogy azok jó részt olyanok, mint maguk az akarnok-épületek gazdái, egy tudatlan és közönyös úrgazdag osztály, kevés kapcsolattal bármilyen hagyományhoz a kertészetben vagy bármi másban.

Végül is, húsz év változásai után, oda érünk vissza, hogy a GIM ház kertje egyetlen és pótolhatatlan marad, mint minden emlékezetes kert. Nem magánkert, de nem is nagy intézmény kertmérnök és kertész által teremtett és fenntartott kertje. Elegendően nagy ahhoz, hogy izgalmakat és meglepetéseket nyújthasson, de nem is túlságosan nagy. Tudatosan is viseli magában, továbbviszi a legendás gödöllői művészcsaládok, Körösfői Krieschék, Nagy Sándorék, Remseyék száz évvel ezelőtti kertjeinek szellemiségét. Két alkalommal írtam már erről a kertről s éppen erről a szellemiségről, a kertről mint archetipikus emberi alkotásról általában. Nem tudván eredeti gondolattal szolgálni most újra, modern beszoríttóságunk és végtelen képzeletünk kettős kontemplatív távlatából közelítve igyekeztem felvezetni a felhőkarcolók és a városi lakás muskátlijának, a bonsainak, a kertnek a jelentőségét.

Végül hadd idézzek ide egy keveset mindabból, ami e gödöllői kert kapcsán 2011-ben jutott eszembe: „A kert véd a természettől és véd a civilizációtól – de úgy véd, hogy mindegyikből magába foglal valamit, és lényegit teremt belőlük [...] amikor a kertben sétálunk, vagy csendben félrevonulunk, megérezzük a vadon tenyésző fák, bokrok, virágok nyüzsgő valóságát, s ez biológiai lényünkben mély rokonságra lelve, feltölt bennünket az irracionális nélkülözhetetlen forrásaival [...] a lélek kezd működni ilyenkor a növényi burjánzás és a kert formái és színei közt. Megindul a belső tudatfolyam. Az antikok igen reális mitológiájával és pszichológiájával szólva, felbukkannak bennünk, körülöttünk a Múzsák. [...] A Múzsák nem mások, mint természeti és kulturális voltunk vezérlői, formateremtő szellemei. Amit a Múzsák sugallnak ember voltunkról, azt a művészet tudja elmondani nekünk tökéletesen.”

SIMON ZSOLT, Város I., 1987; Álom, 1986

SIMON ZSOLT, Tár II., 1986; Csendélet, 1986

SZÜCS GYÖRGY

Bábok álma

Közelítések Simon Zsolt műveihez

A művész utóbbi évtizedben született műveivel találkozáva nagyon csábító az irodalmi analógiákra való hivatkozás. Talán van ebben valamiféle sugalmazás is, hiszen Simon szívesen tolja előtérbe illusztrációs munkáit, mint Gárdonyi Géza a tatárjárás idején játszódó, Szent Margit legendáját feldolgozó *Isten rabjai* című regényének illusztrációit (2014) vagy a *Dante-olvasatok* egyelőre még befejezetlen, de minden pillanatban alakuló, bővülő sorozatát. Mintha egyszerűsíteni szeretné számunkra a művészlét bonyolult képletét: hamar legyünk túl a „kötelező” besoroláson, a műfaji kategóriákon, hogy minél előbb az érdemi beszélgetésekre – alkalmasint a képekről szóló beszédre – kerüljön sor. Ugyanakkor Simon Zsolt gondolkodás- és alkotásmódja az elkényelmesedett köztudatban kicsit mindig másodlagosnak, még lekicsinylőbben származék-rajzoknak tartott fekete-fehér grafikákon is megragadható: nem törekszik szöveghű képek létrehozására, hanem inkább inspirációnak, alapnyagnak tekinti az eredeti művet, amelyet azután kavargó látomásokkal, történelmi emléktörödékekkel, jelenkori emberekkel, sokszor korábban kitalált-megrajzolt figuráinak vendégszereplésével tetézt. Tudatos tartalmi, formai és technikai választások következetes láncolatának lehetünk tanúi, mint ahogy az már 1987-es vizsgamunkájánál tetten érhető, amikor ismerve Derkovits Gyula fametszeteit és Kondor Béla rézkarcait, egyszerre kíváncsian, de azért nem is annyira tiszteletteljes *mire-vagyok-képes* összehasonlítással Dózsa György modernizált alakját és történetének groteszk vetületét választotta litográfiái témájául.

Az életmű addigi szeletéhez igazodó folytonosság, egyszersmind képtípusainak következetes – gyakran számítógépet igénybe vevő – fejlesztése a legjellemzőbb művészetére. A Duna Palotában 2017 szeptemberében rendezett kiállításán látható volt olyan mű is, amelyet még 1990 körül, a kolozsvári főiskola után hagyott félbe, s a tárlatot megelőző hetekben ebből formálódott a *Társaság*. Akkoriban talán még egy „komoly” kompozíció született volna Keresztelő Szent János és Jézus két évezredes mozdulatából, a mai változat viszont kevésbé átszellemített, amelyen a teremtés tiszta gesztusa gúnyos, mefisztói imitációvá – markánsabban fogalmazva –, anyaghoz tapadt, földi barkácsolássá süllyedt.

A képereten túlterjeszkedő megoldások, a *shaped panel* „avantgárd” megoldása miatt fontos kiindulópont *A boldogság madara (Mitológia)*, amely 1991-ben szerepelt Sepsiszentgyörgyön, a Baász Imre szervezte *Medium 2* kiállításon, a „forradalom” utáni első jelentős nemzetközi bemutatón Romániában. A szembeötlő, csüngő vaskarika, az újrahazsnosított képkeret, a ráfestett vörös madár- és véres szárnyú angymotívumok, a Nap és Hold emblematikus szimbóluma azonban messze túlmutat a látszólagos formai játékon, szerzője többrétegű és sokértelmű mitologikus elköteleződéséről is tanúskodik. Emellett hangsúlyos maradt a kézművesség, a rajzolás és festés tisztelete, hiszen éppen a legfogékonyabb korában, az 1970-es évek második felében a szeme előtt állt össze a főiskola befejeztével Marosvásárhelyre visszakerülő fiatalok MAMŰ-csoportja, s az Apolló Körben vagy a Tutun kávéházban György Csaba Borgóval, Szabó Zoltán Judókéval folytatott sörözések, beszélgetések művészetszemléletét ugyan tágitották, de nem térítették le saját megkezdett újáról. Váratlan megerősítést kapott 2010-ben a kínai Guanlanban szervezett sokszorosított grafikai művésztelepen, ahol a szokatlanul nagy méretű dúcok használatával és az önálló tájkép cseppet sem korszerűtlen művelésével találkozott.

A művész saját közlése szerint valamikor óriási élményt nyújtott számára Michel Tournier *A rémkirály (Le Roi des aulnes, 1970)* című könyve, ahol az egyes elemeknek, helyzeteknek, neveknek a cselekmény folyamán további jelentősége lesz. A Szent Kristóf Internátusban nevelkedő francia fiú a végén a nyakában hordozva, Szent Kristófként próbál kimenteni egy zsidó gyermeket a német átnevelőtáborból. Az elbeszélés adott idősíkjában a következő réteg tükröződik – verődik vissza, vagy torzul el –, ilyenformán már a főhős, Abel Tiffauges neve is a Káin–Ábel ellentét bib-

likus toposzát idézi fel és határozza meg regénybeli sorsát. A történetet nyilvánvalóan egy kulturális aura is körülfogja: a múltban például Goethe balladája (1782), Schubert zenéje (1815), majd korunkban Volker Schlöndorff filmje (1996). Mindebből a többnézőpontúság ambivalenciája, pontosabban a különféle – perspektivikus, történeti, világnézeti stb. – nézőpontok egyidejű egymásra vetítése következik.

A grafikák puritanizmusát meghazudtoló, harsány színvilágú festményeken rejtett utalásokat fedezünk fel Giorgio de Chirico metafizikus művészetére, mint a *Bábok álma* című képen, ahol alig érzékeljük azt a fektében felkönyöklő női szobrot, ami Chirico több művén is felbukkan. Az „igazi” *Alvó Ariadné* a Vatikáni Múzeum tulajdona, egyébként egy hellenisztikus mű római kori másolata. Érdekes kontraszt, hogy miközben Simon Zsolt a művet zsúfolásig „megtölti” a különféle alakzatokkal, képi idézetekkel – például a *Lápi mesék* ciklusából egy róka kontúrja is feltűnik –, a kifejezetten az itáliai művésznek dedikált festményen (*In memoriam de Chirico*) az alkotás menetében már-már teljes redukciónak alkalmazott: az antik oszlopok közötti, színpadszerű térből folyamatosan átfestve végül eltűnedeztek a jellegzetes épületmotívumok, s csupán egy gördülő karika és az árnyéka maradt. Néhány művét ennek az állapot szerű, statikus hatású megformálásnak veti alá, ilyen a *Fogás*, amelyen a játéköböl játéksónakja mellett egy másik dimenzióból származó halász és hálója terpeszkedik. Valójában Simon Zsolt szinte egyetlen képe sem statikus – egy csavarintás a nekünk horogra akasztott metafizikus festészeti csalin –, hanem roppant dinamikus, mozgásban lévő alakokkal, fickándozó-repdeső formákkal telített, amelyeket mintha a súlyos, fából kivágott alkotmányokkal akarna – legalábbis egy-egy kiállítás idejére – a falhoz rögzíteni.

Ha már Chirico... Az olasz művészt módfelett izgatta a valóság és a látvány, a múlt örökségének megőrzése, a kulturális emlékezet mibenléte, egyáltalán a való élet és a műalkotás kettőssége. Gyakran fotózták egyik-másik önarcképe előtt, de készült olyan mű is, ahol megfestett önportréja elé magát pingálta oda. Ismert olyan, ahol saját, antik mellszobra mögül néz ki (1922), de megörökítette magát Euripidész mellszobrával is (1923). A művész párbeszéde a művel, a mű párbeszéde a művésszel és kényszerítő erővel a nézővel... felidéző egy másik regényt, Joseph Heller *Képzeliétek el* (*Picture this*, 1988) című könyvét. A nyitó jelenetben Rembrandt festi a Homérosz mellszobra fölött elmélkedő Arisztotelészt, eltűnődik, hogy mennyit kaphatna az eredeti szoborért, de nem tudhatja – csak Arisztotelész –, hogy igen keveset, mert az csak egy másolat. A képen lévő Arisztotelész is elgondolkodik Rembrandton, majd pedig saját életének nyomorúságán: „könny szökött a szemébe [...] Rembrandt ezt letörölte”. Tényleges kép-lét: a képben létezés illúziója és valósága.

nek egyszerre intim elbeszélése, egyszerre pedig univerzálissá növesztése (*Pásztorok*, *Hortobágy*). Simon Zsolt eddigi életpályája során a zongoraversenytól a nagyzenekarig szabadon komponált, láthatóan nagy kedvvel és erudícióval egyik megoldásból a másikba siklott, s mire ezt felfogjuk, őt már újabb képek és képvariációk foglalkoztatják.

SIMON ZSOLT, Képzelt képek (Hírhozó-hírvivő), 2005; Képzelt képek (Jöttöddel jött), 2005

SIMON ZSOLT, Képzelt képek (A Fiú és a Vének), 2005; Képzelt képek (Koccant kocka), 2005

JENEI GYULA (1962) Szólnok

JENEI GYULA

Ismerős idegenség

A Kisfaludy utcától a Kisfaludy utcáig

Kisfaludy utca, égető nyár. Amikor Kunhegyesen akad dolgom, egyre ritkábban, úgy választok vonatot, hogy tudjak csatangolni a településen. Órákig nézelődöm az ismerős helyeken. Hazamenni már nincs hová; apám rég meghalt, pár éve anyám is.

Megyek a Kisfaludy utcán, kifelé. A kocsit a rendszerváltozás környékén leaszfaltozták, a házakat időközben átépítették, újratatarozták, némelyiket elbontották, nagyobbat, modernebbet húztak a helyére. Ha képen látnám, kiszakítva a környezetből, nemigen tudnám azonosítani egyiket sem, de így azt is tudom, melyikben kik laktak. Ahogy báméskodva lépegetek, megelevenedik a múlt, a kerítések mögé, az épületekbe ismerősöket képzelek, olyanokat, akik egyébként eszembe sem jutnak, akiket már csak itt hív elő képlékeny fotópapírra az emlékezet szeszélyes vegyszere. Az utca végén látom, Türiék házáat is alaposan átszerkesztették. Valamikor idáig vezetett a vékony betonjárda. Az utolsó kis vályogépületben pedig Murányi néni lakott egyedül, a község szélén, az erdő mellett. Gyerekkoromban, ha arra csellengtem vagy csellengtünk az utcabeli társakkal, sokszor eszembe jutott, félelmetes lehet itt lakni szélén, kiszolgáltatottan betyároknak, rossz embereknek. Itt lakni, azt hiszem, ma is félnék.

Negyvenöt-ötven év múltán már nincs meg az utca végi öregek arca, csak az egyik bácsit látom magam előtt: ül a gangon letaposott kérgű dorkóban, sötét munkásnadrágja térdig fölhajtván, a lábfeji és -szárán fekete-lila a bőr. Vagy indigókék. Kisgyerek vagyok, elkapom a tekintetemet, nem értem. Nemrég jött haza a kórházból, hamarosan meg fog halni. Hatvanas–hetvenes évek fordulója, téveszkorszak. Évtizedekkel később, az ezredfordulás árvizek idején a megyei lapban látom a szélső házat, belvíz ostromolja, a lakóit már nem ismerem.

Megyek kifelé az utcából a gyepre, a legelőre. Kiadós, nyári esők után itt megállt a víz, a fűtől nem látszottak a nagyobb tócsák, ám ahogy szaladtunk, fölcsaptak langyosan. Kis gumilabdával fociztunk, de ha az nem volt, ronggyal. Birkák legeltek erre, libák, kikötött kecskék. Mostanra a környező tanyákat megemésztette a szántóföld. Perzsel a nap, állok az ultraviola-sugárzásban, hosszú ujjú ingben, kezemen, arcomon ötven faktoros naptej. A hátizsákomból előveszek egy kis törölközőt, a nyakamra terítem, ezért hoztam, védjen ez is.

Visszafordulok. Valahogy szokatlanak tűnik az utca látványa; ritkán jövök ki eddig. A járdás oldalon megyek, mi a földesen laktunk. Emlékektől zsong a fejem. Faágak lógnak az utamra, le kell hajolnom, így teszek pár lépést. Épp a sarokra érek, amikor fölegyenesedhetek: ismeretlen környék. Mintha sosem jártam volna itt. Másodpercek telnek, szinte beleszédülök az élménybe: jobb felől, pár méterre, a keskeny utca másik oldalán a kis ház, igaz, a felismerhetetlenségig átépítve, ahol tizenhét éves koromig éltem, balról a Jókai utca nyílik, aminek az ötödik vagy hatodik házába költöztünk nagyanyámtól, a Kisfaludyról, s ahová néhány évig még hazajártam a szüleimhez. Később pedig csak így, ismerős idegenként nézelődve, emlékezve.

Kunhegyesi vagyok. Odaköt egész gyerekkorom, a gimnáziumi eszmélés ideje, de bármilyen hivatalos papírt kell kitöltenem, Abádszalókot írom a születésem helyét firtató rubrikába, az önéletrajzokba, így aztán azt hihetik, odaválói vagyok. Ez zavar. Pedig Szalókot is szeretem, szalóki is vagyok kicsit, de mégis: kunhegyesi.

Belém épült ez a kettősség.

Abádszalók: katolikus falu, lány, istenes-szűzmáriás vidék, anyám, paraszti felmenők. Észrevétlen futnak vissza a generációk a jobbágyszázadokba. Amennyire ismerem a családfát (nem nagyon), arra tájidegen ember ritkán kéredezkedett föl, utóbb valami osztrák őrmester, Richter nevű, már a forradalom és szabadságharc után. Az egyik ükapám.

Anyám még tanyán töltötte a gyerekkorát, pedig nagyapám akkorra megépítette a szép és jókora faluszéli házat. Annak a tornácán várt később, ha meglátogattuk őket, s szigorúan kérdezte: mi van, kunhegyesi gyerek, át mertél jönni Szalókra? És mosolygott. Így visszagondolva, azt hiszem, mégis tartottam tőle, félttem ettől a kérdéstől, nem tudtam értelmezni. Valami számonkérést hallottam ki belőle, ami persze inkább irónia lehetett, a családjuk és az apámék családja közötti feszültségre vonatkozhatott. Nagyapám kalapban járt, emlékeimben szürke cájgruhában látom. Olykor sötétkék kötényt kötött, vizet húzott a kerekes kútból (amelytől engem annyira féltettek), nyulakkal foglalatoskodott, s el-elbiciklizett valahová tápért, ezért-azért. Néha zsákot cipelt, néha fulladt. Gyűlt a víz a szíve körül, hogy hetvenkét évesen elnyelje az örvény.

Nagyanyám kanapén ül, sóhajtozik, hogy jesszusom, jézusmária. Állandóan a visszeres lábát fájlalta, fáslikkal tekerte körül, vallási könyveket lapozgatott vagy Szabad Földet. Jól főzött, ritkán mosolygott, mégis sokszor ugrotott komoly vagy komolykodó képpel. Talán csak kék szemében villant olyankor huncut fény. Ahogy leírtam, most jövök rá, ezt a tulajdonságot tőle örökölhettek. Vagy lestem el. Néha fapofával állítok képtelenségeket. A gyerekeim ilyenkor utálnak, némelyik ismerős csak néz szigorúan vagy bambán, nem tudja, viccelek éppen, s csodálkozik azon, amit mondok, vagy egyszerűen hülyének gondol. Mindegy. Múltkor felhívott az egyik unokatestvérem. Hosszan beszélgettünk, akkor mondta, hogy szíve szerint esténként máig betömné, leragasztaná a kulcslyukakat, mert amikor kisgyerek volt, nagyanyám sokat mesélt neki és a testvéreinek az ajtóréseken, kulcslyukakon bekúszó, bepréselődő szellemekről, állítván, hogy ő már látott olyanokat. Nem számít, hisz-e az unokatestvérem a szellemekben vagy sem, az sem, hogy nagyanyám komolyan hitte-e, amit mondott, vagy csak ijesztgetni, fenyíteni akarta az unokáit, hogy ne rendetlenkedjenek. A gyermekkor zsigeri történeteit nehéz levetkőzni. Valahol a tudat alatt bennem is mocorognak nagyanyám vajákos-boszorkányos meséi.

A Kisfaludy út csak tizenhárom kilométerre fekszik anyai nagyapámék egykori házától. Kunhegyes járási székhely, református település. A 19. század végén gazdasági megfontolásból visszaadta rendezett tanácsú városi rangját, épp abban az évben, amikor apai nagyanyám született. A kunok büszkék magukra, a múltjukra. Mária Terézia idején megváltották régi szabadságukat, vagyis visszavásárolták közvetlenül a török idők után elvesztett kollektív nemességüket, és a Nagykunságban (s a jászoknál is persze) megindulhatott az amerikai típusú szabad paraszti fejlődés, amely sokemeletes öntudatot épített.

Nagyanyám dunántúli gépészkovácsához ment feleségül, s a tízes években pár esztendő a fővárosban is éltek. Ez aztán (egyébként szegényes életvitelük mellett is) tovább növelte az olvasott, világban jól tájékozódó, okos

asszony büszkeségét. Mindenkire tudott rosszat mondani, a szomszédok többségét megszólta, anyámmal állandóan azon veszekedtek, hogy anyai nagyapáméknak hány hold földjük volt valójában. Parasztozta, pápistázta őket, pedig az ő apja is egyszerű gazdálkodó volt.

Apai nagyapámat pár évvel születésem előtt elvitte a gyomorrák. Felesége elbeszélései szelíd, halk szavú, ügyes kezű mesterembert rajzoltak. Néhány általa készített tárgyat ma is a kezem ügyében őrzök.

Anyám időskorára buzgó templomjáró lett, talán szociálisan, magányát oldandó. De azt hiszem, ő mindig is hitt a teremtőben. Apám évente kétszer ment volna istentiszteletre, karácsonykor (vagy újév napján?) és húsvétkor, de többnyire elszöszmötölte, elborotválkozta az időt, s rendszerint lekéste az alkalmakat. Ha megkérdeztem tőle, van-e isten, igennel felelt, de nemigen hittem, hogy elhiszi, amit állít. Pedig ki tudja?!

Néhányszor azért elvitt magával a gyönyörű, Hild József tervezte református templomba, amely a debreceni után a legnagyobb az országban. Egyszer a toronyba is felmentünk. Vagy harminc méter magasról bámultuk a házak halmazát, az utcák geometriáját, az országúton semmibe bicikliző embereket, ahogy apró pontokként fölszívódtak valahol a színperspektíva kékes tartományában. Arra gondoltam, azt látjuk, amit körülbelül Isten is lát, ha éppen Kunhegyesre veti a pillantását. De lehet, hogy akkor eszembe se jutott Isten.

Ott, a torony galambszaros tűzfigyelő erkélyén, a sétálón akár azon is töprenghettem volna, mi a szülőföld. Ha akkor megkérdezem apámat, talán körbemutat, és azt mondja, hogy ez mind, amit itt látsz: a sarkon a mozi, aztán az étterem, a kultúrház, amarra a posta, a poros utcák, az akác sorok, a másik, a katolikus templom, a piactéri víztorony, a házak, amiket látunk, meg amiket eltakarnak a fák, amott a tejszarnok, a vágóhíd, a temető, mögötte a búzatáblák, a lőtér. Meg az emberek, akik lent mennek a dolgukra, bicikliznek, buszra várnak, dolgoznak, vásárolnak, pletykálnak, gyereket nevelnek, cigarettáznak, betegeskednek, örülnek, szoronganak. Élnek. De nem beszélünk ilyesmiről. Legalábbis nem hiszem. Nem tudom már, miről eshetett szó közöttünk akkor. Apám biztosan többször elmondta, ne támaszkodjak a korlátnak, ne hajoljak ki (már ha nekitámaszkodtam, vagy ki akartam hajolni), meg hogy látom-e ezt vagy azt.

Azóta sem tudom, mi a szülőföld. Csak valami homályos, bizonytalan érzést próbálhatok körülírni. Nekem a szülőföld olyan mély, zsigeri ismerősséget jelent, amelyet csak a gyerekkorból a világba növe tapasztalhattam meg. A környezet olyan kíváncsi, figyelmes és erőteljes befogadását, amelyre felnőttként talán nem is lennék képes. És nekem, aki tizennyolc évesen elkerültem otthonról, azt is jelenti, hogy az ismerősség egy idő után mégis megkopik, az ismerős hely (részben) ismeretlenné, idegenné válik.

A szülőföld persze az embereket is jelenti. Egy-egy régi szomszédot, aki bejelöl a Facebookon. Fiúkat és lányokat, ahogy egyre hiányosabban, egyre öregebben összejövünk az osztálytalálkozókon. Egy vállalkozót, aki huszonegyre a gyerekkortól, a legutóbbi találkozásunktól valamilyen otthoni rendezvényen megszólít, s amikor kérdem, hogy a csudába ismert meg, azt feleli, hasonlítok az apámra. Mondja a nevét, hogy őt hogy hívják, de annyira azért nem ismertük egymást, különben is, sokan voltak testvérek, sok egyszabású kiskölyök, s én nem kérdezem, hogy ő volt-e az, vagy valamelyik öccse, bátyja, aki egyszer a Dózsa iskola udvari vécéjében, ahol a falat legalább méternyi magasan olajfestéssel mázolták le, s ahol a fekete festékre hugyozva néztük, mint fröcsög és csorog a vizelet a fal melletti kis vályúban, s ahol a betonon állandóan széthor-

dott húgynyomok éktelenkedtek, szóval nem kérdeztem (mert minek), hogy ő volt-e az az alacsony, köpcös, szőke gyerek, aki egy vagy két osztállyal járt alattam, s egyszer, amikor léptem volna ki a klotyóból, szó nélkül és hirtelen úgy a képembe öklözött, hogy vérezni kezdett az orrom.

A szülőföld cigány Rozit is jelenti, aki nagyanyám házát járt meszelni tippannal, s húsz-ötven forintokat kért olykor apáméktól, de megadta mindig, ahogy a kölcsöntojásokat is. A férje húsvétkor muzsikálni jött volna a cimborájával, egy másik cigány férfival, de berigliztük előttük a kaput, ahogy az ünnepet pénzkereseti lehetőségnek tekintő ismeretlen suhancok előtt is, ám ha elfelejtettük bezárni, s mégis bejöttek, akkor elhegedülték, amit akartak, és mi süteménnyel, borral kínáltuk őket, s pénzt is adtunk nekik. Pár éve Karcagon találkoztam Rozi nénivel, aki addigra meghízott, de megismert és rám köszönt, kérdezgetett, hogy vagyunk. Akkor ott a szomszéd városban cigány Rozi volt a szülőföldem.

De Karcag is a szülőföldem, hisz kunsági vagyok, ha nem is olyan konok, mint amilyennek ezzel az alliteráló állandó jelzővel vallják magukat sokan ezen a vidéken. Nagykunsági vagyok, ha nem is olyan hűségesen és eltökélten, ahogy, mondjuk, Körmendi Lajos volt az. Körmendi barbaricumnak tartotta magát. Hogy aztán ez a Barbaricum mit jelent, ki tudja? Amikor ezzel a címmel verset írt, még Kelet-Európát értette rajta, aztán (szerintem) szűkítette a szó jelentését a fővároson kívüli magyar vidékre, annak is a keleti felére. A végén pedig talán már csak a „székesfőprovincián” kívüliséget, a szegénységet, kiszolgáltatottságot metaforizálta vele.

Hát igen, a kiszolgáltatottság! Gyerekkoromban még tízezer lelket számlált Kunhegyes. Működött három téesz, a húsüzem, a kenyérgyár, a malmok, az ipari vállalatok, köztük a legjelentősebb, a BHG, amely szovjet s talán arab piacra gyártott telefonközpontokat, s fénykorában több mint ezer embernek adott megélhetést. Anyám is onnan ment nyugdíjba. A környékről is jártak oda dolgozni, buszok hordták a munkásokat.

Bő ötven éve alapították a kunhegyesi gimnáziumot, én is oda jártam, igaz, Kisújszállás és Karcag sokakat elszípkázott, s a hetvenes évek második felében két-három év is volt, amikor már csak egy-egy osztályt tudtak indítani. Akkor vezették be a szakközépiskolai képzést, hogy biztosítsák a BHG szakemberigényét, ám az a fajta hírközlési technika hamarosan elavult, a Szovjetunió is megszűnt felvevő piac lenni, s a rendszerváltás környékén a helyiekre és a környékbeliekre, köztük számos egykori osztálytársamra a munkanélküliség lélekőrítő évei vártak.

Ahogy most rákerestem az aktuális statisztikára, magam is megdöbbenek, hogy a húsz éve ismét várossá nyilvánított településen már csak hét és fél ezren laknak, miközben az összlakosságon belül megnőtt a cigányság arányszáma. Nagyobb a szegénység, a másik oldalon meg a gazdagság, a jó mód. Nyílik az olló. A munkanélküliség kínai gönceit sem könnyebb levetkőzni, mint a kölyökkori babonákat.

A Kossuth iskolából, ahová apám, nagyanyám járt, mostanában fogyott ki a gyerek, igaz, közben a református egyház alapított egy saját általánost, s az szépen fejlődik. A templomot is áttarozták, felújították néhányszor gyerekkorom óta. Akár vonattal, akár autóval érkezem, messziről mutatja magát. Az egykori utcabeliek, barátok, fogyatkozó ismerősök mellett ez a kéttornyú reformkori csoda a legbiztosabb tájékozódási pont kunhegyesiségem tekintetében. Földrajzilag, és az emlékekben bolyongva is: összeköt eget és földet, múltat és jelent.

A vasútállomás is az állandóságot jelenti, ahová néha megérkezem, bár a járatszám egyre csökken, Kisújszálláson pedig a csatlakozási idő már-már

cinikusan megnőtt. Az állomás közelében húzódik meg a református öregotthon. Utolsó éveire anyámnak ott váltottunk kicsinyke fürdőszobás lakrészt. A ház árából. Jó, nem volt nagy. Meg különben is, Kunhegyesen kevés a munkahely, a megélhetés, nincs értéke az ingatlannak. Jobb időket látott épületek omladoznak, hullajtják vakolatukat. Süt róluk az árvaság. A gazdáik meghaltak, azok gyerekei messzi városokba költöztek a jobb élet reményében, esetleg külföldön próbálgatják a szerencsét.

Gazdátlanok tűnik a mozi is, ahol pedig esténként másfél órás boldogságok és boldogtalanságok szikráztatták a levegőt. Másodpercenként huszonegy képkocka: *Lobó, a farkas, Gyöngyvirágtól lombhullásig, Timur és csapata, Rákóczi hadnagya, Amarcord, Huszadik század, Hair*. Jancsó.

Apám kereskedő volt. A háború előtt-környékén Horváth Lajosék Kálvin utca sarkán lévő boltjában inaskodott. Később összejártak, családirag is tartottuk a kapcsolatot. Lajos bácsitól tanultam sakkozni. Szerettem hozzájuk menni. Hatalmas, U-alakú házukba addigra három másik családot is beköltöztettek, nekik csak szoba-konyha maradt, de az valami békebeli, polgári hangulatot őrzött azokban a bizonyos téveszidőkben. Pár éve azt a patinás épületet is lebontották, igaz, húztak a helyére egy korszerűt, emeletest. Nem siránkozom, csak leltározom. Leltározniék.

Borgestől tudjuk: „az idő is folyó”, „s hogy elveszünk mi is, mint a folyó, / s az arcok is elfutnak, mint a víz”. Ha belenézek, szinte beleszédülök, magába ránt az örvény, mint pár éve a Kisfaludy utcában, ahol felnőttem.

Nyár van, szalmasárga hőség, állok az ultraviola-sugárzásban, báméskodom. Az árnyékok és az emlékek élesek, de a jelen díszletei közt el-eltévedek. Pedig majdnem otthon vagyok. Még minden ismerős. És mégis: reménytelenül idegen.

UTRY ATTILA

Európa, Hungária

Európa, Európa... – esszépályázat

UTRY ATTILA (1949) Miskolc

„Van-e irodalom az új lírai törekvésekben?
Van-e új lírai törekvés az irodalomban?”

(Vass Tibor)

BEVEZETŐ

Irodalmunk 1990 utáni Európa-képéről, víziók, tapasztalatok, hatások és élmények epikai, lírai, drámai feldolgozásáról esszét írni nehéz feladatnak tűnik. Különösen azért, mert nehéz kiválasztani azt a művet, pályaszakaszt vagy alkotót, amin/akin keresztül be lehetne mutatni sokrétű és összetett viszonyulásunkat a korhoz, Európához – és remélhetőleg ezek a szerzők, művek kanonizálva lesznek, és kommemorálja majd számtalan generáció.

Ehelyett inkább arra vállalkozom, hogy újragondolom, javítom, bővítem, frissítem közel negyedszázada mondott gondolataimat, amelyeket először a Fiala Írók miskolc–lillafüredi és tiszadobi találkozásánál¹ 1994-ben, Vass Tibor költő, irodalomszervező, szerkesztő kérdésére a tanácskozás egyik előadójaként, vitavezetőjeként fogalmaztam meg. Akkor úgy gondoltam – és ezt ma is vállalom –, hogy elsődleges feladatunk valamiféle konszenzuseresés lesz a tradicionális és az avantgárd művészetek között. Újdonság, újszerűség felmutatása, s ezzel összefüggésben valamilyen szintű fordulat értelmezése, elemzése volt hozzászólásom tárgya.

A századvég utolsó évtizedeiben érezhető volt, hogy valami nagyon változni készül. Az 1990-es évektől Európa politikája, művészete leginkább sokszínű és liberális-kapitalista lett. Megszűnt, felszámolódott a kétpólusú világrend, a szocializmus feletti, többnyire vértelen győzelem eufóriája, az Európa Unió bővítése, az új központosítás és piacszerzés az ezredfordulóra válságba torkollott. A kapitalizmus elveszíti protestáns etikáját, az új ellenségkép elleni hideg és forró háborús küzdelem ébren tartja a fegyverkezési hajszát a régi és új nagyhatalmak között. A terrorizmus, a migráció nyomában a kulturális-morális-politikai válság az elmúlt tizenhét-húsz évben általánossá válik. A világ valahol elromlott, az értékrendek, élmények hatásai nem tartósak. Mindez hűen tükröződött/tükröződik a világ-, az európai és a magyar művészetekben is. A 19–20. századi orosz, francia, német, angol irodalom nagy nevei, Dosztojevszkij, Gogol, Proust, Eliot, Faulkner, Joyce, Camus, Pirandello művei a feudális maradványok felszámolásáról, a nyugati civilizáció válságáról szólnak. De az új generációk írói, költői már nem hatottak annyira az összeurópai gondolkodásra.

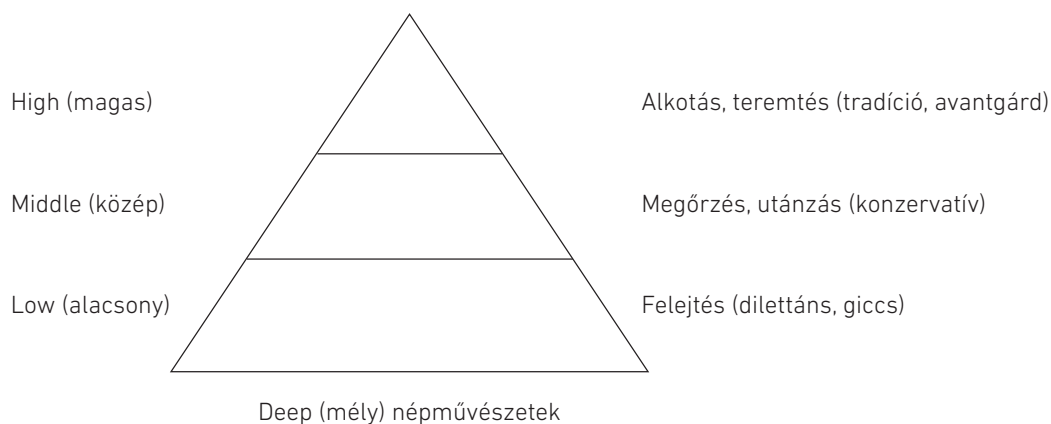
A cezúra Magyarországon – a Nyugat folyóirat után – az 1980-as években húzható meg, amikor a rendszerváltás előtt pályájuk csúcsára ért költők, Illyés Gyula, Jékely Zoltán, Juhász Ferenc, Jókai Anna, Kálnoky László, Nagy László, Nemes Nagy Ágnes, Mezey Katalin, Orbán Ottó, Pilinszky János, Vas István, Weöres Sándor és még sokan mások félmjelzik újra az európai színvonalú magyar költészetet. Prózában pedig Bodor Ádám, Déry Tibor, Gion Nándor, Ottlik Géza, Örkény István, Kertész Imre, Mátyás Iván, Mészöly Miklós (*Film*), Szentkuthy Miklós, Vas István memoárja. De a ma leginkább kanonizált írók is ekkor írták legjelentősebb műveiket (vagy azok egy részét). Esterházy Péter: *Bevezetés a szépirodalomba*, Kertész Imre: *Sorstalanság*, Kornis Mihály: *Végre élsz*, Konrád György: *A látogató*, Krasznahorkai László: *Sátántangó*, Nádas Péter: *Emlékiratok könyve*.²

A Kassák Lajos utáni magyar és európai avantgárd zászlóshajója, az idén ötvenöt éves párizsi Magyar Műhely alapítói (Nagy Pál, Bujdosó Alpár, Papp Tibor) és szerzői mellett a – keserves kiadói harcai, performanszai árán immár „klasszikussá lett” – magyar vizuális (és auditív) költészet jó néhány jeles képviselője is a nyolcvanas években tört utat magának és az új műfajnak. Többek között Géczai János, Mészáros István, Székely Ákos, Szkárosi Endre, Petőcz András, Zalán Tibor és még sokan mások. Mondhatjuk, ők már „kiemelkedtek az unortodox háttérből, és helyük lesz/van a (neo-) ortodox értékrendben is”.³

I.

Visszatérve Vass Tibor lírai törekvésekre utaló kérdéseire, valamint a tradíció és az avantgárd közötti konszenzuseresésre, mindenekeelőtt idézzünk Sebők Zoltán *Az avantgárdé helyzete ma*⁴ című tanulmányából néhány gondolatot: „a hetvenes évek végén, a nyolcvanas évek elején fordulat állt be a nemzetközi művészeti élet talán nem is túl jelentős, de annál látványosabb felszínén”. Sebők ugyanebben a dolgozatában azt is definiálni igyekszik – hivatkozva többek között Beke Lászlóra –, hogy „a nyolcvanas évek művészeti forradalma az lett, hogy a forradalom elmaradt, újdonsága pedig az, hogy formális szempontból nem új”.⁵ Sebők Zoltánnak igaza volt abban, hogy a fordulat a Lajtától nyugatra az 1980-as évek elején-közepén megtörtént; a Lajtától keletre ugyanekkor, látszólag váratlan társadalmi mozgások közepette, az avantgárdisták alkotásait, bemutatóit nemcsak megtűrte a hatalom, hanem az esetenkénti tiltások ellenére időnként támogatta is a „kísérletező” művészeket. Cserébe annyit kért, hogy mellőzzék a túlzott extremitást, a rombolást, és kerüljék a tudatmódosítással előidézett eksztázist a performanszokon.

Várható volt, hogy az avantgárd felkerül a művészeti minőségek háromszögében a „magas” (high) státusba, és ott is marad.

Megállapítható továbbá, hogy az 1980-as évekre várt és a nemzetközi művészeti életben bekövetkezett fordulat nem az irodalomban, hanem a testvérműzsáknál: a zene-, a képző-, az ipar-, a film- és médiaművészetben értelmezhető leginkább, de napjainkban már a tradicionális és avantgárd kortárs szépliteratúra is fokozatosan felzárkózik testvérműzsáihoz. Ízlelgeti, használja a modern szöveg- és képközlő eszközöket, felfedez, közvetít unortodox formákat, ikonokat, hogy megfeleljen a Welles–Warren-féle irodalomelméleti kézikönyv sommás megállapításának: „A szépművészeteknek, beleértve az irodalmat is, egyedülálló jellegük és értékük van. Nem lehet a művészi minőséget visszavezetni más elemibb minőségekre. Egy mű művészi minőségének egyedülálló jellegét csak közvetlen intuícióval lehet felfogni, s bár be lehet mutatni és meg lehet jelölni, de nem lehet meghatározni, sőt leírni sem.”⁶

A nyolcvanas években tehát megtörtént a fordulat a világ-, az európai és a magyar művészetben is, de a forradalom elmaradt. Nagyon jellemző erre az időszakra Wolfgang Max Faustnak az új német festészetről írt véleménye: „A gyermekek természetesen ezúttal is elvitatják szüleik érdekeit, de ami a mostani konfrontációban új, az a kiválasztott fegyver. Ez ezúttal az ölelés.”⁷ Valószínű, hogy a konszenzus keresése fontosabb volt akkor, mint a szembenállás, a polgárpukkasztás.

Az új (?) lírai törekvéseknek számtalan elnevezése van, amely a már klasszikusnak számító század eleji „avantgárd”, majd „neoavantgárd, posztavantgárd” után az izmusok és irányok homeosztázisának figyelembevételével akár értékelhető is lehetne: a *posztmodern*, *transzavantgárd* (olasz), a *szabad figuráció* (francia), a *vadak* (német), valamint az *új szenzibilitás*, *rossz festészet*, *antivers*, *új barokk* stb. „irányokról”, kísérletekről, szerzőkről ha meg tudnánk határozni vagy legalább „jövendőlni” maradandóságukat vagy felejthetőségüket. A *Mozgó Világ*, a JAK-füzetek és a

nyolcvanas években hazánkba beengedett Magyar Műhely már-már tetszik a hatalomnak is. Sok kísérlet, felejthető akció, bemutató és „műfajtalankodás” is történt az elmúlt évtizedekben, de a kritika és az irodalomtudomány az öncél, a közösségi rítus és a kulturális kötőerő kölcsönhatásának ütőerén méri a kortársak teljesítményét, esztétikai értékét, hogy kanonizálja az arra érdemeseket.

A tradíció és az avantgárd, valamint az új lírai törekvések elemzésében elkerülhetetlen a párizsi Magyar Műhely 1987-ben feltett kérdésének idézése is: „Hogyan képzelem el a következő huszonöt év irodalmát?” Mindenekelőtt Nagy Pál író, főszerkesztő lényegre tapintó válaszát ismertetném, és hozzáfűzném néhány megjegyzésemet. „Az irodalom és kreativitás új formáinak viszonyában tulajdonképpen az új médiumokról, új hang- és képközvetítőkről van szó [...] Az elektronikus irodalom nem szószátyár irodalom, tömörségre, elvonatkoztatásra, kihagyásos szerkesztési módszerre, egyszerűen absztrakcióra kell törekednie annak, aki a képernyőn formálódó és olvasható szöveg segítségével szándékozik közölni »üzenetét«.”⁸

Ha az új lírai törekvések értelmezése során „irodalmon kívüli” kritériumokat észlelünk, mint például *vizualitás*, *tonalitás*, *fények*, *színek*, *mozgás* stb., akkor ne kezdjünk hozzá mindjárt ezek külön elemzéséhez, mert akkor a képző-, a zene- vagy a színházművészetnél kötünk ki, és elveszítjük a lényegét: a KÖLTÉSZETET.

A modern, posztmodern, performansz-irodalom jelenlegi képviselői arra vállalkoznak, abban reménykednek, hogy maradandó jelet hagynak ebben a világban, s munkaeszközüket, a három megjelenési formában alkalmazott anyanyelvet (forma-nyelvet) továbbra is beszélni, írni, látni és érteni fogják az utánuk jövő és érdemeiket elvitató nemzedékek is.

Thomas Stears Eliot javasolja az irodalom irodalmiságát esztétikai, az irodalom nagyságát pedig esztétikán kívüli kritériumok szerint megítélni.⁹ Wellek és Warren irodalomelméleti műve az írói alkotások értékelésének két alapvető kritériumát fogalmazza meg: „a művészet mint öncél, s a művészet mint közösségi rítus és kulturális kötőerő. [...] Tulajdonképpen miért is értékeli az emberek az irodalmat? Az érték, az érdem, az érdekesség miféle fajtáját lelik meg benne? A *horatiusi* összegzést: a *dulce et utile*-t (édes és hasznos) lefordíthatjuk: »szórakozás és épülés«, »játék és munka«, »terminális és instrumentális érték«, »művészet és propaganda« párokra is értelemszerűen, de a lényeg az öncél–közöségi rítus–kulturális kötőerő összefüggésben, kölcsönhatásban van. Hogy egy adott mű az irodalomhoz tartozik-e vagy sem, nem az határozza meg, hogy milyen elemekből áll, hanem az, hogy elemei miképpen és milyen funkcióval tevődnek össze.”¹⁰

II.

Érdemes szót ejteni a különböző értékrendekről, amelyek az évtizedek során kialakultak, és pedagógiai, kritikai hasznosításuk is érvényben maradt. Mindenekelőtt szeretném ajánlani Pomogáts Béla értékrend-tipológiáját.¹¹ Természetesen, akinek más típusa van, és kitart mellette, annak vitaanyagként ismertetném. Mindenféle tipológiáról tudjuk, hogy nincsenek vegytiszta kategóriái, és kötelező áthallás van egy-egy jellegzetes fogalom vagy osztályba sorolás mögött. Pomogáts tanár úr idézett tanulmányában (amelyet mint „szaggatottan csöpögő forrást” az alábbi részben tisztelettel felhasználok) négy, egymástól nagymértékben eltérő értékrendet különböztet meg (konzervatív, nyugatos, népi, szocreál), amelyek alapján az elmúlt évtizedekben ítélt (és kanonizálni igyekezett) a hivatalos kritika, és értékelt az irodalomtudomány. Némegyszer „hajuknál fogva előráncigált irányzatok” perlekedtek egymással, mint például: szocialista-realista, konzervatív-liberális, népies-urbánus, ateista-teista, relativista-abszolutista, hivatásos-amatőr stb.

A konzervatív, a nyugatos (modern), az emigrációs körülmények között képviselt népi, valamint a szocialista-realistaként tételezett hivatalos értékrendek megszabták ugyan az elmúlt század második felében kialakult pozíciókat is, de nem fejezték ki igazán a valóságos értékeket, kihagytak szerzőket, irányzatokat. „Az újabb magyar irodalom megítélésében kialakult értékrendek viszont nemcsak a művek úgynevezett irodalmi értékeire épülnek, hanem magukba foglalnak más jellegű – történelmi, morális, intellektuális – értékeket is. Egyoldalúság, személyi és csoportelfogultság, politikai érdekek, megfontolást nem ismerő intolerancia – nos, nagyon gyakran ezeket a valóban nem irodalmi indokokat találjuk a kritikai és értékrendformáló műveletek mögöttes terében.”¹²

A konzervatív értékrend legfontosabb dokumentuma Pintér Jenő *Magyar irodalomtörténete* kilenc kötetben (1930–1940). A két utolsó kötetben helyet kapnak a 20. századi alkotók is az alábbi „irányzatok” szerint.

Az új magyar költészet alfejezetei:

Hagyományőrzők: Vargha Gyula, Szabolcska Mihály, Kozma Andor, Sajó Sándor és mások.

Impresszionisták, szimbolisták: Gellért Oszkár, Juhász Gyula, Tóth Árpád, Áprily Lajos, Szép Ernő, Gyóni Géza, Reményik Sándor stb.

Naturalisták, szocialisták, expresszionisták: Kassák Lajos, Erdélyi József, József Attila, Illyés Gyula.

A katolikus irány: Harsányi Lajos, Sík Sándor, Mécs László.

A zsidó irány: Patai József, Kiss Arnold, Szabolcsi Lajos.

Költőnők közül: Erdős Renée, Várnai Zseni, Papp-Vári Eleménné.

Az 1941-ben megjelent munkában csak apróbetűs jegyzetben szerepel: Füst Milán, Szabó Lőrinc, Dsida Jenő, s egyáltalán nem kapott említést Pintér könyvében például Radnóti Miklós, Weöres Sándor, Rónay György, Jékely Zoltán és Sinka István.

A nyolcvanas évekre ezek a fejezetek szűkültek, a keresztény írók bátrabbak lettek. A Vigiliának, az Új Embernek köszönhetően a katolikus irány sok új klasszikusa indult útnak ebben az időben Rónay György, Hegyi Béla, Rónay László tekintélye, hozzáértése és bátorsága nyomán: Nagy Gáspárra, Pilinszky Jánosra, Rába Györgyre, Toldalagi Pálra, Tűz Tamásra, Vasady Péterre gondolok nagy hirtelen.

A nyugatos irányzat két korábbi alapműve: Schöpflin Aladár *A magyar irodalom története a XX. században* és Szerb Antal *Magyar irodalomtörténet* című munkája. A Nyugat folyóirat nagy generációja mellett Szerb és Schöpflin is mintha szűkmarkúan mérne a század eleji új generáció (1880-as években születettek, pl. Bodó Aladár, Dutka Ákos, Gellért Oszkár, Lesznai Anna, Oláh Gábor és mások) bemutatásával, műveik elemzésével. Nem mondhatjuk, hogy ez idő tájt a magyar avantgárd első nagy generációja is jelentkezett, de azért számon tartjuk őket. „E líra művelői nem sorolhatók élesen elkülönülő csoportokba, mert az említett vonások, ha különböző mértékben is, többé-kevésbé mindnyájukban megtalálhatók, csak az áramlatok jelölhetőek meg, amelyek költészetükben jelentkeznek: az impresszionizmus, a szimbolizmus, a pogány nosztalgia, a dekadencia és az életimádat.”¹³

A Nyugat körüli és utáni folyóiratok, nemzedékek száma és irányzata rendkívül sokszínű. Sok az epigon folyóirat és szerző a palettán, de mindenképpen kiemelkedik ebből a háttérből az újhaldas nemzedék, akik csak abban voltak egységesek, hogy az Újhald című folyóiratba (1946–1949) írtak: Gyarmati Erzsébet, Fazekas László, Jánosy István, Lakatos István, Lator László, Mándy Stefánia, Major Ottó, Nemes Nagy Ágnes, Pilinszky János, Rába György, Rákos Sándor, Somlyó György, Szabó Magda, Végh György, Vidor Miklós. Bár mesterüknek legtöbben Babits Mihályt tekintették, közvetlen elődjük Szabó Lőrinc volt. Az ő útján indultak el, amikor elmélyítették a lírai tárgyiasság kifejezési lehetőségeit, és segítettek meghonosítani a magyar költészetben azt a széles körű áramlatot, amely Európában Rilketől egészen Reverdyig terjedt. E költészet az elvont tárgyiasság költészete volt: tárgyi az ábrázolásmód, és elvont a kifejezendő tartalom okán.

Irodalomtörténetünk jeles lapjai közül meg kell említenünk a Magyarok című folyóiratot, amelyben a Nyugat idősebb nemzedéke publikált rendszeresen: Kassák Lajos, Füst Milán, Márai Sándor, Illyés Gyula, Cs. Szabó László, Weöres Sándor, Ottlik Géza. A lap szerkesztője Kardos László és Kéri László volt. Kéri Lászlótól a szerkesztői posztot Kolozsvári Grandpierre Emil veszi át, aki – Lengyel Balázs szavait idézve – „elvonalasította a lapot”. A Magyarok utódja a Csillag volt, amelyben már csak a szocialista realizmus szellemében gondolkodó írók jelentek meg. A „népi írók” a Válasz (1934–1938; 1946–1949) köré tömörültek. Szerkesztők: Gulyás Pál, Németh Imre, Illyés Gyula. Avantgárd folyóiratnak nevezzük a Kassák Lajos által jegyzett Ma, Tett és a Kortárs című lapokat, de a kassáki életmű elemzésétől most, időhiány miatt, el kell tekintenünk.

A népi irodalomszemlélet először Féja Géza háromkötetes irodalomtörténetében¹⁴ jelentkezett. A záró kötetben az Ady utáni irodalmat a *Nagy vállalkozások kora* (1943) fejezetben dolgozta fel, és az alábbi felsorolást alkalmazta: a „népi-vonal” képviselői: Erdélyi József, József Attila, Sinka István, Kodolányi János, Szabó Pál, Veres Péter, Reményik Zsigmond. A „Babits-iskola” tagjai: Szabó Lőrinc, Illyés Gyula, Cs. Szabó László. Az „erdélyiek”: Nyíró József, Tompa László, Kós Károly és Ta-

mási Áron. (Dsida Jenő, Sütő András, Szilágyi Domokos és még sokan mások kimaradtak, talán ezért is nem tanultunk a szocializmus éveiben jóformán semmit a diaszpóra magyar irodalmáról?) Végül a „magányosok” között említi Féja Márai Sándort és Németh Lászlót. A népi–urbánus vitát valószínűleg az egypárti politika gerjesztette, pontosabban igyekezett megosztani, megbélyegezni az írókat, költőket, képzőművészeket. Az Alföld, a Tiszatáj című folyóiratokban időnként a népi oldalról fellobbant a szembenállás lángja, de a pártállami kultúrpolitika nacionalizmusnak bélyegezte és igyekezett elfojtani azt. Velük szemben az urbánus írók fóruma lett a Jelenkor és a neokatolikus Vigília, Sík Sándor, Rónay György, Hegyi Béla szerkesztésében. A „népi írók” eszméinek újjáélesztési kísérlete Tar Sándor, Oravecz Imre műveiben és a Kelet Műhelybeszélgetésekben, kiállítások és szerzői estek szervezésében valósult meg. A mozgalom Püski Sándor és kiadója hazaköltözésével a Szárszó '93 emlékezés és tanácskozás után új lendületet kapott. Lezsák Sándor lakiteleki programjai, sorsfordító tanácskozásai, Agócs Sándor Antológia-rendezvényei hivatkozásként és új lírai, prózai törekvések forrásaként még jó ideig beszéd-, írás- és dokumentumfilmtema lesz. Egyetértek Pomogáts tanár úrral abban, hogy a népi irány és szemléletrendszer emigrációba kényszerült, hallgatásra ítéltetett, mivel komoly ellenlábasa volt a „negyedik értékrendnek”, amely szintén emigrációban szerveződött, csak más irányban, a Kárpátoktól északkeletre, Moszkvában.

A szocialista-realista lett a hivatalos, az államilag támogatott irány, amely szovjet mintára (Zsdanov–Révai) kettéosztotta a magyar irodalmi társadalmat is: szocialista és szocializmusellenes „táborra”. Ennek ellenére – vagy éppen hatására – a kemény proletárdiktatúra és a puhább népfrontos (támogat–tűr–tilt) önkényuralom évtizedeiben jelentős művek születtek mindhárom műnemben és a testvérműzsáknál is. A folyóiratokra inkább az egyformaság, a változatlanság, a gépi ismétlődés és mindenekeelőtt az öncenzúra volt a jellemző. A szocialista-realista irányzatnak legjelentősebb értéke az volt, hogy győzelemre segítette az úgynevezett virtuális értékrendet, amelyet utolsó pillanatig támadott, üldözött és párthatározataiban elítélt. Napjaink kívánatos társadalmi békéjében sok újat már nem mondhatok arról a kísérletről, amely szerette volna átalakítani, szocialistává, ateistává, polgárgyűlöllővé tenni a sokszínű magyar irodalmi-szellemi életet is. Ez csak részben, egyes emberek, műhelyek képviselőinél járt kétes eredménnyel, de valószínűleg a politika és a „titkos polícia” sohasem tudta teljesen ellenőrzés alatt tartani az írói-művészi társadalmat. A tehetség utat tört magának, vagy menekülni, emigrálni kényszerült. A hivatalos irodalom, úgy tűnt, mintha a közepszerűséget, a sznobságot (az operettet, a tömegfilmet, a dáridót), a kevésbé értékeset, az illúziót (az ábrándozós műveket) részesítette volna előnyben. A „csak baj ne legyen belőle” elv érvényesült, de senki sem mondta ki, mi az a baj, aminek nem szabad bekövetkeznie. Amikor bekövetkezett, akkor már felismerhettük, hogy mi volt a baj, de hogy valószínűleg kinek volt bajos a rendszerfordítás, az még nem derült ki. Erről Kisfaludy Károly sorai jutnak most eszembe: „a közepszerűség könnyen talál gáncot abban, amit el nem ért”.

III.

Kortársaim, az 1947 és 1953 között született „nagy generáció” vagy „beat-nemzedék” tagjainak oktatása, képzése a nemzetközi szocializmus évtizedeiben az iskolákban átpolitizált, szűkített tudás- és kultúraanyagból történt. Egyetlen idegen nyelv a tantervekben a szovjet-orszós volt. Ennek ellenére a művészetek és az irodalom jelentős műveket, több értéket, mint értéktelent produkált. A halhatatlan költők, írók és művészek tábora a proletár- és puhább diktatúra idején, itthon és külföldön is növekedett. Műfajok, például a ballada, hősköltemény, családragény, munkás–paraszt szövetséget erősítő monumentumok időközben eltűntek a folyóiratokból, könyvkiadók kínálataiból. Talán egyelőre már nem is érdemes ilyeneket írni. A rohanó, ide-oda cikázó neutron-ember nem ér rá ilyesfélét olvasni nukleáris vagy mozaikcsaládjában, éppen újabb állás utáni futkosásában, hajszolt idegállapotában. (Ezen a problémán az e-book sem segíthet).

Az 1970-es évek elején–közepén a politika engedélyezte a vidéki irodalmi lapok szerkesztését (Alföld, Tiszatáj, Napjaink, Jelenkor, Forrás stb.), szinte ezzel egy időben számtalan amatőr (alternatív) irodalmi műhely is szerveződött a vidéki, állami fenntartású folyóiratok mellett, de nem ellene! Antológiatermő idők voltak ezek Szegeden, Sopronban, Nyíregyházán, Debrecenben, Lakitelken és Miskolcon is. A magyar „Ruhr-vidék” fővárosában 1973-tól 2013-ig működött a Kelet Irodalmi Alkotócsoporthoz.

amelyen keresztül modellálni lehet az irodalmi pályakezdés, az újrakezdés és a virtuális értékrend jelenségeit, tartalmait, formáit.¹⁵ Tizenegy fiatal pályakezdő „amatőr” és újra közösségbe vágyó író, költő, képzőművész, színész, zeneművész bábáskodott az első és hazánkban legtovább működő alternatív irodalmi műhely születése körül,¹⁶ és négy évtizeden át rendkívül gazdag irodalmi közéletet teremtett, szervezett a kortárs magyar irodalomnak, zenének, színháznak a városban. Az 1980-as évekre már huszonnyolc tagja volt a csoportnak, amely elhagyta provinciális jellegét. A különböző világnézetű alkotók a Nyugat nagyságának nyomába szándékoztak lépni, és egy szürreális programban fogalmazták meg kiáltványukat az első antológiájukban. „A programkeresésben jutottunk arra a felismerésre, hogy népünk kapcsolata a nyugattal egyoldalú és erőltetett volt, s erőszakkal háttérbe szorította rejtőzködő keleti örökségünk morális, kulturális és lelki távlatait.”¹⁷ Ennél erősebb közösség-szervező erő a külső és belső megmérettetés után garantált megjelenés antológiákban vagy önálló kötetben. Negyven esztendő alatt rendkívüli termékenység és irodalomszervező készség jellemezte a közösség munkáját. Ötvenként antológiát szerkesztettek és adtak ki, 1980-ban megalapították a Kelet Könyvek Kiadót. Állandó lektorai: Monoki Tverdota György, R. Takács Olga mellett Rónay László, Körmendi Lajos, Horpácsi Sándor, Oláh András, Cs. Varga István, Pécsi Györgyi, Bakonyi István „tisztá szigorúságú” kritikái segítették szakmai fejlődésüket. Az alternatív/amatőr könyvkiadójukban folyamatosan jelentek meg a belső és külső tagok vers- és prózakötetei. Szám szerint huszonnyolc könyv. Kelet Műhelybeszélgetések címmel vendégül látták szinte az akkor elérhető, mérvadó kortárs magyar irodalom kiemelkedő szerzőit, folyóiratait, és ezzel a programsorozattal Miskolc valóságosan is kapcsolódott a kortárs magyar irodalom vérkeringéséhez.

Ma már a Pomogáts-féle tipológiába – unortodox módon – be lehet sorolni a legismertebb antológiák, csoportosulások közül néhányat. A „nyugatos értékrendbe” a szegedi *Gazdátlan hajók* (1979), a miskolci Új Bekezdés *Időjelek* (1992) és a Kelet *Negyedik üzenet* (1993) című antológiáit, többek között. Hagyományörzőnek vélem a nyíregyházi *Hogy a virág megmaradjon* (1987) és a miskolci *Hetek* (1985) válogatást.

Napjainkban a „keresztény irány” a katolikus Vigília, Új Ember, Szív és egyéb folyóiratokban, a Szent István Társulat könyveiben, a protestáns és ortodox kiadók műveiben, valamint a médiában folytatódik magas színvonalon. A „zsidó irányban” a Nobel-díjas †Kertész Imre teljesítménye kiemelkedő, de generációjának is jelentős alkotói voltak többek között: †Gérecz Attila, †Nagy László, †Pilinszky János, de még közöttünk van Kárpáti Kamill, Ágh István, valamint az új nemzedék liberálisai közül Dallos György, Spiró György, Nádas Péter, és az idén elhunyt †Esterházy Péter, akiket már kanonizáltak. „Költőnők”-ben és fiatal üstökösökben is igen gazdagok lettünk a hetvenes, nyolcvanas években: †Nemes Nagy Ágnes (1991), †Szécsi Margit (1990), †Jókai Anna (2017), Ladik Katalin, Mezey Katalin, valamint akik ma már a negyvenes-ötvenes éveikben járnak, és jelentős műveket alkottak: pl. Bari Károly, Rózsássy Barbara, Varró Dániel, és még sokan mások.

Véleményem szerint a szabadságnak és a természetes szelekciónak köszönhetően az irodalmi műhelyek száma és a szépirodalmat olvasó emberek tömege a 21. század első negyedében, harmadában csökkenni fog. Az internet és az elektronikus irodalom hatalmas, áttekinthetetlen méretűre „zsugorodik”, noha elképesztő mennyiségben terítik a könyvpiacot olcsó áruval, és személytelenül fogyasztják a „kultúrszennyet” is. Az elektronikus könyvkiadás (e-book) mérhetetlen mennyiségben érhető el, de csak a virtuális térben múlja felül a Gutenberg-galaxisban (nyomdában, kötetben) előállított könyvek olvasói táborát. Az irodalmi műnemek és műfajok átrostálódnak, illetve felbomlanak, egybeolvadnak. Egyelőre le kell mondanunk egy átfogó, új tipológiáról, a könyvkiadók és könyvterjesztők, beleértve az e-book-kiadókat is, munkájának összehangolásáról.

„Valószínűleg soha többé nem fogjuk tudni jól átlátható térképen ábrázolni az irodalmi folyamatokat, és még a legszűkebb irodalmári körökben sem lesz a nyolcvanas éveket idéző konszenzus arról, hogy kik/mik a legjelentősebbek, már csak azért sem, mert nemcsak maga az irodalom, de az olvasói, kritikai szempontok is sokkal pluralisztikusabbá váltak. Mindezt én csakis üdvözölni tudom, és a kádárizmus iránti nosztalgiát – vonatkozzon akár politikai, akár társadalmi, akár kulturális tapasztalatokra – a t. szerzőkhöz méltatlan ostobaságnak gondolom.”¹⁸

Lényegében 1985-től számíthatjuk az alternatív irodalom térnyerését, és az új magyar irodalom felzárkózását a nemzetközi művészeti élet fordulatokban gazdag, de nem forradalmi törekvéseihez.

És mindenképpen adjunk határozott igen választ Vass Tibor kérdésére: van irodalom az új lírai törekvésekben, és van új lírai törekvés az irodalomban, Európában és Hungáriában egyaránt.

JEGYZETEK

¹ A Fiala Írók III. Országos Találkozásán (1994. július 20–24., Miskolc, Lillafüred, Tiszadob) elhangzott ebben a témában részéről egy rövid korreferátum, amelyet tovább kutattam, de eddig még nem publikáltam sehol. Jelen írást a miskolci Kelet Irodalmi Alkotócsoporthoz négy évtizedes működésének emléke (1973–2013) és a Párizsi Magyar Műhely 55. éves jubileuma (1962–2017) motiválta, teszi időszerűvé.

² Vö. BÁN Zoltán András, *Magyar Narancs*, 2014.

³ Utry.

⁴ SEBŐK Zoltán, *Az avantgárdé helyzete ma*, *Magyar Műhely*, 70/2, Párizs, 1985.

⁵ Belátható, hogy ez az állítás a testvérműzsákra is igaz.

⁶ René WELLEK–Austin WARREN, *Az irodalom elmélete*, ford. SZILI József, Gondolat, Budapest, 1972.

⁷ SEBŐK, *i. m.*, 30.

⁸ A teljes szöveg a *Magyar Műhely* 73/1. számában, az 5–7 oldalon jelent meg, 1987. november 5-én.

⁹ T. S. ELIOT, *Essays Ancient and Modern*, New York, 1936. „Az irodalom nagyságát nem határozhatjuk meg irodalmi mércékkel, bár nem szabad elfelejtenünk: azt, vajon irodalom-e vagy nem, azt csak irodalmi mércékkel lehet meghatározni.”

¹⁰ WELLEK–WARREN, *i. m.*, 361–362.

¹¹ POMOGÁTS Béla, *Értékek és értékrendek*, *Magyar Műhely*, 73/1, Párizs, 1987.

¹² Uo.

¹³ SCHÖPFLIN Aladár, *A magyar irodalom története a XX. században*, Grill Károly Kiadóvállalata, Budapest, 1937.

¹⁴ POMOGÁTS, *i. m.*

¹⁵ UTRY Attila, *Megtúrt Kelet*, BAZ Megyei Közművelődési és Módszertani Központ, Miskolc, 1990.

¹⁶ Alapítók: Cseh Károly, Hajdú Gábor, Utry Attila. Tagok: Balogh Attila, Bíró Péter, Csanálossi Béla Galyó Géza, Kiss Márta, Mecsek Zsuzsa, Nyitray Péter, Szendrei Lőrinc. Később csatlakozott: Akác István, Csorba Piroška, Fecske Csaba, Furmann Imre, Horváth Gyula, Laboda Kálmán, Láng Csaba, Pálfalusi Zsolt, Répássy Tamás, Szabó Bogár Imre. Selmeczi György Új Zenei Műhelye és a Miskolci Nemzeti Színház művészei, rendezői, dramaturgjai szintén „eljártak a Keletbe”. Csiszár Imre főrendező Drámaíró és dramaturgiai stúdiója is a Kelet szerzőire épült (1980–1982).

¹⁷ *Kelet irodalmi antológia*, Művészeti és Propaganda Iroda, Miskolc, 1975, 7.

¹⁸ GÁCS Anna, *Magyar Narancs*, 2015.

PLESOVSZKI HAJNALKA

Európa, magyarán, onlajn

Kortárs magyar elbeszélések Európáról,
online folyóiratokból

Esszém, amely az 1990 utáni magyar szépirodalom Európa-képét hivatott bemutatni, online folyóiratokban megjelent rövidebb elbeszélések elemzéséből állítottam össze. Munkámhoz olyan alkotásokat kívántam felhasználni, amelyek nem csupán keletkezésük idejében, hanem tartalmilag is ezt az időszakot tükrözik. Az anyaggyűjtés során azt tapasztaltam, hogy versek és esszék sokkal nagyobb számban jelentek meg a témában; úgy tűnik, európaiságunk mibenlétéhez vagy szubjektív érzelmi alapon közelítenek a hazai írások, vagy elemezni akarják, és racionális módon megmagyarázni. A novellák és a hozzájuk műfajilag közel álló „kiszprózák” epikus kettősségét, az érzelmi nyitottság és a távolságtartás együttesét talán nehezebb megjeleníteni Európa vonatkozásában. Mégis ragaszkodtam elképzelésemhez, mivel az online folyóiratokat általában friss, aktuális művek töltik meg, és – a szerkesztőségnek hála – ezek igényes, értékes irodalmi alkotások.

A fellelhető anyagból végül három elbeszélést választottam ki, három különböző online folyóiratból: Fabricius Gábor: *Más bolygó* (barkaonline.hu), Gergely Tamás: *Ná Práhu* (lenolaj.hu), Reményi Tibor: *A kis afrikai* (ligetmuhely.com). (A Kortárs Online-t, mivel a pályázat meghirdetőjéhez tartozik, nem kutattam.) Miután az esszé megadott témája az Európával kapcsolatos hatások, élmények megjelenése a szépirodalmi alkotásokban, ennek bemutatására műközpontú elemzést végeztem. A minél teljesebb objektivitás érdekében kizárólag az itt adott elbeszélésekre koncentráltam,

nem vizsgáltam sem a szerzők életútját, sem további alkotásaikat. A három önálló elemzés után összehasonlítást végeztem abban a tekintetben, hogy a művek milyen gondolati-érzelmi viszonyulással, milyen értékrenddel képviselik az „európaiságot”.

FABRICIUS GÁBOR: MÁS BOLYGÓ (RÉSZLET)

Mivel a leközölt szöveg zárt gondolati egységet alkot (s mert nem regényrészletként tüntették fel), elemzése szempontjait az elbeszélés jellege határozta meg. A mű struktúrája kevert jellegű: Egyrészt flashback, mivel az emlékek visszaidézése révén felbomlik az időbeli természetes sorrend, másrészt szimultán az a sajátossága, hogy időben távoli mozzanatok azonos helyszínen (buszmegálló) köt össze.

Az alkotás egészen végigvonul a víz motívuma. Különböző szófajok halmozódásában (eső, tenger, ár; lebegett, úsztunk, ömlött; csöpögő, szemerkélő, sodorva) éppúgy megjelenik, mint a mondatok és nagyobb szövegrészek egymáshoz kapcsolódásában: ez a ritmika szintén a víz áramlásához hasonló. A víz motívumláncba szerveződve több jelentést is hordoz: összekapcsolja a jelent a múlttal, érzékelteti az elbeszélő lelkiállapotát, jelképezi az európai „Nyugatot és Keletet”.

Hasonló feladatot lát el két fogalmi ellentétpár is: a sötétség-világosság, illetve az elszíntelenedés-színesség. A jelenben – legyen az valós környezet vagy a főhős belső lelkivilága – a „fekete”, „sötét”, „szürke”, „fénytelen”, „homályos” jelzők dominálnak. Tiszta színekből a két hidegebb színhőmérsékletű tűnik fel először: a kék és a sárga. A környezet – mindezekből következően – nem teljesen fény nélküli, ám a világosság csupán pillanatokra jelenik meg, mesterséges fényforrások által: cigaretta izzó parazsa, jármű reflektora vagy felvillanó felirat.

A múlt – az emlékezetben – ragyogó: „áttetsző”, „napsütött”, „vakító”; továbbá színes, és a tiszta színek (már-már rikító) sárga-piros párosa alkotja. (Érdekes írói eszköz, hogy a fény felvillanásához rövid, hiányos mondatok kapcsolódnak, így a világosság feltűnését a szövegritmus hirtelen gyorsulása is érzékelteti.)

A tiszta színeknek figyelemfelhívó jellege van. A hármaskból megalkotott tejes színkör eredménye a fehér: a tisztaság, a lélek, de akár a gyász, a veszteség színe is lehet. A három tiszta színből létrehozható komplementer-tábla eredménye a szürke: a félgyász, a rezignált belenyugvás, a tompultság színe. A színhármas hiánya pedig fekete: a teljes sötétség, a kisemmizettség, a gyász, a „nincs” színe.)

A narráció egyes szám első személyű, perszonális, ám a múlt sodró, áradó mondataiban feloldódik általános-személytelen alannyá. Az elbeszélés ritmusa a jelen-múlt viszonylatában változik, akár csak a fő motívumot alkotó víz pangása vagy áradása. A szerző ennek érzékeltetésére különleges, következetesen végigvitt módot választott. A mű legnagyobbbrészt többszörösen összetett mondatokból épül fel, ám ezek szerkezete különböző. Az „itt és most” időszakának mondataiban a sok eltérő értelmű igei – olykor névszói – állítmány töredezetté teszi a szöveg szerkezetét, ezáltal lassítja az elbeszélést. Az „emlékek korszakának” mondataiban viszont a felsorolás, halmozás kerül túlsúlyba, ami gyorsítja, áramlóvá teszi a szöveg közlését.

A mű időkezelése speciális. Az ábrázolt idő jelene a 21. század eleje (napjaink), a múlt a 20. század nyolcvanas éveitől az ezredfordulóig terjed. A két időszak a flashback szerkesztés miatt gyakran érintkezik, egymásba folyik, így kitágul és viszonylagossá válik az idő. A szerző ugyanakkor az időjelek révén világosan elhatárolja a két korszakot: a mát jelen idejű, a régebben történeteket múlt idejű igék használatával érzékelteti.

A mű a külső és belső világ szürreális egybecsúsásával indít. A szerző ezt formai eszközök – szinte költeményekre jellemző – sokféleségével is érzékelteti. Például az első mondat első tagmondatában hosszú és rövid szótagok váltására, valamint belső rímek összecsendülésére („eget... lihegésemet”) egyaránt épít. A bekezdés alliterációt („szürkék a színek”), hangfestést („püffedt hullákat”), magas és mély magánhangzók váltakozását tartalmazza („...pillanatban tompa, élettelen testre léphetek, és talpam alatt a...”), az utóbbit hangutánzás teszi komplexsége („felbugyogó bőfögés”).

A helyszín valóságosan is behatárolt („Fürge-di-patak”), ám az elbeszélő közlésében „elátkozott környék” lesz, ami csendes, és ennek ellentétéként visszhangzó. „Sötét minden” (nem lehet tudni, éjjel van-e, vagy nappal). A „szürkék a színek” paradoxonját közrezárja a fent és a lent, az ég és a víz

feketesége. A fény hiánya, az élettelenység gyászszíne miatt a víz itt bomlasztó-rothasztó érzetet kelt („puffedt hullák” képzete). A kísérteties belső világ ezután lassan visszahúzódik, bár nem teljesen adja át helyét a külsőnek (párhuzam az összekuszálódott környezet és a gondolatok elakadása közt; illetve szinesztézia, amiben „a levegőnek édeskés, beteg íze lesz, harapni lehet”).

A „mászok, ...mint... csiga” hasonlata után (amely a környezethez idomulást és a „puhatestű, gerinctelen” fizikai-lelki állapotot is érzékelteti) megjelenik a valós történet: a férfi főhős egy „buli” után drogtól félkábultan próbál eljutni valahová. (Hangutánzó, hangulatfestő szavak érzékeltetik a nehézkes imbolygást: kecmergek, kuszálódik.) Egy horgász „mint jelenés” siet a segítségére (a bibliai „emberhalász”): a keresztény emblematikát valószínűsítik a későbbi „Jézusistenem”, „megváltás” szavak. A főhőst azonban taszítja a horgász külleme: „elhízott”, „bajuszos vén... tréningben, papucsban”; és így alkot róla véleményyt: „hülye... ostoba fajta”. Képtelen elfogadni a tőle jövő segítséget, azt, hogy motoron elvinné a közeli faluba, orvoshoz.

Pedig valóban és a főhős lelkének elsötétült világában is ekkor tűnik fel az első fénysugár: a motor reflektora. Később a cigaretták és az autók felvillanó fénye is ugyanazt ígéri: a sorsfordulat lehetőségét – amely végül csupán illúzió marad. (Mindhárom bekezdésben a világossághoz kapcsolódó, pozitívan értelmezhető szavak – „úton”, „megváltás”, „remény” – negatív szöveggörnyezetbe kerülnek.)

Az elbeszélésben először megjelenő tiszta szín a motor kékje, amihez később a sárga – buszmegálló, virág... – csatlakozik. (Lehet ez utalás az „új világ”, az Európai Unió színeire vagy épp a kereszténységre. Megelőlegezheti a későbbi befejezettséget – az összeomlást is.)

A főhős önsorsrontó magatartását erősíti az egyetlen (nyomatékosító) írói idéző mondat: „– Kiszállok, hagyjál – jelentem ki határozottan.” Ezután egy „tolnai buszmegállóban” várakozik a férfi, a metonimikus „szétesett öltönyös”, „két lelakott ribanc” társaságában.

A valós és képzeletbeli világ ismét kezd összemosódni: „éjszaka”, majd „sötét nappal” van, ami bevilágosságot a cigaretta parazsának fénye vagy a jármű reflektora hoz.

A főhős és a két nő autóstoppal próbál továbbjutni. (A „lengetem kezemet” már-már Mándy-szerű kifejezés, ld. „kezüket lobogtatták”.) A stoppolás szituációja egy pillanatra visszaidézi a férfi múltját: húsz évvel ezelőtti kalandos utazását két fiatal lánnyal.

Aztán ismét tudatosul az itt és most: „hideg van... fénytelenység, az öltönyömből csöpög a víz”; meg a főhős értelmiségi és privát létének zsákutcába jutása: „igazi komfortzónán kívüli élmény... humánerőforrás-vezetők pofázott... érzelmi hullámvölgy... a délután bedobott bogytól”. Ezt követően megint felszínre törnek az emlékek és a hozzájuk kapcsolódó ideák, érzések: „eltölt a naiv optimizmus... úgy lengetek a homályos... tájban. Markomban érzem a múltat.”

Sodró erejű, áradó felsorolás következik mindarról, „amit a Nyugat hozott... az országba”. (Ezáltal az elbeszélés tempója felgyorsul.) Összevegyül a kvarcjáték, a szexfilm és az életstílus képzete, ugyanakkor megjelenik a „vidéki Magyarország” realitása is. A férfi megállapítása ironikus reflexió: „Mialatt én kapitalista lettem, itt a buszmegállóban minden... maradt a régiben.” (A buszmegálló tényleges helyszínből átlényegül: egyszerre jelképezi az egyén és az ország részének, egészének helyzetét.)

Mit jelentett, mit jelent Európa a történet főhősének, s rajta keresztül másoknak, akik itt élnek? (A narráció megváltozik, általános-személytelen alanyi közléssé válik, ahogyan azt a téma – az európaiság – megkívánja.) „...minden más lesz, megyünk Európába!, szabadok lettünk.” (A „megyünk”, „lettünk” írói idézetnek tekinthető.) A félmondatot szinte annullálja a másik mondatfél: „Mondták a tévében...” Tehát nem meggyőződés, hanem hangzatos frázis szólt, amiben hinni lehetett, ám igazát biztosra venni nem.

A férfi számára az egyetlen tökéletes pozitívum, hogy a „nyolcvanas évek” és az „ezredforduló... között... felsejlett a tenger”. A többértelmű víz-motívum ezúttal idilli képként bukkan fel („délutáni nap... augusztusi csillagos ég... zene, barátok”). Ellentéte ez a jelen nedves, hideg tespedésének, a valódi társak nélküli, értelmetlen ödöngésnek. (Ezt az ellentétet nyomatékosítja, ahogyan a múltbeli természetes fények a jelen mesterséges – tehát „hamis” – fényforrásait túlragyogják.) Már a tenger-élménynél előrevetül azonban, hogy a változás bizonytalanságot is hoz. „A lemezlovas... mondta a kivetítőn” (elszemélytelenítés, ami „szövegeléssé” silányítja az elveket), „hogyminden fal leomlik, az értékrendszerek leépülnek... minden perspektíva egyformán fontos... egyetlen az egyenlőség”.

A múlt bizakodása és a jelen kiábrándultsága váltja egymást a főhős gondolataiban, mert a „vágyott európaiság” nem azonos azzal, ami bekövetkezett. „Hová tűnt a magazinok cikkeiből tanult vegytiszta Nyugat?” Az egykori értelmiségi, aki könyvből és térképről tájékozódva ismerte Párizst, és járta a Szajna partját (Ady-allúzió), ma már nem létezik. Az eszményített „Nyugaton”, „a szögesdrót túloldalán” élők életérzése után áhítózó főhős illúziót kergetett – miként sokan mások is. (Az elbeszélés dinamikája felerősödik, nyomatékosabbá válik. Ezt fokozza a következő, egyetlen mondatból álló bekezdés gondolatritmusa és az én-formára váltó narráció.)

„Úsztunk a boldogságban, ahogy a vasfüggönyön vágott résen ömlött a zavaros világ...” E szimbolikus jelentőségű mondat után azonban egyfajta „vesztésglista” következik. Nem mindenért kár („szarvaspörkölt-zabáló párttitkárok örvénylettek és buktak a víz alá”), ám „magával... sodorta az ár” azt is, ami az egykori „kelet-európai luxust” jelentette: videomagnótól a piros Opel Kadetten keresztül a maszek zöldségesen át a Commodore 64 számítógépig. Ez a tárgyakkal vagy jelképes alakokkal zsúfolt színes kavalkád már-már a középkori haláltánc vízióját idézi.

A mű csúcspontján a narráció hirtelen váltása (többes szám első személyből személytelené), az elbeszélésen végigfutó motívumok egyetlen bekezdésbe sűrítése és egyesítése, továbbá, hogy a szöveg ritmusa itt a leggyorsabb, nyelvi-stilisztikai szinten is hozzájárulnak a mindent elsőprő áradat megjelenítéséhez – amely eltörölte az addigi életformát.

Az utolsó bekezdés kezdő mondata egyfajta parafrázis a fokozás érdekében: „Tenger volt a Nyugat, dagály, ami áradt. Berobbant a csendbe a zavar...” Csakhogy mindez nem az Európához tartozás boldog bizonyosságát hozta el. A „szocialista embertípusból kapitalistává” válás, „...a demokrácia... reakciók... félelem... a szertefoszló, gyűlölt állam” kaotikus zűrzavarából kiüresedett létforma keletkezett. Az elbeszélés tempójának lassulását érzékelteti a „kisebb”, „tompább”, „éles helyzetektől mentes” kifejezések egymásutánisága. A dinamika csökkenő erejűvé válik, s ezzel együtt a zárómondat narrációja én-formára vált, jelezve a főhős kiábrándult, resignált lelkiállapotát. Elvágódik, de vallomása mégis ironikus: „erjedő nosztalgiát érzek a szocializmus iránt... – és mintha Tolnában maradt volna belőle valami”.

GERGELY TAMÁS: NÁ PRÁHU

A mű struktúrája lineáris: ez, valamint a szöveg viszonylagos rövidege behatárolja az elbeszélés időkezelését. A külső (olvasásra fordított) idő alig egy perc, a belső (esemény) idő legfeljebb egy-két óra. Az elbeszélő szubjektív ideje a novella első részében (eltévedés, kutatás élménye) valószínűleg megnyúlik, míg a második részben (a bizonytalanság megtapasztalása) lerövidül. A szöveg „grammatikai tere” jelen idejű (a mindössze négy darab múlt idejű ige is a jelenhez kötődő). A gyakori váltások (egyes vagy többes számú narráció), valamint a (vizuálisan is) két fő részre való tagolódás indokolják a részletező, bekezdéses elemzést.

A novella nagyszerkezeti felosztása: I. Utazás, megállás; II. Továbbindulás, utazás. A rövidpróza ritmusát meghatározó két fő összetevő tekintetében a tempó hasonlóságot mutat a nagyszerkezet I. és II. részében. Először mindkettőben a hosszabb, többszörösen összetett mondatok kerülnek túlsúlyba, ezáltal lassabb az elbeszélés ritmusa; majd rövid bővített mondatok következnek gyorsítva a ritmust; ezután ismét hosszabbak a mondatok a ritmus lassítására. Ugyanakkor a szerző eltérő módon, más nyelvi eszközök segítségével ritmizálja a próza I. és II. részét. Az I. részben anaforikus gondolatritmust alkalmaz, szóismételeket és két rövid, felkiáltó mondatot. A II. részt kérdő mondatok teszik szaggatottá (a felindultság érzékeltetésére is), amit a szöveg második szakaszában kijelentő mondatok, majd felkiáltás vált, végül három pont: érzékeltetve, hogy a lezárás félbemaradt, viszonylagos. A mondatritmizálás segítségével éri el a szerző, hogy az egyébként is mindvégig feszes dinamika egyre nyomatékosabbá váljon, és a mű erős lezárás felé haladjon.

Az elbeszélésben a következő, egymással szoros kapcsolatban álló fő motívumokat találjuk: az eltévedést (pontosabban, mivel nem csupán bolyongásról van szó, az útkeresést), továbbá az idegenséget (illetve a műben annak értelmi ellentétpárját, az „európaiságot”). E motívumok összekapcsolódása eredményezi a novella komplex motívumláncát.

(Az eltévedés, helyes útra találás nemcsak valóságosan, hanem szimbolikusan is megjelenik, így felvetődhet a kérdés, tekinthető-e a novella ún. labirintus-történetnek. A hagyományos értelme-

zés alapján: nem. A természeti népeknél a labirintus egy nagy hatalmú szellemhez, esetleg a túlvilágra vezet, illetve őrző szerepe van. A keleti kultúrákban a labirintus – a kozmosz vagy a tudattalan „térképe” – mandalaként meditációs eszköz. A klasszikus ókori labirintus [például a Minótauroszt mondájában] felfogható szellemtörténetként is. Itt viszont a főhős küldetésudattal vág neki az útnak, majd végrehajtva feladatát – elpusztítja a szörnyet – az aranyfonalat [az „isten szikrát”] követve oda tér vissza, ahonnan elindult. A korai keresztény teológia a lelket pokolra vivő útként értelmezi a labirintus belsejébe vivő ösvényt, a kivezető út pedig – amelyet Krisztus mutat meg – tényleges szabadulást hoz. A novella egyik felfogást sem fedi le teljesen, ám kétségtelenül a legutolsóhoz áll legközelebb – talán annak csonka, parafrázisszerű megfelelőjeként.)

I. RÉSZ, 1. BEKEZDÉS • A bekezdés tényközléssel indít: „Besötétedett Pozsonyban”. Két szóba sűrítve kerül megadásra a hely és az időpont. A narráció több szakaszon át többes szám első személyű („találunk”, „kérdézzük”, „rikoltjuk”): az utazók – egy Volvo vezetője és utasa – sokáig nem különülnek el egymástól. Ennek okát a helyzet adja: az ismeretlen környezet és emberek, azaz a külső tényezők nyomása fokozza az útítársak egymásrautaltságát, egyúttal összetartozását is. A szituáció eleinte hétköznapiak tűnik: Prága felé akarnak hajtani, ám nem találnak eligazító táblát, s a járókelőktől kérnek útbaigazítást. Itt jelenik meg a valóság abszurditása: az utazók nem ismerik az ország nyelvét (angolul érdeklődnek), amit viszont a kérdezettek nem értenek. „Ná Práhu” a választuk, majd „mutatnak valamilyen irányba, bizonytalanul, mintha mindannyian idegenek volnának”. Ez a hasonlat ellentétet is hordoz, ami többféleképp értelmezhető: A környék lakói hiába helybeliek, mégis idegenként viselkednek; idegenek abban a világban, ahol Prága felé út visz; illetve idegenek a hozzájuk angolul szóló két utazó számára – akik maguk is idegenek. Ez a motívum, az „idegenség” tartalmilag mindvégig jelen van a műben (az „útkeresés” mellett).

I. RÉSZ, 2. BEKEZDÉS • Az abszurdítás fokozódik. Bár nem biztosak a jelentésében, a Volvóban ülők a „Ná Práhu” kifejezést ismételve útbaigazítást kérve, maguk is nevetve a képtelen helyzetben. Itt már jól érzékelhető, hogy az utazás, bár lehet térbeli és valóságos, ugyanakkor szimbolikus is. Az elbeszélés hangulata elkomorul, amikor az autósok egy buszmegállóhoz érve próbálnak felvilágosítást kérni.

I. RÉSZ, 3. BEKEZDÉS • „Magyarul nem próbálkozunk, nehogy megverjenek...” Ijesztő, hogy természetesnek kell tekinteni az irracionális helyzetet: a megállóban várakozók biztosan felismerik és talán értik is a magyar szavakat, ám a másik nemzethez/nemzetiséghez tartozást erőszakkal torolhatják meg. Ez az európainak tekintett értékrend és normák visszautasítása, megtagadása: a „nem európaiság”. Mintegy a meghasonlott helyzetre reagálva az elbeszélő személye elkülönül az utasétól: „feleségem angolul tudakozódik”. Senki sem válaszol neki, valószínűleg nem értik, mit mond. Ekkor egy középkorú nő „megkérdi, tudunk-e franciául”. A narrátor válasza igenlő: „Oui, madame...!”

I. RÉSZ, 4. BEKEZDÉS • „Fellélegzünk: végre egy európai!” (Az egymást követő rövid mondatok az elbeszélés ritmusának váltásával előkészítik az I. rész lezárását.) Az elbeszélő és a feleség személye ismét egyesül a narrációban – mintha maga az európaiság eszméje bírna egyesítőerővel. Ugyanakkor ez a (szinekdochéként is felfogható) szó kibékíthetetlen ellentmondást hordoz: maguk az utazók sem tekintik európainak a többi embert, csak azt, akivel – egy voltaképp számukra is idegen nyelven – szót értenek. A narráció ismét én-formára vált, jelezve, hogy az elbeszélő aktív közreműködő. A sofőrnek két dologra is koncentrálni kell: arra, hogy megértse az évtizedek óta nem hallott francia beszédet, és arra, hogy megőrizze uralmát az autó felett, mivel kezdő autóvezető. (Jellemző, hogy két olyan tevékenységben is bizonytalan, amely civilizációhoz, kultúrához köthető: a nyelvet szinte már elfeledte, a vezetést még nem sajátította el tökéletesen.)

II. RÉSZ, 1. BEKEZDÉS • „Megköszönjük az útbaigazítást, elindulunk.” Az egyetlen mondatnyi bekezdésben a narráció egyes számról többes számra vált; a konfliktus megoldódni látszik. Véget ért az útkeresés – akik pedig ismerik a helyes utat, nem tekinthetők többé idegennek, és nem is érzik magukat annak. (A cselekvést kifejező, rövid mellérendelő mondat egy pillanatra felgyorsítja az elbeszélés ritmusát, előkészítve ezzel a novella leghosszabb bekezdését.)

II. RÉSZ, 2. BEKEZDÉS • Kiderül, hogy a megoldás csupán látszólagos volt. (Eközben a narráció ingadozik az egyes, illetve a többes szám közt, érzékeltetve a bizonytalan helyzetet és az elbeszélő feldúlt lelkiállapotát.) A buszmegállóban várakozók kíváncsi, ugyanakkor ellenséges pillantással méregetik a távolodó autót és vezetőjét, aki szinte semmit sem jegyzett meg a „segítőkéz »franciatanárnő«” útbaigazításából. (Halmozás a szituáció érzékeltetésére: „hátam lyukasztják... belém

nyilall”). A sofórnek le kell majd fordulnia egy útelágazásnál, de nem tudja, balra vagy jobbra kanyarodjon. (Az útkeresés konkrétum – ugyanakkor átvitt értelmű is: hogyan érhetjük el célunkat, az „európaiságot”?) A konkrét problémát egyelőre háttérbe szorítja a reflexió, az utasok viselkedése: „szégyent ne hozzunk... kinek a fejére is...?” Ekkor szinte toposzokban jelenik meg az „európaiság” és a „nem európaiság”: Milyen magyarnak lenni: még az idegen nyelvű szavakban is megjelenik a „magyar hangsúly”. Hogyan kötődhetünk más európai nemzetekhez: például a svéddekhez egy „Sverige” rendszám táblával az autón. Ki lehet „irigyelt nyugati”: a Skodához szokottak szemében egy Volvo-tulajdonos is, bármilyen rozoga, előregedett az autója.

Ám a lényegét a szakasz záró mondata hordozza: „...Hogy szégyent ne hozzunk rajtunk segítő, azáltal mellettünk kiálló franciatanárnőnk fejére?”. (Jelzésértékű, hogy a *franciatanárnő* szó már nem idézőjeles.) A mondat kiemelt szerepét bizonyítja, hogy a gondolatsort indító „szégyent ne hozzunk” kifejezés egyedül itt ismétlődik (ritmikát is befolyásoló tényezőként). A szakaszt záró mondat fontosságát hangsúlyozza az is, hogy az „európaiság” mibenlétét firtató kérdések közül egyedül erre nincs válasz (kihagyása szintén hatással van az elbeszélés ritmusára). Ez az írói eszközökkel kikényszerített ritmikai törés – gondolati „cezúra” – az olvasót is állásfoglalásra készíti: európai-ként, európai módon viselkedve muszáj megtagadnunk „nem európaiságunkat”.

II. RÉSZ, 3. BEKEZDÉS • Az út és utazás – az útkeresés – azonban ezzel nem ért véget: visszafordulni nem lehet, tovább kell haladni. Közeledik a valós és szimbolikus „útelágazás”, ahol majd dönteni kell, merre és hogyan tovább.

REMÉNYI TIBOR: A KIS AFRIKAI

A mű struktúrája vertikális, ami megbontja a természetes időbeli (és logikai) sorrendet. A szerző többféle módot is használ ennek érzékeltetésére: például felcseréli az igeidőket (a tegnap ábrázolása jelen idővel, a másnap múlt idővel), egy bekezdésbe helyezi mindhárom igeidőt, vagy hosszú (hónapokig? évekig?) tartó időszakot sűrít pillanattá. A tizenhárom fő bekezdésen belül egy-egy szakaszban is előfordul nézőpontváltás (például egymást követő három mondatban E/1., T/1., E/3., T/3., és objektív-általános alany – grammatikai E/3. – is megjelenik). A narráció többnyire egyes szám első személyű, perszonális, az író saját élményei, véleménye megfogalmazásakor; többes számú vagy személytelen alanná váló az általános érvényű közlésekben, de találhatók ettől való eltérések is.

Az elbeszélés ritmusa ingadozó abban a vonatkozásban, hogy a hosszú és rövid bekezdések váltakozása nem kiegyenlített (egyik vagy másik túlsúlyba kerül). Ezt a mű tartalmi építkezése indokolja: az események gondolatokat indítanak meg, gondolatok csapongásához történések kötődnek. A nagyobb szövegtömböket közbevetések osztják kisebb részekre, halmozások, felsorolások vagy kérdő mondatok teszik mozgalmassá. Ezek a ritmikát befolyásoló elemek érzékeltetik a szellemre-lélekre egyidejűleg, együttesen ható tényezőket. Az írói én zaklatottságát vizuális effektus is jelzi: az új sorba került mondattöredék (csupán az írásjel mutatja mondatszerűségét) egy gondolatritmus részévé válik.

Mivel a mű bibliikus utalással zár, a szöveg tizenhárom bekezdésbe rendezése szándékosságot sejtet.

1. BEKEZDÉS • „Afrikai kisgyerek ül a tér kövezetén a Keleti pályaudvar előtt.” A bekezdés egyetlen személy bemutatásával és helyzetének közlésével indít. Ám a gyermek külsejének rövid leírása után máris egyfajta gondolati tágítás következik: kérdő mondatok és szinonimák halmozásával annak találgatása, honnan jött, miféle lehet (származás-vallás). Mit csinál most? „Játék híján a... port sóprögeti.” Ez egyszerű tényközlés is lehet, de utalásként is funkcionálhat („por, lélek nélkül”). A zárás közhelyszerű, előítéletes megállapítás az „európai ember” szemszögéből: „Nagy a hőség,... ilyesféle hőmérséklethez szokott otthon, az Egyenlítő közelében.”

2. BEKEZDÉS • Megjelenik az elbeszélő én-formájú közléssel. Saját élethelyzetét hétköznapi szituációként mutatja be: hazafelé tart a bevásárlásból, hűtött görögdiányt akar enni otthon. (A narrátor számára természetes lehetőség szinte luxusnak tűnik a forróságban ücsörgő, semmivel sem rendelkező gyerek helyzetéhez viszonyítva.) A tény közlését nyomban meg is töri egy hiányos félmondat ellipszise: „nincs senkije?” (mármint a gyermeknek). Ez a gondolattöredék indítja

meg a tágulás és távolodás folyamatát: az elbeszélő végignézi a menekülteket, figyelni cselekményeiket: „csencselnek... cserekereskedelem zajlik”. (A mozgalmas tabló a „kis afrikai” cselekvésének párhuzama.) A narrátor áthalad a téren, ám ezt a térbeli (és már-már lelki) eltávolodást megállítja egy tiltosra váltó közlekedési lámpa. Ekkor visszanez a gyermekre, és annak magánya meg a kettejük közt lévő tényleges távolság újabb gondolatsort indít, amelynek bevezetése előzőleg már megtörtént a mondattöredékekkel. (Vizuális forma, szintaktikai alakzat és ritmikai eszköz együttese érzékelteti a gondolat születésének módját.) „Ő is... a sok ezer gyerek egyike, aki... hozzátartozó nélkül jött... nagyon messziről?” Majd egy szinte időn kívüli, népmesei vándorlás elképzelése után – „sivatag... tenger... hegyek” – hirtelen szűkítés zárja az utazást: „most itt üldögél a Keleti pályaudvar előtt”.

3. BEKEZDÉS • „Soha nem volt még ilyen közel Afrika Budapesthez.” Ez az önmagában is paradoxonnak tűnő állítás valójában egy nagyobb önellentmondás része (lásd a 10. bekezdést). Mintegy keretezi a további bekezdések mondanivalóját. A „»szabad világban« élünk” panel az „egész földrészek indulnak” hiperbolájával átvezet egy átalakuló világ képzetéhez „már (és még) nincs aknazar... nincs halálbüntetés tiltott határátlépés miatt”, majd visszavillanással, az elbeszélő személyes emlékével zár: „emlékszem... ilyen rendszerben is éltünk”.

4. BEKEZDÉS • A gondolatmenetet megszakítja egy (személytelen alanyi) közbevetés: a tömeg, a kaotikus állapotok, a bűn és kiszolgáltatottság kérdésköre.

5. BEKEZDÉS • Az elbeszélő visszatér előző gondolatához: „...más világban nőtem fel”, ahol „útlevél és kiutazási engedély nélkül” nem lehetett szabadon közlekedni még két szomszédos ország szomszédos városa közt sem. (A saját emlékre épülő közlés teszi indokolttá az énfórum használatát.)

6. BEKEZDÉS • A narrátor a migránsok sorsáról szól (általános-személytelen alanyként igyekszik elhatárolódni, külső személővé válni, ennek sikerét mutatja a későbbi, többes szám harmadik személyű alak használata). A „béke és szabadság Janus-arca” szimbolikáját (negatív) József Attila-allúzió követi: „Ez a szabadság nem szül rendet.” A gondolat kifejtése ellentmondást hordoz: „Vándorolniuk... szabad, hazájukban megmaradni... nem lehet.” Az egyéni, „apró” tragédiák tömeges katasztrófához vezetnek.

7. BEKEZDÉS • Az elbeszélő személyes közlésének első fele „hallomáson” alapul: „orvosok, mérnökök, tanárok” lehetnek a „menekülők között”. (Ahogyan a valóságot nehéz megkülönböztetni a feltételezéstől, úgy mosódik egybe a szövegbeli migráns és menekült kategória.) A rákövetkező „... európai fogalmak szerint nem tűnnek értelmiségieknek. Tévedhetek” narratív közlésben megjelenik az általánosító „európaiság” és az egyén viszonyulása is.

8. BEKEZDÉS • A bekezdés indítása (objektív narrációval): „Másnap nem volt ott a kis afrikai. A tér még zsúfoltabb... lett.” Ez időbeli változást jelez, ugyanakkor (a gyermek kivételével) térbelit nem. Nincs igazi továbbhaladás – a narrátor számára sem, aki ismét jelen van a helyszínen, s az emberek számára sem (a személyek változhatnak, a tömeg állandósul). A soknemzetiségű tömeg színes tablóját megtöri a következő, hiányos félmondat ellipszise: „mennyi az esélye?” (mármint „a kis afrikainak”). További sorsát a bekezdésen belül kizárólag kérdő mondatokban fogalmazza meg az író. A mondatípus halmozásával feszültséget kelt, érzékelteti a lehetőséget – de az esetlegességet is. „Várakozik egy magyar menekülttáborban” (a mű megírásakor még léteztek ilyen táborok), „visszatoloncolták... Szerbiába”, vagy „lesz belőle” valaki „a nyugati világban”? Európa mint megosztott hely jelenik meg a kérdéshalmazban: a magyarországi „tábor” – akárcsak a Keleti pályaudvar előtti tér – a továbbhaladásra várakozást, a „vissza” az Európán kívül rekedést, a „Nyugat” a fejlődés, érvényesülés lehetőségét hordozza.

Milyen ez az utóbbi? A kontinensnek az a része, amit nem csupán a térképre nézve látunk Európának, hanem annak is érezzük? Már nem azonos a „vasfüggönyön innen” élők egykori illuzórikus elképzelésével: nem a korlátlan lehetőségek és tökéletes jólét álomvilága. Még mindig tágas térség – „Hamburg... Malmö... London” (a mű a brexit előtt íródott) –, ám az ide érkező sorsa kétséges. Talán deklasszálódik, sőt kriminalizálódik („hotdog-árus... segédmunkás... dzsihádistá” lesz). Ugyanakkor nyitva állhat előtte az egyéni és társadalmi érvényesülés lehetősége („angol vagy német nyelven szerzett diploma”, „mérnök vagy orvos” pálya). A világnak ez a része reményt ad, hisz módot nyújthat az önmegvalósításon túl a kiteljesedésre, az európaivá válásra is. Ám hogy ezt eléri-e valaki, arra nincs biztosan igenlő válasz. (A gyermek, „a kis afrikai” sorsának esetleges jobbrafordulását mondattöredékhez kapcsolódó gondolatrítmus vezeti fel, jelezve amint az elbeszélő számára a gyerek alakja kezd átlényegülni, szimbolikussá válni.)

9. BEKEZDÉS • Bár a bekezdés narrációja egyes szám első személyű, a gondolati tartalom miatt erősen objektívizálódik. Az elbeszélő visszautasít („nem látok át... nem... érdekel... taszít”) minden külsődleges érdeket („nagy hatalmak... geopolitikai érdekharok... új típusú gyarmatosítás”), mégis kénytelen tudomásul venni ezek létezését. E pillanatban ezért teljesen eltűnik az én-forma, és az „Európát meghódítandó” százezrekről tárgyilagos hangon szól.

10. BEKEZDÉS • A szenvedők iránti szolidaritása arra készíti az író, hogy saját előbbi „szenvtelenségére” most érzelmekkel reagáljon. Ugyanakkor ő maga is tudja, hogy ennyi nem elég, ez még nem hoz megoldást (zaklatottságát jelzik a gyakori nézőpontváltások). Ezért is jelenik meg itt a 3. bekezdés paradoxonjára rímelő s ezzel oximoronná váló közlés: „Afrika még soha nem volt ilyen távol Budapeستől, mint most.” A gondolatkör lezárásától a következő kifejtéssel lép tovább az író: „A lelki távolságra csak a fizikai közeleség döbönt bennünket.”

11. BEKEZDÉS • Az előző bekezdés záró mondata viszi tovább a történetet, személyes élményeken keresztül: találkozás egy afgán férfival, visszaemlékezés más identitású Európában élőkre. Mitől lesz, hogyan legyen valaki „európai”? Hogy hidalható át a „lelki-szellemi... kulturális” távolság? Az író személyes reagálása mentes a szélsőségektől: az ő válasza az együttérzés és a szükséges „minimum” segítség megadása.

12. BEKEZDÉS • Ez a gondolat visszavezeti az elbeszélőt „a kis afrikai” emlékéhez. A gyermek szimbolikája tovább bővül: az egyén felelősségével (amit az én-formájú „elmulasztottam... nem pótolhatok” hangsúlyoz ki).

13. BEKEZDÉS • Az üzenet azonban együttesen szól az egyéni és a kollektív felelősségről. (Emiatt grammatikája szerint személytelen a záró mondat.) Két olyan emblematikussá tett alak kapcsolódását mutatja meg, mint a „keresztény Európa” és a Jézus intelmében szereplő „kisgyermek”. Ám mert mindez kérdés formájában fogalmazódik meg („vajon emlékszik-e...”), a remény mellett kételyt is kifejez, valamint annak vágyát, hogy Európa legyen a belé vetett hit és humánus hordozója.

Ahogy Szabó Lőrinc versének („Útálom... örült, mocskos, aljas világ... Európa”) és Kosztolányi Dezső költeményének („Európa, hozzád... száll szózatom a század vak zűrzavarában”) idézetei két végletes véleményt tükröznek, úgy 1990 utáni szépirodalmunk – általam bemutatott online – alkotásai is erőteljes gondolati-érzelmi (valamint formai) megosztottságot mutatnak. Bár a három mű Európa-képe különbözik, mégis kiemelhetek egy közös szót: „Nyugat”. Az írások is tükrözik azt a – bennünk, magyarokban régóta élő – elképzelést, hogy noha földrajzilag mi is Európához tartozunk, az „igazi Európa” Nyugat-Európát jelenti. S ezen nem a kontinens egy behatárolt területét értjük, hanem azokat a jóléti államokat, ahol régtől fogva létezik a demokrácia, a függetlenség – és a magasabb életszínvonal. Mintha – bár már rég lebontották – gondolatainkban még mindig ott roszdásodna a „vasfüggöny”.

Az elbeszélések összehasonlításakor szembeötlővé válik egy további kapcsolódási pont is. A „kivülállók” helyzetét (legyenek bár kelet-európaiak vagy más kontinensről származók) stagnáló-nak, megrekedőnek érezzük. Ezt az életérzést tárgyiasítja a „megálló” (Fabricius Gábor és Gergely Tamás írásában buszmegálló, Reményi Tiboréban pályaudvar, illetve az az előtti tér). Még valami közösnek tekinthető a művekben – kettőben bizonyosan. A *Más bolygó* európaiságból kiábrándult hősnének szófordulata (Jézusisten, megváltás) és *A kis afrikai* Európa szellemiségében reménykedő írójának hite (Jézus-példázat) egyaránt az európai-keresztény kultúrkörből merít.

A művek formai szempontból jelentősen eltérnek, szerkezetük, időkezelésük, ritmikájuk, narrációjuk is különböző:

Fabricius Gábor *Más bolygó* című műve, bár látszólag a jelenből indít, valójában a múltból építkezik (milyen volt a vágyott, de meg nem valósult „európaiság”?). Ennek rendelődik alá a belső formai struktúra, a flashback és a szimultán elem keveredése. Az ábrázolt idő kettős: napjaink magyar jelene (a devalválódott európaiság) és a 20. század utolsó évtizedei (a lelkesültség időszaka). Az elbeszélés ritmusát a jelen és a múlt váltakozása szabja meg (hullámmozó, akár a motívikus víz), a „most” Európától való leszakadását töredezett mondat szerkezet, az „elmúlt” sokszínűségét azonos szerepű mondatrészek halmozása mutatja. A narráció személytelen Európa vonatkozásában, amikor azt tárgyak vagy jelképes alakok illusztrálják, ám én-formájúvá lesz a főhős be nem teljesült reményei, álmai kapcsán.

Gergely Tamás *Ná Práhu* című novellája napjaink egy mozzanatát ábrázolja – miközben az idegenség és az útkeresés motívumának összekapcsolásával az európaiság mibenlétét kutatja. Belső formai struktúrája lineáris – így jellemzője az időbeli és logikai egymásutánosság. Az eseményidő alig egy-két óra, történései a jelenhez kötődnek, bár a történet „lebegtetett” lezárása (vajon mi lehet a helyes út – ami áttételesen Európába vezet) rákényszeríti az olvasót a továbbgondolásra. Az elbeszélés ritmikáját meghatározza a (vizuálisan is) két részre osztott nagyszerkezet (ahol először anafora és szóismétlés, majd kérdő mondatok halmozása teszi mind tempósabbá, dinamikusabbá a szöveget), ahogy egyre nyomasztóbbá válik az „idegenség” érzése, és sürgetővé a helyes út megtalálása. A narráció az európai eszmeiséget megtestesítő „franciatanárnő” feltűnésekor többes szám második személyű lesz, jelezve az összetartozást, ám amikor az európaiság lehetséges aspektusait kezdi kutatni, gyakori a nézőpontváltás, én-formától a személytelen megszólalásig: ezzel is érzékeltetve a bizonytalanságot, a helyes döntés nehézségét.

Reményi Tibor *A kis afrikai* című elbeszélése a jelen problematikája kapcsán a jövőbe is próbál betekinteni (mi lesz a menekültek/migránsok sorsa Európában, és európaiként hogyan viszonyuljunk a helyzethez mi magunk?). Mivel az írásmű az események kapcsán elméleti-etikai kérdésekkel foglalkozik, egymással összefüggő mozzanatok, gondolatokat elemez, a belső forma struktúrája vertikális, lehetővé téve a mélységi áttekintést. Az időkezelés egyszerre rendelődik alá a tartalomnak és a formai struktúrának – így a szimbolikussá vált gyermekalak, „a kis afrikai” Európába tartó múltbeli vándorútja néhány pillanatba sűrűsödik, majd ugyanígy bomlik ki lehetséges jövője az európai létforma részeseként. Az írói-én évek vagy napok során szerzett élményei, személyes tapasztalatai pedig azonnal összekapcsolódnak az egyetemes európaisággal.

Az elbeszélés ritmusa egyenetlen, ami szándékos írói eszköz az események és csapongó gondolatok érzékeltetésére. A tempót rövid mondatok gyorsítják a múlt rendszer, a szomszédos országok Európájának felidézésekor, kérdő mondatok élénkítik a „nyugati világ” lehetséges élethelyzeteinek felvillantásakor, többszörös összetételek lassítják, amikor mindez a személyes tapasztalaton átszűrődve formálódik gondolattá, végül az európai létforma jövőjébe vetett hitté. A mű narrációja Európa vonatkozásában kettősséget mutat: én-forma, amikor a múlt vagy a jelen személyes tapasztalatai, érzelmi viszonyulások kerülnek taglalásra; többes számúvá válik a menekültek múltja kapcsán; személytelenné lesz, amint a bevándorlók („a kis afrikai”) lehetséges európai jövője kerül az író gondolatainak középpontjába; valamint akkor, amikor ez magasabb rendű etikai-hitbeli kérdéssé lényegül.

Az elbeszélések közös elemeinek és formájának összevetése után következzen rövid tartalmi összehasonlításuk. Fabricius Gábor írásában a „szögesdrót” eltűnése utáni „megyünk Európába!” lelkesültségét, a „minden más lesz” bizakodását mélységes csalódás és kiábrándultság váltja fel. Az „egyenlőség” és „demokrácia” elve elfajult, a változás nem hozott valódi fejlődést. A „magazinok cikkeiből tanult... Nyugat” Magyarországra érve „zavaros világ” lett, és valódi értékek átvétele híján az európaiság eszméje is devalválódott.

Gergely Tamás műve személyes élményként villantja fel két egymással szomszédos európai nemzet konfliktusát. A magyarok és „nem magyarok” közti megosztottság feloldhatatlannak tűnik – mégis van lehetőség egyfajta továbblépésre. Ahogy az „idegenek” közt megjelenik „végre egy európai”, és másokat is annak tekint, a pozitív szándék érvényre juthat. Sajnos az egymás felé fordulás esetleges, és az elfogadás nem teljesedik ki: Európához tartozásunk jövője bizonytalan.

Reményi Tibor alkotása nem csupán egy gyermekről szól, és nem is csak azokról, akik a gazdasági helyzet vagy polgárháború miatt „hazátlanok lettek”. Felelevenedik Európa múltbeli széttagoltsága – benne Magyarország helyzete –, amikor a „szomszédos államokba sem lehetett útlevél és kiutazási engedély nélkül átmenni”. Feltűnik a jelenkor megosztottsága: mi magyarok is „a nyugati világ”, a „jóléti államok” felé tekintünk. A mában „a migránsok sorsa megmutatja” az olyan európai értékek, mint „a béke és szabadság Janus-arcát”. A régi problémák mellé újak csatlakoztak: újfajta vallási-etnikai megosztottság, bűnözés („embercsempész... dzsihadista”). Mégis, Európától várva a megoldást, mindazok számára, akik itt élnek – és azoknak, akik itt szeretnének élni – valahogy át kell hidalniuk a „lelki-szellemi... kulturális” távolságot. Megmaradni és hinni Európában: így lehetséges.

Három mű, három viszonyulás – kiábrándultság, bizonytalanság, odafordulás. Mindez egymás mellett és együttesen: Európa, magyarán, onlajn.

NAGY GÁBOR

Örök gyermekkor

Utassy József: Hol ifjúságom tűnt el

NAGY GÁBOR (1972) Budapest

A *Hol ifjúságom tűnt el* (1992), miként korábban az *Áve, Éva!* és a *Hungária Kávéház? Kávéház Hungária!*, tematikus kötet: a szülőföldhöz, a gyerekkor idejéhez kötődő verseket foglalja magában. A *Pokolból jövet* kötet *Bükkszenterzsébet* ciklusa előlegezte meg ezt a tematikus csoportosítást, de az összes korábbi kötetből szerepel benne vers.

A kötetéről írott tanulmányában Pécsi Györgyi a régebbi versek újraközlésének problémáját is felveti. Sokatmondóak kérdései: „szükségszerű-e, hogy egy (minden) költő *fejlődjön*, elsajátítson újabb és újabb formai és világmérvényeket, *fölzárkózzon* a legaktuálisabb irodalmi iskolákhoz”? Szerinte Utassynál „*megállt* az idő valahol a gyermek- és ifjúkor tájékán”, s többek között Tamási Áront, Sinka István művészetét hozza föl példának mint hasonló alkotói attitűdöt. A kötet „számadás, leltár az életről, aminek csak eleje és vége van, amiből hiányzik az érett, termékeny felnőttkor”.¹ Hangsúlyozza, hogy Utassy költői „világképe kétpólusú, egyértelmű cezúrával válik el a pozitív és a negatív tartomány, a tragikus siratás és a fékezhetetlen életöröm,² az alantas és a magasztos, az *igen* és a *nem*. Elválik, de mindig jelen van. Kétpólusú, de egész.”³

Egyetértve az Utassy-líra legmélyebb rétegeit feltáró analízissel, fontos hozzátenni: a *Hol ifjúságom tűnt el* mindemellett fontos változásokat is hoz Utassy költészetében. Műfajilag gazdagabb, mint bármelyik korábbi kötete: a dalok mellett egyre gyakoribb az epikus magból kibomló lírai alkotás, és innenől szinte minden későbbi kötetben jelen van ez a műfaj, akárcsak a ballada műfaja. Másrészt innen datálható a költői világkép megkettőződése: a mitizált (mitoszivá stilizált) anyakép mellett egyre gyakoribbá válik a mítoszromboló, naturalisztikus, biografikus anyakép. Azért is válik az anya központi figurává, mert a „lírai önéletrajz hőse egy éppen hogy föltilizált hős, egy olyan kis (majd felnövekvő) gyerek, akiben egyszerre láthatjuk a költőt, egy szorongató nyomorúságban is teljes életet élő falusi fiúcskát és a magunk akár mindenben különböző gyermekkorának lényegét. Szorongásainkat, megaláztatásainkat, diadalainkat, kielégíthetetlen szeretetvágyunk magára maradását, eszmélkedésünket, állapotunk természetesnek elfogadását.”⁴

A költői pálya poétikai módosulására Vasy Géza is rámutat a kötet kapcsán: „Az Utassy-versnek mindig jellemzője volt az energiásság, ez az energia azonban inkább sarjadt a világ teremtő-formáló birtokbavételének elszánt és szent ihletéből, mígnem megrázó élmények után [...] inkább már e birtokbavétel személyes és társadalmi kudarciból, a vereség miatti dühből, az ellene való tiltakozásból.”⁵

A költőtárs Ágh István rámutat arra is, hogy e kötet világszemlélete hogyan kapcsolódik a költészeti hagyományba: „Babits finom világszeretete, Szabó Lőrinc életrajzi időbelisége azonos készítésű, mint a *Hol ifjúságom tűnt el* évszakokra hangolt története.”⁶

Gondosan megkomponált kötet ez is. A mottóvers – *Bükkszenterzsébet* – után hat ciklus következik; az első kettő a születéstől a halálig ível – *Első emlékeim; Sirató* –, „a háborút és az édesapa elvesztését emeli ki”,⁷ a következő négy az évszakokat állítja szokatlan sorrendbe – *Telek; Kikeleték; Nyarak; Őszök* –, az ébredéstől az elmúlásig haladó természeti rend, a fokozatosság helyébe a természet ciklikusságát állítva,⁸ komorabb és derűsebb hangszínek váltakoztatásával, mindvégig a gyermek (kamasz fiú) nézőpontjából fókuszálva; de a háttérből felsejlik az emlékeket elrendező felnőtt férfi fájdalma.

Szembetűnő, hogy az első ciklus leggyakoribb műfaja a ballada. Rokon, de nem azonos azzal a műfajjal, amely Arany János műhelyében lett magyarrá faragva; modern balladák ezek, töredékesebbek, több kihagyással és rejtélyességgel, nyitva hagyott befejezéssel. És sűrítettebb líraisággal: őriznek valamit a dalszerűség áttetszőségéből, ugyanakkor a közlés egyszerűségéből, élőbeszéd-szerűségéből is.

A *Hallod-e, Kiss Margit?!* a „mutasd be a kis tököst a falunak, / hadd lássa mindenki” alaphelyzetéből indul, két anya, két barátnő – realiztikusan szabadszájú – beszélgetése. De az újszülöttön mintha rontás

ülne: „csüngnek róla a hólyagok, // a pokol hólyagai, / kis kezéről, / csöpp fejről, / csüngnek alá sárgán”. Az újszülött „torz”, beteges mivolta: seb, folytonossági hiány az élet szakrális rendjén, amely indokul szolgálhat a falu rendjének megszegésére: „Ne hívj engem! / Nem mehetek. // Ne hívj, / ne is várj rám.” Az anafórákkal és bővítéses ismétléssel gyözködő válasz egyszersmind lezárás is, valódi befejezés nélkül: fölépül a gyermek, föl nő, látják még a falubeliek? Az igazi kérdés nem ez, hanem hogy megbocsátható-e a falu, a társadalom, a nemzet szakrális rendjének megsértése, megbocsátható-e a hadiözvegy kitaszítottsága, az árva gyermek kitaszítottsága, a törvénytelenkedés botránya.

A *fekete levél* a doni katona férj és apa halálhírének megérkezését eleveníti fel, szintén balladisztikusan. Baljós ismétlések, fokozások – „Zihált a melle, / már nagyon nehezen szedte a levegőt” –, végül *redditio* – „mert itt van, megjött, / megjött a fekete levél” – teljesíti ki a megváltoztathatatlant. Mivel a cím előkészíti a zárlatot, nincs szó poénról, nem a befejezés a lényeg, a halál botránya, hanem annak a rendkívül életszerű (ezt szolgálja a palócos „Margitóóóók!” felkiáltás is), filmszerű ábrázolása, ahogyan Kiss Bella siet a hírrrel. Mert a halál után is vannak élők: az értelmetlen halál botránya helyett arra helyeződik a fókusz, hogy utána is folytatódik az élet. A jelenet, a sietség grotesksége ezt a továbbélést mint botrányt helyezi a középpontba.

A *hála* című versben sem az igazi balladai tragikum válik témává, a nők megerőszkolása vagy annak kísérlete, hanem az, ahogyan a költői én édesanyja reagál erre a zárlatban: „hát ez a hála, az ember süt-főz nekik, és ez a hála”. A gyermeki nézőpont fókuszálása is lehet ez, de a visszaemlékező felnőtt férfié is, aki – a gyermeki öntudat védekező ösztönéhez hasonlóan – a tragikum rettenetének helyébe a groteszket, a már-már nevetségest állítja. Ez a kis remekmű – „szabad” szonett, ritmusrend és rímek nélkül – a köznapi beszéd, az élőbeszéd elevenségével jelenít meg összetett tudattartalmakat. A *dunna, rínék, suszteráj, officér, kancsuka* szavak: kor- és helyrajz-érvényűvé teszik a verset anélkül, hogy uralnák a versbeszédet. S az édesanya, a megtámadott nő helyzetét, a falusi közösség ítéletének kíméletlenségét mutatja, hogy „karját széttárja, hogy ő ártatlan”, miközben szimbolikusan épp az ellenkező értelem képződik meg, amikor „fölkel a földről, leveri a havat magáról”. Ártatlanság és bűnösség, tisztaság és bemocskolódás úgy játszanak egymásba, keverednek egybe, ahogy e háborús időszak zűrzavarát csak utólag, felnőttként értelmezheti a költői látásmód, a fiúgyermek tekintetét kiegészítve a felnőtt látásával, anélkül azonban, hogy reflexiókkal bontaná meg az elbeszélés egységét.

Az első kötetből átvett *Kis fehér kakas* is tartalmaz balladisztikus jegyeket, miként a ciklus többi verse, amelyek szorosabban nem a ballada, hanem az életkép műfajához kötődnek. A *Lesek át a szomszédba* már a címével elárulja: egyszeri képről, kilesett eseményről van szó. A „szőke, göndör katona” utáni leskelődésnek jócskán van baljós sugallata, hiszen „Mint a veszett kutyának, / olyan habos a szája”, s az életkép a hosszas előkészítés, az egymás után előmerészkedő bábéskodók és a fogat mosó katona kettősében ezt a borzongató félelmet oldja fel humorban, már-már harsány megkönnyebbülésben. Szintén a zárlat poénja hangolja át a *Vonulnak* életképét, részben ellenkező előjellel azonban, hisz itt a „győztünk / győzelem / győzelem” kiáltásait a „falu bolondja” hallatja, így lesz a vert sereg vonulása, a zene („cintányér / holdja zeng”) egyszerre diadalmas és siralmas, valójában szánnivalóan groteszk.

A *Katonák, leventék* prózaversbe foglalt életképe remek ellentétre épül: a katonák egymást kommandírozva gyakorlatoznak, az elbeszélő kislány pedig a kendermagos kakast kergeti el a szemétdombról. Ahol aztán, amint a szakasz figyelme ráterelődik, elvégzi a dolgát. A nézőpontváltás, a katonák reflexiója az Utassy-líra egyik legdiadalmasabb zárlatát hozza, még akkor is, ha ez átmeneti és meglehetősen groteszk diadal: „Katonák! Leventék! / Mi alighanem: / LE VAGYUNK SZARVA!”

Az *Otromba ágyú* életképe Utassy egyik vissza-visszatérő versformájába foglaltatott. A 4-3-2-1 sorból álló, azaz folyamatosan fogyó sorszámú szakaszok úgy működnek, mint a szonett (tulajdonképpen egy fél oktáva hiányzik csak), annak is shakespeare-i változata, ahol a két utolsó sor emelkedik csattanószerűvé. Olyan e szerkezet elve, mint a kifeszített íj: feszül, egyre jobban feszül a vers, hogy az utolsó sornál annál nagyobb erővel repüljön ki a nyíl.⁹ Ilyen erővel „csattan” az ágyúcsőbe bámuló kislány öntudata az *Otromba ágyú* végén: „Nekem aztán mesélhetek bármit!”

Az *Első emlékeim* hangulata korántsem egynemű, tragikum és komikum, kisszerű és groteszk színezi át a versek szövetét szétszálazhatatlanul. Ez a polifónia, szemléleti és hangzásbeli összetettség talán a *Csillagok árvája* óta nem volt ennyire érzékelhető Utassynál, mint itt.

A *Siratónak* is egy miniatűr ballada a nyitánya, amelynek a csattanója egyszerre abszurd (a felnőtt nézőpontjából), s egyszerre mozgósít egy felülírhatatlan erkölcsiséget: a gyermek igazságérzetét és

igazságtételi szándékát, miközben a viccek kíméletlen poénjával az árvaság tragédiája nyílik meg a befogadó előtt. Ez a ciklus egyetlen új verse; a többi, korábbi kötetekből ide sorolt vers tematikai, motivikus és műfaji szempontból új erőt nyer az új kontextusban. Az *Akit a gyász felöltöztet* szép dala az özvegy édesanyát idézi meg, a *Sírató* idillikus életképe (amelynek az idilljét a zárlat ismét csattanószerű megoldással zúzza szét) fiktív családot teremt a kötet hőse, a kisfiú köré, a *Diófa* szintén idill, ezúttal az apa és fiú képzelt életképe. Az *Ismeretlen katona* és a *Fekete trón* két korábbi remeke az elveszített édesapa kontúrját próbálják megrajzolni gazdag társadalomtörténeti és biblikus allúziókkal. A *Gyászdoboz* műfaji váltással folytatja az apa alakjának megidézését, megteremtését: életképnek indul, a kisfiú körüli világ fényképszerűen kiélesített rajzával, hogy aztán széttörje ezt a képet a kegyetlen valóság: az apa haláláról tudósító bajtárs beszámolója. Epikus, filmszerű vágásokkal dolgozó vers, amely a tárgyiasságok pusztaság felsorolásával képes érzelmeket előkészíteni és megindítani, hogy szinte himnikus magasságból zuhanjunk alá a keserűen elégikus zárlatban. A következő két darab az apahiány, az árvaság tágabb dimenzióit tárja elénk: a koldus hazává átlényegülő édesanyja és a forradalomra dacosodó gyermek összefonódottságát teremti meg a *Kit koldus hazámnak hívok*, s a *Szoknyát küldtél* síratóba fulladó átokversével – igazi remekművel – zárul a ciklus.

A következő négy évszakciklus kevés új darabot tartalmaz. A gyerekeskötetekből is kerülnek át ezúttal versek, érthetően: a *Hol ifjúságom tűnt el* a gyermeki szemléletmód megidézése. Így lehet helyük olyan miniatűr életképeknek, mint az *Ördögsekér*, a *Fagy*, a *Havak hatalma* vagy a *Karácsonyfa*. A nézőpontból következően a rokonszenv mindig a kicsié, az esendőé, mint a *Ragadozóban*: „Karvaly karma közt, / jegenyék magasán túl: / fellegen túl jajgat, sír, / csipog egy csibe.” A gyermeki színesztézikus érzékelés megnöveli az alliterációk jelentőségét: a karvaly „kegyetlenségéhez” kötdődő k-k, a zsákmány esendőségét, csipogó sírását festő cs-k hatását.

A gyermeki és felnőtt nézőpont közötti ütközések gyakran a humor forrásai. A *Megyék iskolába* tanítónője hasáb fát hordat a gyerekekkel az iskolába, mert „gyerekek, szegény az ország”. Mire a gyerek önkéntelenül felkiált: „Biztos kirabolták!” A helyzetkomikum igazi tartalma itt persze az, hogy éles ellentét feszül a propaganda festette és az ország megtapasztalható helyzete között, ám a gyermek még nem tanulta el a kegyes hazugság technikáját – ezért hát az óvó intés: „Psz! Csak halkan. Nagyon halkan.” Leheletfinom, József Attila *Mamájára* emlékeztető dalban elevenedik meg az anya iránti szeretet: a zárlat gyönyörű, zsoldáros geminációjával (*Anyám vasal*):

*Holnap virágvasárnap lesz,
este kádban meg is fürdetsz,
s a templomba, Isten elé,*

tisztán küldesz, tisztán küldesz.

A kamasz fiú szívében nyiladozó szerelmet meseátirat teszi érzékletessé (*Hófehérke*), az első kocsmázások emlékét alliterációhalmozással még groteszkebbé formált kép eleveníti fel: „az én Istenem a Kakas vendéglőben / trónol: // konyakos kupicák közt / kong értem krinolinja” (*Írány: Pétervására!*).

Az önfeledt, csúfondáros humornak is jut itt tér – az *Országos vigyázzban* című, *Sztálin halálakor* alcímű remek epikus versben (amely tízes fogó sorszámú strófaszerkezetű¹⁰). De nemcsak a történetek, hanem a vers hangzásvilága is humorforrás: az ‘sz’ hangok játéka készíti elő a csattanót:

*Szmigura tanár úr feje fölé glóriát kereng
három legyecske, de csak a szemét veti föl rájuk,
mint egy szent. A viláért se hessentené el őket.*

*És akkor a Hőscincér őrs kultúrosa elhaloványul.
Nagyot szellent, hosszan szerpentinezgeti szegényke.*

Utassy arányérzéke itt is tökéletesen működik, tudja, a poén tetőpontján nem lehet „leejteni” a verset. Az utolsó sor – a nyitányhoz is visszakapcsolva, megteremtve kisszerű és globális kettőssé-

gét – lehetőséget ad a befogadónak, hogy elszisszenjen a feszültség: „Mintha elgurult volna a földgömb! Mindenki a pad alatt.”

Egy családtaggal való utazás emlékéből indul ki a *Keresztapu*: „Egyszer elvittél magaddal Ózdra, / hogy lássak világot”. Ez az életképből letaglózó lírai átokká magasodó kis epikus vers a már-már humoros indítás után fokozatosan komorul el. A harmadik versszak még csak kellemetlenségekről tudósít, de a gyermeki méltatlankodás alliterációival:

*Főztük a bablevest a barakkban.
Virító véremtől
majd kicsattantak a poloskák!*

S innen hirtelen elsötétül a vers. Az egyedüllét idézi fel az apa hiányát, amely a gyermeki fájdalom tehetetlenségében tárgyiasul, s válik metonimikusan a bűnbak-haza elleni tehetetlen agresszióvá:

*Aztán nagyon egyedül maradtam.
Halott apám felől
faggattam ott fűvet, poros fát.*

*És rugdaltam a töltést, a bodzát.
Téged rugdostalak
dühömben: Te Kurva Kis Ország.*

A „poloskák” indított el egy rímstort, amely a „poros fát”, „a bodzát”, „Kis Ország” szekvenciákban cseng vissza baljós mozaikrímeikként. A csupa nagy kezdőbetűs zárlat is valamiképp a gyermeki düh következménye – amely így hiteles, így átélhető és igaz. Nem lehet ennél tompább a zárlat, mert a gyermek magánfájdalma mindig világbotrány – hát még a felnőtt költő nézőpontjából, aki pontosan tudja, mennyiben felelős az ország a doni halottakért.

A versnek van egy későbbi változata, Utassy élete utolsó hónapjaiban a *Tüzek tüze* egy példányába jegyzett a versek margójára javításokat. Az utolsó strófa így módosult:

*És rugdaltam a töltést, a rozsdást.
Téged rugdostalak
dühömben: Tékozló Ország!*

Nyilvánvaló a vers indulati és szemléleti egységének megbicsaklása. A „tékozló” a kisleány feltételezett szókincséhez nem illik, ez a felnőtt kiszólása. Ráadásul teljesen indokolatlanul kapcsolja a verset Juhász Ferenc *Tékozló ország* című művéhez. A „töltést, a rozsdást” változtatás is ront az eredetin; esetleg a „talpfát, a rozsdást” volna logikus, de ez is kevésbé volna hiteles, mint az eredeti változat. Ez a példa mutatja, hogy egy esetleges kritikai kiadás esetén az ultima manus elvét Utassyánál, betegsége miatt, nem szabad kizárólagossá tenni.¹¹

A gyerekkor emlékei persze nem csak veszteségeket tartanak számon. A *Hol ifjúságom tűnt el* egyik újdonsága a korábbi kötetekhez képest az idill belopódzása a versekbe, az önfeledt játék, a természettel való együttlétezés szívmengető emlékeinek felidézése. A létezés magáért való természetessége és öröme sugárzik egy-egy képből: „hisz olyan jó, ha fényesre püfölik arcom / a rám förmedt felhők esőcsepp-öklei” (*Ha rám ijeszt a zápor*); „Szekerek hordják haza a homályt a határból”; „Akkora félhold süt le a mezőre, mint egy kaszasuhintás” (*Sereg liba élén*); „Jössz a mezőről, figyel egy csillag, / a bokád csurom kamillaillat” (*A falu libapásztora*); „a forróság előtt fészer alá bújva: / a sok lim-lom között csörömpölt a pulyka” (*Délutáni udvar*); „E táj surrogó szökökútjai szomorúfűzfák” (*Azok a jegenyék*). Ahogy ez utóbbi vers találóan fogalmaz: „E táj hol-léte nem ismeretlen. / Ott van mindenütt.” A partikulárisban minduntalan a létteljesség áhítata csillan meg.

A teremtett világ gazdagsága, sokarcúsága, tobzódó vitalitása visszfénylik a jellegzetes utassy neologizmusokban, megelevenítő metaforákban, alliterációkban, ismétlésekben:¹² „Az ég tintája mérgül” (*Villámfényben*); „a temetőnk is kövérebben csendlett, / csendlett, csendlett, csendlett” (*Viharban*); „hajlong a kévevágó / asszony bugyitlan. / És mi hasalunk, / lesünk, micskézünk hosszan /

a porban”, „Egy egérlyuknál / pamutpuha macska ül” (*Rezseg a levegő*); „hattyúvá gyönyörülnek a libák” (*A falu libapásztor*); „Láttam égre kelni / akkora sárga foltot, // amekkora még este / poros pantallómnak / becses felére holdlott” (*Alkony-émlék*); „Mellettem, / a grádics oldalához dőlve, / fehér lavór guggolt” (*Délutáni udvar*); „Arrább egy csokor / lány fürdik. Nagy szemektől / izzik a bokor” (*Patakparton*); „Az őszi tarlón, / hosszan a dülőútnak, / levél barangol” (*Őszök húrjaira*).

Az idillt, a létezés pusztá örömét nem csak az árvaság, az apahiány árnyékolja be: a minden napok is kínálnak keserű pillanatok. A mostohaapával való ambivalens kapcsolat balladisztikusan tömör összefoglalója *A sánta suszter*. A méltánytalanságok keserősége olykor gyerekes indulatban csordul ki: „Isten, / Isten, / ha vagy: / dögölj meg, dögölj meg!” (*Éjjeli násznép*) Máskor dacosan harcias szembenállásra sarkallja: „Fényes kapád ha én fogom föl: / dombon a napot kettévágom. / Zörögj, zörögj csak[,] sárga csontú / halál[,] a kukoricásból!” (*Senki földjén*)

A Hol ifjúságom tűnt el kivételesen összetett hangzásvilágú, műfajilag változatos, a létteljességet kaleidoszkópszerűen kirajzoló kötet, amelynek olvasásakor mellékessé válik az irodalomtörténeti nézőpont kutakodása, melyik vers melyik régebbi kötetből, esetleg gyerekverskötetből vándorolt ide.¹³ Nemcsak a költő eltűnt ifjúsága, de egy letűnt világ, letűnt létforma elevenedik meg filmszerű láttaóerővel. „Siratás a *Hol ifjúságom tűnt el* kötet, az eltűnt ifjúság és vele együtt nemzedékének és egy teljes, emberarcú világ letűnésének a fájdalmas siratása.”¹⁴ Az árnyaltan kidolgozott gyermeki nézőpont mögül föl-fölsejlő tekintete az emlékezőnek („Hol ifjúságod tűnt el, / fekszel hanyatt a fűben”)¹⁵ könyörtelenül illúziótlan – mégis örök érvényűnek hangzik a kötet záró sora: „Su-hanc vagy. Halhatatlan” (*Hol ifjúságod tűnt el*). Az anakreóni hetesek veszteséget és életörömet, a veszteségek fölött győzedelmeskedő költői erőt visszhangozzák.

JEGYZETEK

¹ Gróh Gáspár is hasonlóan fogalmaz a kötet kapcsán: „Költői önéletrajza első fejezete ez: a születéstől a felnőtté érésig terjedő szakasz áttekintése.” Gróh Gáspár, *A létezés vermeiből* (Utassy József: *Hol ifjúságom tűnt el*) = Uő, *Egymásért vagyunk*, Kortárs, Budapest, 2000, 57. Eredeti megjelenés: *Kritika*, 1994/2, 40–41.

² Talán pontosabb Gróh Gáspár megfogalmazása: „az élet fényének sóvárgásáról” beszél: az életöröm sokszor csak a vágy szintjén van jelen. Uo.

³ Pécsi Györgyi, *Utassy József: Hol ifjúságom tűnt el* = Uő, *Olvasópróbák*, Felsőmagyarország, Miskolc, 1994, 173–175.

⁴ Gróh, *i. m.*, 57.

⁵ VASY Géza, *Utassy József: Hol ifjúságom tűnt el* = Uő, *A Kilenek. Az Elérhetetlen föld alkotói*, Felsőmagyarország, Miskolc, 2002, 266.

⁶ ÁGH István, *Világ, sors, Isten* = Uő, *Ahogy a vers mibennünk*, Széphalom Könyvműhely, Budapest, 2000, 383–384.

⁷ VASY, *i. m.*, 266.

⁸ Vö. „Az évszakok szerkesztőelve itt nem egyszerű technikai fortély, a lényegét rejti – Utassy [...] első és végső rendezőelve a természet, s az az élet-, sors- és léttapasztalat, amely ebben a természetelvben ismer önmagára. Az életet, az egyszemélyest, az emberiséget és a létezés egészét a természet ritmusa tagolja, illetve az emberi cselekvés is ennek törvényei szerint épül.” Pécsi, *i. m.*, 175.

⁹ Léka Géza szóbeli közlése szerint Utassy József értelmezte így e versformát, amelyet aztán az Utassy-kör ifjai maguk közt – mint afféle tízoros szonettet – elneveztek „tizettnek”.

¹⁰ SZEPES Erika, *Utassy József, a formaművész* = Uő, *A mocskos mesterség*, Hungarovox, Budapest, 2012, 222.

¹¹ „Verseinek mostani számbavételénél [...] törekedni kellett a leghitelesebb változat megválasztására, illetve rekonstruálására. A munkát könnyítette, hogy időközben előkerültek a költő hagyatékából azok a kézírásos bejegyzései, változtatásai, amelyeket élete legvégén még a *Tüzek tüze* egyik példányán végrehajtott. Természetesen ezt a még a költő által életében jóváhagyott szöveget kellett az életmű úgynevezett ultima manusának tekinteni” – írja a szerkesztő VILCSEK Béla az *Utassy József költészete. Kritikai kiadás* című kötetben, amely szakmailag más szempontból sem felel meg a kritikai kiadás alapvető kritériumainak. UJK:1120.

¹² Vö. „Utassy világának szembeötlő vonása a természetközelség [...], s ami ezzel összefügg: az emberi lépték.” Gróh, *i. m.*, 57.

¹³ Gróh Gáspár, azzal érvelve, hogy „a korábbiól már ismert, meghatározó erejű versek”-kel „az újaknak csak egy része tud versenyezni”, úgy véli, a régi versekkel vegyített kötetkompozíció „bizonytal zavarja a költő életművére figyelő olvasót”. Gróh, *i. m.*, 56. Úgy vélem, ez a kötet megjelenésekor is csak részben volt igaz: a *Hol ifjúságom tűnt el* nem egy új verse – mint például a balladák – az életmű kiemelkedő darabjai. És azt is érdemes számba venni, hogy egy verseskötet nem feltétlenül a teljes életmű horizontjában válik elérhetővé és beszédessé a befogadó számára.

¹⁴ Pécsi, *i. m.*, 178.

¹⁵ Olasz Sándor hívja fel rá a figyelmet, hogy „A megrendítő sorokat (*Hol ifjúságod tűnt el*) a *Talán eltűnök hirtelen* záróképevel asszociálhatjuk: „Ifjúságom, e zöld vadont / szabadnak hittem és öröknek, / és most könnyezve hallgatom, / a száraz ágak hogy zörögnek”. OLASZ Sándor, *Utassy József versszimfóniái*, Forrás, 2011/3, 68.

GÖMÖRI GYÖRGY

A szabadságharc emlékezete egy 1850-es kiadványban

GÖMÖRI GYÖRGY (1934) London

Egy évvel Világos, a szabadságharc bukása után vagyunk. Petőfi Sándor halott, Jókai Mór, Sárosi Gyula és számos magyar író bujkál, többen külföldre menekültek vagy emigráltak. Az „irodalmi élet” tetszhalott, működnek az osztrák katonai törvényszékek (Jósika Miklóst távollétében halálra ítélik), és virágozik a cenzúra. Ennek ellenére Pesten kinyomtatnak egy gyűjteményt, amely felvonultatja a magyar írók és költők legjavát, akik nem tesznek lakatot a szájukra. A kiadvány szerkesztője Szilágyi Sándor, nyomdása és kiadója egy Geibel Ármin nevű (alighanem izraelita) polgár, a címe: *Magyar írók albuma*. Szilágyi korábban kiadott egy *Magyar emléklapok* című gyűjteményt, amit a cenzor azon nyomban betiltott. Ezután a *Magyar írók füzeteivel* próbálkozott, ennek négy darabja jelent meg, míg a végén, talán a negyedik füzet (1850. októberi?) betiltása után látott napvilágot együttes kiadásban a fent említett *Magyar írók albuma*.¹ Mivel ez a kiadvány kevésbé ismert, illetve feldolgozott, érdemes vele kicsit hosszabban foglalkozni.

Mindenekelőtt: az antológia huszonkét szerzője közül alig van olyan, aki teljes nevén szerepelne. Vagy kezdőbetűkkel, vagy megcsonkított névvel írják alá költeményüket, illetve elbeszéléseiket. Ez csak fél-inkognitó, hiszen a stílusból ráismerni „A”-ra, hogy ez Arany János, illetve „Cs. A.”-ra, hogy itt Csengery Antaltól van szó. Nem érik tehát meglepetések a cenzort: a gyűjtemény császár- és királyellenes, vagyis a benne szereplő forradalmárok és békepártiak megegyeznek abban, hogy egyöntetűen gyászolják a szabadságharc bukását, illetve a magyar függetlenség végzetesnek látszó elvesztését.

A szerzők egy része gyászol, más része provokál. Csengery tanulmánya Szemere Bertalanról különösen érdekes, mert először dicséri Szemerét mint szónokot és mint a magyar törvényhozás fontos emberét, hogy aztán így fejezze be szövegét: „S 1849-ben az egyetlen alkotó, rendező tehetőség volt Kossuth ministeriumában. Innen van, hogy azok is legtöbb bizalommal tekintenek reá, kik fennhangzó miniszterelnöki programja iránt semmi rokonszenvet nem mutattak.”² Vajon Csengery nem tudja, hogy Szemere emigrált? Ha igen, miért hiszi azt, hogy békepárti kritikája elég ahhoz, hogy a cenzúra ezt átengedje? Esetleg ezt még Világos előtt írta? Mindenesetre a kiadvány alatt az 1850-es évszám szerepel, ellentétben azzal, amit Sötér István ír Csengery tanulmányáról, amit ő 1851-re keltez.³

Egy másik, még provokatívabb szöveg Zalár József verse, *A lengyel és a honvéd*. Zalárról azt írja a lexikon, hogy „Damjanich tábortörténetírója” volt,⁴ tehát naprakészen ismerte a szabadságharc történetét. Kitűnik ez a *Magyar írók albumában* közölt verséből is, ami kilenc versszakban mondja el egy epizód – a váci ütközet – történetét. A vers a lengyel légió dicséretével kezd: „Bátor gyerekek voltak ők mindnyájan, / Vérökből már ivott a Visztula...”, s azzal folytatódik, hogy a vezérek mindig oda állították őket, „hol legforróbb a harcznak dagálya / S legdrágább a vér és a győzelem”.⁵ A lengyelek jól harcolnak, de kicsit dicsekvőek, és mindig saját magukat állítják példának a magyar honvédek elé. Vácnál azonban, ahol egy hidfőt kell bevenni, nem hajlandók magukat feláldozni, mert úgy látják, túl nagy lenne az embervesztés a győzelemért. Ezért „vak Földváry”, a csapat vezére, dühösen a lengyelek tartózkodása miatt, a honvédeket hívja rohamra, akik követik, és „bár sok / honvéd elhullt, de végre győztek”.⁶ Versének utolsó szakaszában Zalár (aki 1849-ben *Szabadság-dalok* címen adott ki egy verseskötetet) így tesz igazságot: „Bátor volt a lengyelhad ezután is, / És büszkéek voltak rá, hogy lengyelek; / De többé nem hallotta senki tőlük: / »– Honvédek, illy vitézek legyetek!«”⁷

Nem tudni, pontosan mikor jelent meg Szilágyi Sándornak ez a gyűjteménye, talán 1850 októberében vagy karácsonyán. A benne lévő versek arra utalnak, hogy Szilágyi anyaga, illetve annak nagyobb része már 1849 karácsonyán kész volt, hiszen Gyulai Pál *Karácson éjszakáján* című verse nem vonatkozhat másra, mint 1849 sötét karácsonyára. Ez a költemény megadja az egész kiadvány hangvételét, idézzünk pár sort Gyulai befejező versszakából: „Özvegyek siralma, árvák sohajtása. / Némulj el bánatom, hisz nem egyedül vagy, / Sokan vannak veled e széles hazában.”⁸

Még két olyan vers van ebben az akkori irodalmat reprezentáló albumban, ami különös figyelmet érdemel a gyorsan kibontakozó Petőfi-kultusz szempontjából. Az egyiket Arany János írta, a Segesvárnál elesett költő talán legjobb barátja, Petőfi Zoltán keresztapja. A címe *Emléklapra*, és bár ez a vers 1850-es keltezéssel, kisebb helyesírási különbségekkel szerepel Arany János összes verseiben,⁹ biztosra vehető, hogy annak az évnek az első hónapjaiban íródott, amikor még nem lehetett biztosat tudni Petőfi Sándor sorsáról. Arany még azt reméli, hogy Bem seregének maradékaival Petőfinek is sikerült kijutnia Nyugatra, ezért írja az első versszakban: „Meddig heversz még pusztá kis lap, itt? / Jer, jer: megírlak és könnyű hajódat / Nyugati szellők árnába vetem”, hogy aztán ezzel a két, mindvégig ismétlődő sorral fejezze be a versszakot: „Vidd asszonyodnak, egyszerű lapocská, / Szíves, de bánatos üdvözetem!”¹⁰

Mi ez a lap vagy „lapocská”? Erről is útbaigazít a *Magyar írók albuma* 45. oldalán írt lapalji szerzői jegyzet, ami szerint „Egy emlékkönyvi fehér lapra, mit szerző még júliusban, 1849[-ben] magához vett”.¹¹ Ez, úgy gondolom, minden kétséget eloszlat, itt Petőfiné Szendrey Júlia saját emlékkönyvéről, *album amicorumáról* van szó, amiből Júlia kitépett vagy kivágott egy lapot, s azzal adta oda Aranynek, hogy írjon rá valamit. Mivel Arany nem szerette a rögtönzéseket, egyelőre nem írt semmit a valószínűleg Nagyszalontán náluk hagyott emléklapra, de később az ilyenkor szokásos rövid vers vagy szentencia helyett egész versben köszöntötte a már gyászoló Júliát, illetve elevenítette fel „az eltűnt hiv barát” emlékét. Bár Arany azt mondja versében, hogy ő is gyászol, mivel „nem bír reménnyel”, azért még fenntart magának egy csipetnyi reményt, hogy Petőfi megmenekülhetett. A lapalji jegyzet ugyanakkor kicsit félrevezet, mert 1849. július vége lehet ugyan Petőfi eltűnésének, illetve halálának dátuma, de Arany utoljára alighanem 1849 májusának végén, Petőfi anyjának temetése után látta utoljára a költőt, amikor az Zoltán fiáért Nagyszalontára utazott. Mezőberényből július elején Nagyváradon át ment Bem seregéhez, hiába hívta őt Szalontára megint Arany.¹²

Nem sokkal később, 1850 júniusában Szendrey Júlia már biztosan tudja, hogy Petőfi már nem él, ugyanakkor kényszerhelyzetben van: ha nem megy gyorsan férjhez, kilakoltatják Pestről. Ma már tudjuk, ezért megy hozzá hirtelen, a teljes gyászév letelte előtt, 1850. július 21-én Horvát Árpádhoz, amivel kiváltja Arany János haragját: eredménye *A honvéd özvegye*, amit az *Összes költemények* 1850 augusztusára datál. Ez a majdnem-ballada *Hamlet*-mottóval kezdődik: „Gyarlóság, asszony a neved!”,¹³ és a „honvéd”, azaz Petőfi kisértetének megjelenésével tetőzik Júlia új menyegzőjén. Jóllehet ez nem „objektív” szellem, akit többen is látnak, mint a *Hamlet*ben, hanem csupán a fiatalasszony képzetének szülötte, tehát nyugodtan elfelejthető. Ugyanakkor az *Emléklapra* visszafogott fájdalommal jobb vers, mint a Júliát helyzetének tisztázása nélkül indulatosan megbélyegző haragos-gúnyos *A honvéd özvegye*.

1850 olyan év, amikor Arany még teljesen Petőfi eltűnésének, illetve halálának hatása alatt áll. Több versben utal arra, hogy a szabadságharc bukása és Petőfi távozása súlyos törést jelent életében. Erről szól az 1850. február 15-re keltezett *Évek, ti még jövendő évek...*,¹⁴ és pontosan érzékelteti az életre szóló veszteséget a *Letésem a lantot* (1850. március 19.) bánatos refrénjével: „Hová lettél, hová levél / Oh, lelkem ifjusága”.¹⁵ De még egy ekkoriban írt, viszonylag derülátóbb Arany-versben is előbukkan néhány sor Petőfiről. Amikor 1850 őszén a „törökországi bujdosásából visszatérő” Egressy Gábort, a színészt üdvözlí, nem tudja megállni, hogy ne panasolja el a mindkettőjüket érintő és szüntelen szomorúságra készítő hiányt: „Ő, kit úgy szerettem, ő, kit úgy szeretted, / A közös barát nincs örömnepednél, / Lantja mélyen hallgat.”¹⁶

Bár lelke mélyén már tudja, hogy Petőfi már nem él, Egressy hazatérése még felcsillant egy „csalóka reményt” az elmagányosodott költőben. De Júlia férjhezmenetele és egy, az Egressy által már ismert szemtanú jelentése, illetve a színész Aranyhoz írt levele után,¹⁷ 1851-re már nem fér kétség ahhoz, hogy az *Egy gondolat...* költője elesett a kozákroham által eldöntött csatában. Az *Emlények* című, csak évekkel később kiadott költemény első versszakában Arany már múlt időben beszél Petőfiről: „Ki nékem álmaimban / Gyakorta megjelenesz, / Korán elhunyt barátom, / Van-é jel síri fádon, / Mutatni, hol pihensz?”¹⁸ Mint tudjuk, erre a válasz nemleges, hiszen a segesvári tömegsírnak még sokáig kell várnia emlékmegjelölésre.

De hogy mennyire maradandó emléke Arany Jánosnak Petőfi, jelzi egy harminc évvel a költő halála után, 1879-ben írt vers, amiben megint felbukkan az álom-motívum: „Álmaimat gyakran látogatod most is / Rég sír fedez, oh, de nem nyughatol ott is”. A négy versszakból álló vers harmadik szakaszában az öregedő Arany a hírnévben egyre gyarapodó Petőfit állítja szembe, azt véelve, hogy Petőfi költészetét újabb nemzedékek öröklík, akárcsak egy „közös eszmét”.¹⁹ Magyarán mondva, ha a világszabadság és a köztársasági államforma nem is valósult meg, a kiegyezéssel Magyarország

visszatért az 1848-as eszmékhez, s 1879-ben magáénak tekinti Petőfi Sándort. Arany János persze nem sejtette, hogy Petőfi eszméi még három-négy nemzedékkel később is érvényesek lesznek, és szelleme még 1956-ban is hatni fog.

De visszatérve a *Magyar írók albumához*, abban még egy szép vers gyászolja Petőfit, az Arany-nál jóval fiatalabb, 1829-ben született „Sz... [Szász] Károly” verse. Ez a *Hallom dalaidat...* című vers az *Emléklapoknál* jóval részletesebben, tizenkét versszakon át kíséri végig Petőfi életútját, a második versszakban a *Cipruslombokra*, a harmadikban a *János vitézre* utalva. De a vers bizonyos értelemben az ötödik versszakban tetőzik:

„Hallom a szabadság szilaj énekeit, / Mik tulharsogták a forradalom szavát. / Mellyek megindíták a veszteglő rónát, / S forró lángba hozták a karpátok havát. / A vész elszégyenült erőtlen hangjában, / S a fene vad állat felsítt barlangjában.”²⁰

Bár a gyászolt költő neve nem hangzik el, két szakasszal arébb bárki ráismerhet alakjára, hiszen Szász felteszi a szónoki kérdést: „Ki maradt vón otthon vesztegelve, / Mikor elkiáltád te a »Talpra magyar!«-t!”²¹ Ezután jött a „végveszély”, aminek eredményeként elhallgatott a lant, és a csatában kettétört a kard. A befejező rész képzeletben felidézti „a futó magyar sereget” és Petőfi „halvány” árnyékát, azaz kísértetét. Itt azonban enyhe képzavarba szalad bele Szász, amikor így folytatja: „A véres homlokok, szétzilált fürtökben / A te visszajáró *lelked* áll előttem”.²² Én kurzíváltam a „lélek” szót, hiszen Petőfi éppenséggel Szász által ismert testi valójában jelenik meg előtte, kezében vértől csöpögő karddal. Ez után a melodramatikus felütés után szép lezárása a versnek az utolsó szakasz, ami nem a halott költő képével, hanem költészetén keresztül próbálja feltámasztani Petőfi Sándort:

„Nem tudom feledni hatalmas éneked! / Mire emlékeznék még a szív a multból, / Ha dalodat s vele téged is elfeled? / Dalodon merengve a szív visszagondol / S mint idéző szóra, te kikelsz sírodból.”²³

JEGYZETEK

¹ NEMESKÜRTY István, *Diák, írd magyar éneket! A magyar irodalom története 1945-ig*, II. kötet, Gondolat, Budapest, 1983, 493.

² SZILÁGYI Sándor (szerk.), *Magyar írók albuma*, Pest, 1850, 45.

³ SZEMERE Bertalan, *Utazás külföldön. Válogatás Szemere Bertalan nyugat-európai útinaplójából*, Helikon, 1983, 472.

⁴ *Új magyar irodalmi lexikon*, szerk. PÉTER László, 3. kötet, P–Zs, Akadémiai, Budapest, 1994, 2301.

⁵ SZILÁGYI, *i.m.*, 95.

⁶ *Uo.*, 96.

⁷ *Uo.*,

⁸ *Uo.*, 3.

⁹ ARANY János *összes költeményei*, Szépirodalmi, 1964, 108.

¹⁰ *Uo.*, 45. A *Magyar írók albumában* „nyugati” áll a régies „nyúgoti” helyett.

¹¹ SZILÁGYI, *i.m.*, 45. Szendrey Júlia albuma legjobb tudomásunk szerint elveszett.

¹² Kassák Lajos idézi erről Arany János jegyzetét: „Miért nem jött [Petőfi] Szalontára? Mert Berényből Váradra egyenesebb... s ő sietett meghalni”. Szép szó, 1936, 4/5, illetve KASSÁK Lajos, *Csavargók, alkotók*, Magvető, 1975, 139.

¹³ ARANY, *i. m.*, 130.

¹⁴ *Uo.*, 115.

¹⁵ *Uo.*, 120.

¹⁶ *Uo.*, 140.

¹⁷ Egressy 1850. szeptember 16-án tért vissza Törökországból, de csak egy évvel később kapott hivatalosan kegyelmet. Egy héttel később már levelet írt Arany-nak, amiben beszámolt Petőfi halálának körülményeiről: idézi Szűcs Gábor, *Petőfi halála*, Corvina, 2011, 46.

¹⁸ ARANY, *i. m.*, 350.

¹⁹ *Uo.*, 577.

²⁰ SZILÁGYI, *i.m.*, 308. Itt a korabeli helyesírást használtam. A „karpátok” nyilvánvalóan ma „Kárpátok” lenne, a „felsítt” szó pedig „felsírt”-nek felel meg.

²¹ *Uo.*

²² *Uo.*

²³ *Uo.*, 309.

MÁRKUS BÉLA (1945) Debrecen

MÁRKUS BÉLA

„életem halottakat éltet” – Sorok a 80 éves Ágh István új verseskönyvéről

Ágh István: Elvarázsolt ének

Az *Elvarázsolt ének*, Ágh István új kötete klasszikusok magasában indul. Arany *Őszikéi*, aztán Babits *Esti kérdése* vagy Kosztolányi *Boldog, szomorú dala* közeléből. Az ő képi világukból is ismerős a nyitó vers, a *Későn virrad...* alapképlete, fénynek és sötétségnek a *Teremtés* könyvére visszaemlékeztető eredeti egysége, illetve szétválasztása, szembeállítás. Az Ágh-vers, hasonlóan említett elődeihez, mindenekelőtt úgy teremti és őrzi meg egyedi, sajátos jellegét, hogy a világosság és a sötétség nem szimbólumként, legősbibb költői jelképként jelenik meg benne, hanem a maga érzékletes, szemléletes voltában. „Későn virrad már énnékem, / sötétre ébreszt az óra, / nem is kellene fölkelnem, / mert csak estém folytatódna, // nem olvas, de nem is számol / nyolcvan felé a vén ember, / várja, hogy a fogságából / kiszabadul egyik reggel” – a vers beszélője mintha a kozmosz közönye, napkelte a napnyugtától meg nem különböztető közömbössége miatt elégedetlenkedne. Sérelmezné, de nem amire lenne gyógyír, az idő forgását, hanem ami ellen nincs védelem, az egyformaságát. A sötétségét, reggelnek és estének közös ismertetőjegyét – a természetet téve meg a költemény cselekvőjének, az alanyi beszélőnek csupán a virradatról való híradás szerepét szánva. Ez azonban látogat, mert a vers menetét mégiscsak az első személyű – majd magát vén emberként kívülről látó és láttató – beszélő szabja meg, de nem a panasza előadásával, hanem amire áttételesen céloz, az ébresztőóra felhúzásával, „működtetésével”. Az érzéketlennek, sőt a sötétségével ellenségesnek, ártónak vélt természet helyett tehát magát okolhatja a korán, még virradat előtt ébredő lírai én. Derülhet magán, tamburás öregúr módjára, mert nem számolt az óra járásával, mikor hasad a hajnal. Miként azon is, ha olvasás nélkül folyik egymásba, telik az ideje. Ám ami, feltehetően, sejtetetten nem hiányzik, amit nem hoz elő ugyan, de ami nélkül nem indul a nap, az az írás lehet, az alkotás „művelete”. Erre állítja be az óráját, erre magát – s a szabadulást ennek önként vállalt fogságából várna, nem pedig az időéből, ami a halállal lenne egyenlő.

Sejtelmesebb és sugallatosabb, persze, a vers, semmint hogy – ami csökkentené esztétikai s poétikai értékét – egyértelmű jelentést lehetne tulajdonítani neki. A kötet többi, az írással és a személyes időből kiragadó halállal kapcsolatos költeményei azonban az előbbi értelmezést serkentik és erősítik. Ezt a vers következő képei, motívumai is. A hajnalcsillagé, amely „úgy áll, mintha közeledne”, s fénye, amely az ébredőre „véletlen” talál rá, „egy különös szép roráté / gyertyafényét hozza vissza”. Vagyis a gyermekkorét, amikor „nagykabátra öltött / piros ministránsruhában / szolgáltam az Üdvözítőt, / hosszú árnyékomnak háttal”. A csillag éppúgy az örökkévalóság, a halhatatlanság reményét, emberi vágyát hordozza, mint a roráté, az advent hajnali miséje, amely várakozással tölt el, fölkészít karácsony misztériumára, a megváltó Jézus születésére. Árnyéknak, sötétnek háttal, fényvel, világossággal szemben szolgált egykor, most viszont a sötéttel néz szembe, a fény „messziről villan” – a változásban vagy ellentétben azonban ott az azonosság is: a szolgálaté. Régente tán rorátéra csörgette az óra, ma írásra, dolgára. Akkor, summáz, másképpen szólt az igazság, és „másképpen voltam boldog”. Ez felér, valószínű, egy bizonyágtevessel: hogy ma is boldog, holott későn virrad. A vers hangzásvilága, itt-ott régies szóhasználatával, szabályos keresztrímelésével és a felező nyolcasokat szabálytalan tagolásúakra felcserélő soraival derűssé varázsolja ezt a boldogságérzetet.

Az írás mint szolgálat elve, parancsa: követhette volna ebben a több vers megidézte fivérét, Nagy Lászlót, követésre serkenthette több „megcsalott nemzedék”, köztük a magáé, ám ő anyai örökséget vállalt vele. A *Postscriptum* szellemében és hétköznapi gyakorlatában: az édesanya legalább negyven éven át sorolta föl a leveleiben a község eseményeit, „s a halottakat név szerint”. A lírai alany tárgyilagos hangját, tudósítóihoz hasonlító nézőpontját váratlanul emelkedettre s látomásosra cseréli föl: a szülőfalu halottairól rendületlenül számot adó, a „földön röpdöső” mama alakja áttűnik a mohácsi

SIMON ZSOLT, Hagyaték, 2012

csatamezőn hajlongó, a pusztultakat tébolyultan összeszedő s nekik végtisztességet adó Kanizsai Dorottyá alakjába. A vers beszélője így nemcsak gyermeki kötelességét teljesíti, krónikásként, „mint hű utód”, hanem őrzi s gondozza nevük szerint az elhunytak emlékezetét is. Ő tiszteleg előttük, akkor is, ha a szülőföld temetője fölé – földidézve a Mohács után pusztává tett országrészek képét – a Bakony felett a „vadon” terjed, s „gyertyák helyett novemberi bogycok pislognak mindenütt”, a sírokon nem fényeskedik az örök világosság lángja, bozótos piroslik körös-körül.

A „hű utód” krónikásként írna ugyan faluja, Felsőiskáz világáról, ám ahogy *Az érkezés napjának* beszélője tudatosítja „kétlaki” magában s magának, kíváncsisága s hevülete „kihűl lassan / múltó élményemmé válva, / anyagához hű illattal / ébred emlékeim tárgya”. Illat, szag, tapintás, látvány és látomás, hang és hallomás: az érzékelésekben megtapasztalt s megőrzött múlt. A *Kihalt emlékhely* példáival: a szarka cserregése, a harmonikán csüngött hadsereg, akik „elvittek mindent, amit lehetett, / az országút bögött és bégetett, / minket talán véletlen hagytak itt, / hogy legyen, aki várakozik / arra, ami vissza sosem kerül / s akin a vereség beteljesül”. A háború hangulatát hívják elő az érzékek, biztosabban s megbízhatóbban a fényképeknél is, melyeken csak találgatják, ki kicsoda, s „végül senkit sem ismer senki se”. Helyek s a hozzájuk kapcsolódó érzéki benyomások őrzik a múltat, nem történetek. Mint a pálya kései szakaszában, *A képzelet emlékétől a Hívás valahonnan* és a *Válasz hazuról* darabjaiig a versek emlékezetvilága olyan információkból épül fel, amelyek java (az emlékezetkutató tudós szavaival) „vizuális, akusztikus vagy tapintási modalitásból” származik. Nem a tények, adatok „igaz volta”, pontossága fontos és meghatározó tehát, hanem az emlékezés folyamatát befolyásoló ún. olyan „nem kognitív faktorok”, mint az érzelem és a hangulat.

Az Örülni még a régi helynek szerint a kis kerek rétre vivő ösvény, a sárgarigók éneke, a virágok illata – az egésznek a káprázata, ami a kíváncsiságát nyújtóztató hazatért gazdában, a vers alanyában azt az érzetet kelti, mintha „látomásban” állna. Vagy bolyongana, amikor „tán a valahol itt tekergető múltammal kéne találkoznom, / bár azt se tudná, ki vagyok az egészen más időben járva”. Más helyszínek – földnyelv, földút kátyúkkal, keréknyomokkal – az „idegenül ismerős” terepeken: a *Nyári délután, viharral* beszélője szemében úgy hatnak, mintha valaminek a másai lennének, „bizonytalanul kóvályog képzeletem”. „...mintha nem is lett volna bölcsőhely és séta / bölcsőhelyem körül”, nem szűntek meg ugyan a földi élmények, vet számot a változással, „de már nem azok, előbb a formát, / aztán a jelentést veszítik”. S rossz előérzet fogja el: „most még nem vezett ki a nyelv, a dallam, de amiről / szólna, már csak nyomokban, az elmúlás összefüggéseiben”, még nyomasztóbb a gondolat, hogy „közben a vers is fölszámolja magát, hallgatóság nélkül” – „ez lenne a jövő, vagy már a jelen? / balsejtelve egy sötét anyagból teremtett világnak?”

Kétséges, sötét anyagból teremtett-e Ágh István költői világa. Még kétségesebb, kulcsfogalmi-e a krónikaírásnak a káprázat, a látomás, a képzelet. Vagy olyan pótfogalmak, amelyek a „már csak nyomokban” föllelhető vagy inkább fölrémlő történeteket megjelenítik, mégis, szereplőikkel együtt. Mint az *Abszolút felejtés* félhomályon áttűnt Sógor bácsiját, a szerző önéletrajzi töredékeinek és családtörténeteinek szeretett alakját. Kevés, majdnem semmi itt is, ami a múltból megragadható, a rokont a zsebeibe tömött mandula illata idézi meg, „...valami száraz keserűség szűrődött a nyomában” – ennyi a kora gyermekkori emlék, kesergi, hiányolja a vallomástevő, ráébredve, hogy „mint illó szellő, ami elállt bennem, / már elmondható története sincsen”. A hiány azonban nem téríti el feladata teljesítésétől: Sógor bácsit „Így hordom a sírdomb helyett magamban, / mint fogadatlan emlékbresztője, / ahogy életem halottakat éltet, / ameddig élek, és amikor én is / emlék leszek”.

Akik más-más temetőben nyugszanak, Iszkázon és idegenben, s akik – mint a *Véglegessé vált a sorrend* alanya beszél – „együtt csak emlékeimben” vannak, őket élteti a legtöbb vers: a család. A vers címe nemcsak az elhunytak időrendjére utal, hanem arra is, hogy a legutolsó élő, a nővér távoztával lezárult a történetük. A halottak élén az édesapa ment a sírba, az elmúltához való viszonyát, csak úgy, mint a bátyjához való, megélt éveik, illetve a nélkülük eltelt esztendőik számával méri. Amit egykor soknak vélt, apja nyolcvan évét, azt most kevésnek, a fele pedig, a negyven a költő báty hiányát jelöli. „Bennük kezdődött a múltam, / mára csak egy szakadt láncnak / maradtam a karikája” – ismeri fel a lírai én, hogy emlék nélküli ideje is „végleg eltűnt”, hiszen ezt a gyermek önmagát csak a szülők s testvérek emlékezete őrizte, őrizhette meg. A lánc motívuma a családi összetartozás jelképeként másutt is megjelenik, mégpedig ott, ahol a versbeli beszélő – az életrajzi én – megismétli: életműve „sötét anyagból kiöntött”. A *Messze vagyunk, ha közel is* hangütése szokatlan, a vallomástevő portréja erősen elüt Ágh István lírájának önarcképeitől. Talán csak – amire utal

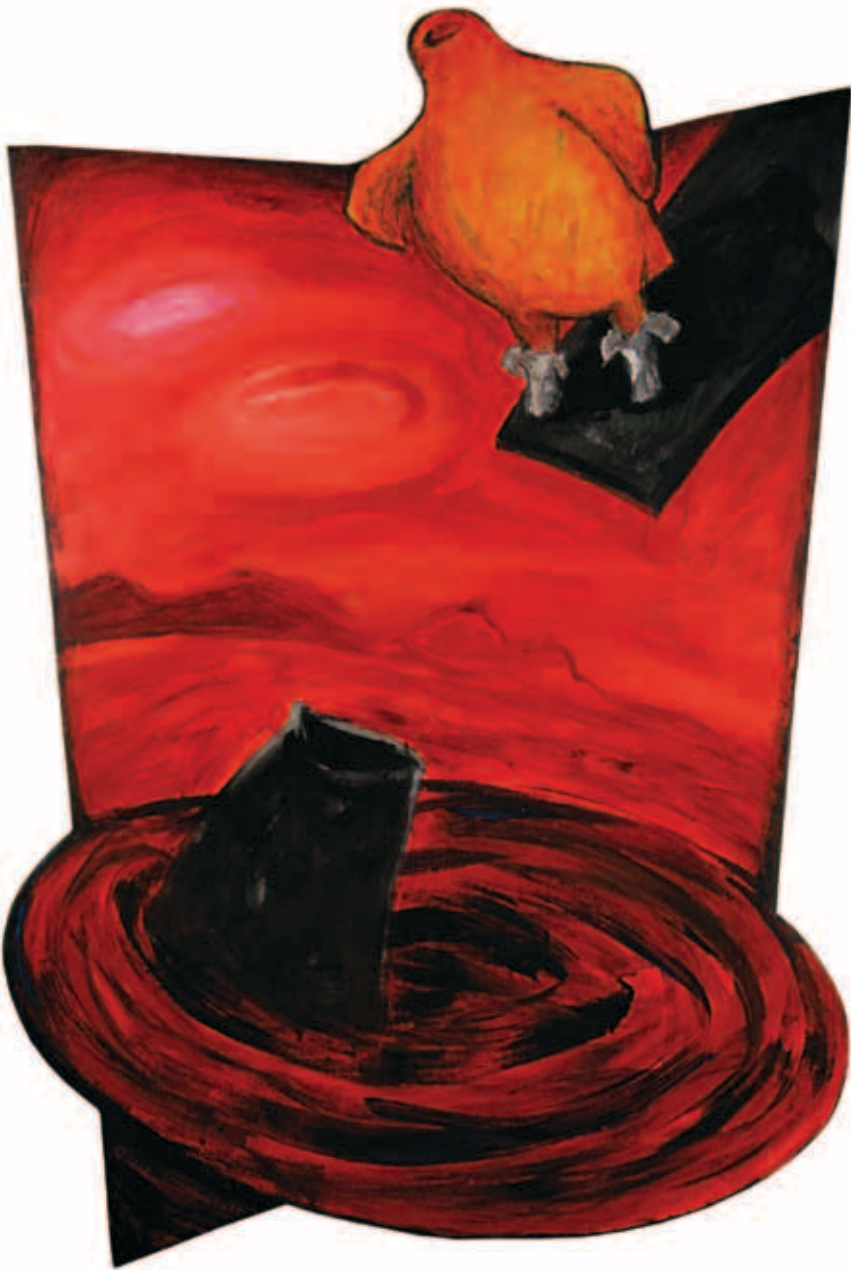
is – a pálya elején a *Jóslatok az újszülöttnek* világa volt ennyire tragikusra, reménytelenre hangolva. A címadó versé különösen, amelyre most úgy tekint vissza, hogy „lidércűzés volt”, amit saját lányának, csecsemő unokája anyjának jövendölt „vérből, mocskból”. Megokolatlan, érvelésében kifejtetlen marad, miféle kárról van szó, amiből „tanulhatna” az unokája, s miféle aggasztó „közös részéről” kettejüknek, „micsoda rejtett hajlam” szenvedést okozó parancsáról. A vers homályban hagyja az aggodalom egyéni karakterhez vagy társadalmi korhoz köthető voltát. Homályban például *A gyógyulás visszajához* képest, ahol az egyetemre siető-sereglő diákok látványa képzelte el az unokái nemzedékének kétséges jövőjét, „a reménység visszáját”, mert „elmúlt egy fél év, s rosszabb lett a világ, forrnak a népek, / égi s földi menekülés sejlík a madarak előérzetében”.

Furcsamód talán egy másik, a családtörténeten kívül eső jelenetsor sejtet meg legtöbbet az aggodás és a szenvedés, a hiábavalóság-érzet okairól. A helyszín – a térpoétika szerint – eleve nem az otthonosságé, a meghittségé, hanem az idegenségé, a kényszerű alkalmi együttléte: a *Főposta* ez, ahol „kizárólag nyomorult nyugdíjasokat látni”, „elszovjetosodott vénseégeket”, „bamba közönnnyel” sorban állókat, „álmaiktól megfosztva” érzelmeiken „tengődőket” – Dosztojevszkijjel szólva, megálázott és megszorított életűeket. A nyomor életképén megelevenedik ugyan a biográfiai énnel azonosítható lírai én, ám a „kiábrándító körülmények”, az örök s postáskisasszonyok viselkedése sem indokolja, hogy csalódottságát kiterjessze az egész családjára, az alábbi következtetésig érve el: „Ebben a korban a rokonok is idegenek maradnak, / mert hiába vagyunk vér szerint unokáink nagyszülei, / ha számukra nem jelent semmit a származásuk, / mintha csak a könyvekből vennék tudomásul.” És a még keserűbb végzés: „megölnek azzal, hogy ránk öregszenek, / bár maguk sem vesznek észre lassan adagolt mérgeiket, / akár a hosszas készülődést az egyirányú, egzotikus / turistaútra, melyet szerintük is megérdemeltünk”.

A turistaúton a célállomás, nincs kétség: a temető. Ám a hozzá közeledőt mégis inkább az tölti el több keserűséggel, hogy neki magának mint krónikás „hű utódnak” nincs – hű utódja. A *Felsőmolt otthonok* családképe – rajta az anyja üres helyén alvó unokával – sem derűsebb, biztatóbb. Még a „kétlaki” költő budai otthona csak-csak, ahol képek és katalógusok, „könyvek és könyvek”, valamint „úri ronggyá alázott” takarók, kárpitok, selymek és kartonanyagok, amint a művész feleség keze nyomán „összeállnak gyermekkori tájjá”, és „elárasztják a műveket az otthonosság egyenaramával, / hogy csöndes békességgé párolódjon le a teremtés fáradtsága”. De a „nagy költő” múzeumává lett szülőház Iszkázon, ahol „kiállítják / életünket, mint valami tőlünk független közös tulajdont”, s ahol a fivére róla készített akvarellje láttán „én könnyezek most”, már baljóslatú hely. „...az otthon még összetartjuk, / különben nem sokáig váratna magára a teljes összeomlás” – a tény-megállapítás belátással párosul: „mégsem állíthatjuk meg a dolgok szüntelen áradását”. Mintegy ellenpontozásul vagy a szelíd megértés visszavonásául következik a csattanó: „amikor ráhajlok a billentyűkre, még nem tudom, / felesleges vagyok-e én is, mint ez a sok holmi, / mint a legújabb könyv, melyet senki sem olvas”.

Ismét az írás, a haszontalan és hasztalan, hiábavaló alkotás. És aztán: a mégis-morál. Az *Áldott és büntetett* világába, voltaképp egy útirajz kereteibe ágyazva. Az aracsi romtemplom látványát, a zentai jonatan alma illatát és ízét, az „édenkerti szépséget” előbb úgy felidézve, hogy „tovább áramlott bennem a melegség”, utóbb viszont, hazatérve, eliszonyodva a körüti robbantástól, rádöbenni a kínos és terhes valóságra. Arra, hogy „legalább harminc éve kezdődött nemzedékem kihalása, / felejtése, mert még az emlékezetünkre sincs szüksége a kornak”. És mégis: „Amit az életben elveszítettem, költészetemben újjáalkotom, / még a legszomorúbb vers is boldogít, ha jó / szívvel készül, / én nem a fogalmazást szenvedem meg”. A lelki sebek rettenete és a boldogság ujjongása – folytatódik, ars poeticához illően – „csak Isten titokzatos közreműködésével fejezhető ki, / a költők Múzsája ő, vagy inkább társszerző, aki minden egyes / fölfoghatatlan szellemi tevékenységben együttműködik”. Másfajta áhitattal teli a *Fészekrakó* lírai világa, erősen tapasztalatinak tetszik, az alkotás gyakorlata által kiváltottnak – s ha transzcendentálisnak, természetfölöttinek mégis, akkor annyiban, amennyit egy másik költemény, a címében beszédes *Ma esti kérdés* sugall az este elülő, a sötétből mégis előszökkenő, verdeső szárnyú madarakkal, akik megjelenhetnek a „kozmosz képviselésében” úgy is, ahogy a néphit tartja, a lelkek égbe vivő alakváltozataiként. A görögöknél és a rómaiaknál, majd a keresztény hagyományban is megjelenő madár-lélek képzetét Ágh versében az érzékek birodalmának „sűrű zsongása” kíséri, a panteisztikus természetimádat, „a zöldbe torlott mámor”. A *Fészekrakó* vallomásos létösszegzésbe foglalt ars poetica: „amit évente írtam, kezdem

SIMON ZSOLT, Este, 2017; Attrakció, 2017

újra, / bár ugyanaz, mégis megunhatatlan, / ha megjelent a jelenben a régi, / különös ünnepe a pilanatnak, / az öregnek ifjúságát ismétli". Életfilozófia van ebbe a foglalatba zárva, azé a művészlélké, akinek az alkotás sziszifuszi munka, ám akit boldognak kell képzelni mégis – boldognak is mondja magát –, akárcsak a Camus rajzolta mitológiai hőst. A jelenben a múlt, az öregségben az ifjúság feltámasztása és feltámadása – mintha a művek újírásának belső kényszere ragadná s kápráztatná el, hozná ünnepi hangulatba. S talán, hogy visszafogja (alkotó) kedvét, az újratereztetés örömet, tekint, ha nem is kívülállóként, de külső szemlélőként magára: ezért a versen belüli személycsere, az egyes elsőből a harmadik személyre váltás, majd innen vissza ismét az alanyira. Tudja azonban, mennyire nehéz a „ne engedjek a sötét szorongásnak” maga kiadta parancsát teljesítenie. Bár a vers, a szorgos madár dolga végzését – fészekrakását – a lírai hősével összevető, példázatos erejű hasonlatával, maga vonja kétségbe, hogy az életműben a nyomasztó, komor, borús hangulatok és színek uralkodnának, hogy élet- és létszemléletét a világ idegenségének, sőt ellenségességének tudata, az ember kiszolgáltatottságának, megváltás nélküli helyzetének a tapasztalata határozná meg – az ismét kettős személyű zárlatban felsejlik vagy fölsajdul mégis valami halvány hiábavalóság-érzet. A csattanó – „újabb sorral bővíti a verset, / írom tovább a befejezhetetlent” – a maga derűs abszurditásával szintén klasszikus szövegemlékek felidézője: a félbe-szerbe maradt-hagyott életé s munkáé vagy a bárhol bukom, felén bukom futásáé, például.

Az újírás semmiképp sem kényszer tehát, akarat és elszánás, a tisztességtelenség vágya inkább – a halottak éltetése. Szeretet-függésben alkotás, annak hasonlóságára, ahogy a rendszerváltoztatást követően „politika-függésben” szerzett verseit emlegette. A „politikára ajzó belső kényszer” állítatott össze vele emlékkötetet 2006-ban: az *Októberi fogadalom* most olyan versekkel íródik újra, mint *A forradalom szerelmei*, *A forradalom halottai*, *A forradalom legendái* és *A 25. hullámhossz*. „Elnyújtott régi szenvedély sodorja rám hullámaikat” – ennél érzékletesebben nem fejezhetné volna ki hitbeli és érzelmi viszonyát. A közösségi összetartozását, a közös cselekvését és áldozatvállalását, a „tízezrekkel sokszorozott varázslatát” pedig ekképp: „saját vérünkkel egymás bőrére, falra, kőre / írjuk föl a forradalmat, mint egy szerelmes krónikát”. Varázslat, révület, képzelet, „alvajáró szerelmesek holdtöltékor” – a szavak és a hasonlatok főként a lírai alanyok lélekállapotát jellemzik ugyan, de rámutatnak a versek formaképző elemeire is. Az életvalóság és a fikció világához egyaránt kötődő, közöttük lebegő, egymásba „áttűnő” emlékek, álmok, képzeletek a beszédnek szabad folyást (a költő kedvelt szavával: áramlást) engednek, megengedik az oksági összefüggések elhagyását, s hogy a beszélő helyzete, túl az emlékező pozíció felvételén, rögzítetlen legyen.

Úgy, mint a kötetcímet adó vers (*Elvarázsolt ének*) esetében, amely alapján, akárcsak Füst Milánt, Ághot is lehetne históriás költőnek tartani, mivelhogy bőven használ epikai elemeket is költeményei alkotórészeként. Itt Szendrő várának felkeresése képzelteni el vele, a krónikákat hívó segítségül, az egykor volt ostromot, a kemény magyar vajdát, a kürtök harsogását – hogy közben párhuzamot vonjon a mával. „Megint jönnek föl a Duna mentén, / most már pusztá kézzel Ázsiából / s nem apad a testek áradása, / uszadékul hozzák a középkort / egy irányban, Sztambultól Budáig”. A *Költözők* a madarak vonulásához, köztük a „bárányfelhőből mérget” lélegzőkéhez hasonlítja a „különleges jövevények” érkezését. Elindulnak „az afrikai sivár tengerpartról / törékeny dereglyére zsúfolódva”, s „Már itt is vannak, szándékunk ellenére / megszállnak, ránk való tekintet nélkül / rendelkeznek velünk, hogy ideérnek, / szolgálatkész vezekléssel segítünk, / élni akarnak csak, bár hódítanak / pusztá kézzel, hadd gondolkozzunk róla, / hányszorosára duzzad a csapat, / mibe öszül bele Európa?” Szintén epikai jellegű, hiszen egy, a Délvidéken tett utazás benyomásait rögzítő költemény a *Székelykeve*, amely a második világháború idején ebbe a faluba hívott-telepített csángó magyarok sorsát villantja fel. Témáját tekintve párhuzamba is lehetne állítani az előbbi két verssel, ám poétikai

megmunkálása, tíz szótagú, nyolcsorosokból álló szakaszolása s főként ütemezése s páros rímelve elütőlük. Nem utolsó sorban a hanghordozása, a beszélőt átjáró részvét, együttérzés. Miközben hazájukban e magyarok körül „a gyűlölet villantja késeit” ma is, hisz – mint egy másik vers, a *Léva vára* közli – „a hódító vált honossá”, az emlékezet nyújtott menedéket. Megőrizte, mikor e nép „egymás nyomába lépve taposott, / s már a Kárpátok ölében lakott, / megtelepült, de mint felhők raja / mindig elszállt fölülre a haza, / és menekült, de nem tudta, hová, / volt, akinek nem is volt már odább”. Ma örvend az utazó, visszatér boldog fiatalkora, tapasztalva-érezve, hogy Székelykeve szórványa „ha a föld erejétől feszül, / nem fél Istenen kívül senkitől”. E politikafüggésben (is) keletkezett alkotások sorában a társadalombírálatot tekintve külön áll – és ez alighanem a szerző másutt szóba hozott származásával függ össze – a *Földjeivel az ország*. „Szétszórattatni, itthon!” – kiáltja a harmadik személy, szószólója mennyi „belföldi számúzóttnek”, ki törvény szerint örökölt, ám „más gazdálkodik jussán”. „...kézen-közön veszik el / földjeivel az ország” – hangzik a kemény ítélet. A helyzetrajz alapján talán még keményebb, szigorúbb lehetne a véleményük a *Megenyhült fájdalom*, illetve a *Discus hernia* beszélőinek, önéletrajzi alanyainak, akik egyúttal alanyai és tárgyai, de leginkább szenvedői voltak a különböző kórházakban végzett vizsgálatoknak. Annak „a kínok között töltött hat hónapnak”, amikor az orvosok, Hippokratész gyermekei a testrészein korrigálták egymás tévedéseit, és nem érdeklí őket, hogy „én viseltem / hibákat és vétkeiket görcseimben és nyilallásaimban”. Az esendőség, gyámoltalanság lágyította hang olykor még humoros is tud lenni, önmagán mosolygó.

A forradalmi versek vallomástevője-beszélője hasonlóképpen szigorú ítéletű, elsősorban a múlthoz fűzött jelen érdekű magyarázataiban, érvelései közben. Például amikor a november 4. utáni helyzetet, a szovjet megszállta ország állapotát hozza fel: „szent céllá vált a bűn s a megtorlás joga a vérbírák ítéletében”. A Szabad Nép helyett az Orion rádió hullámhosszára kapcsoló édesapa méltatása – „hírekre feszült, úgy vett részt a forradalomban” – után arról ejt szót, hogy 1989-ben pedig, amikor százéves lett volna, beteljesedtek a családjá számára is „elképzelhetetlen álmai”. Ezeket azonban – jelenkori ítélkezés – megcsúfolta az idő, mert akik közös ellenségei voltak a szocializmusnak, a pártdiktatúrának, egymásnak estek. Súlyos terhet rakva az emlékező vállára-lelkére: „Nem kímélték egymást, akik bennem összefértek, / s az egyik ellenében kellett a másik mellé állnom, / közbül a szakma, az önjelölt mértékadók pörögtek, / cinkosan és cinikusan nyomultak”. Kialakult a csalóka látszat, önbecsapással fölérő: „mintha nem lenne más dolgom, csak hogy végére járjak / csalódásom okának”. Imádság, a *Miatyánk* szavai veszik körül viszont a forradalom legendáit, pedig az alaphelyzet inkább tudományos kutatói vagy oknyomozói: a biográfiaival azonos lírai én annak néz utána egy kórház irattárában, hogy sebesülten kikkel volt együtt, közelében a halálnak. Aztán sérült lába röntgenképén a lábszárába csapódott gránátszilánkok maradványainak látványa epigrammatikus tömör, tanulság nélküli összegzésre indítja: „e csont- és vastörmelék / marad testi mivoltomból örökkévaló, égi létem földi emlékképe”.

Az örökkévalóság égi lényei, halott barátai közül azokat idézi meg, akiket már máskor is, versben, szépprózában, vallomásban. Újraírja, így élteti őket. A *Szindbád*, 2017-ben nemcsak Huszárík

Zoltánt, hanem a filmgyári vetítéshez és az ezt követő éttermi beszélgetéshez, iddogáláshoz kapcsolódva Latinovits Zoltántól a testvérbáty Nagy Lászlón át Lázár Ervinig, Bella Istvánig és Juditkáig, saját feleségéig több mindenkit. „akkal együtt voltam, végleg velem maradtak” – a szeretet, a hűség olyan meghatározó kinyilatkoztatása ez, mint amilyen az *Áll az idő, csupán hű karóram...* vallomástevőjéé. Mintha Szigligethez, a fürdőjéhez szólna, nyugtatóan: „az én helyem változatlan, / mert ha elmentem is, itt maradtam”, „most egyetlen biztos pont a földön, / amilyenek szülőm sírját érzem / az álltában forgó mindenségben”. Olyan szerepű itt – az egyébként a kötet stílusát, retorikáját a paradoxonok és szentenciák mellett jellemző – oxymoron, mint amilyenre egy korábbi vers,

a *Csoóri Sándor ideje* alapozódott. „kék spiritusz láng vándorló vitákban, / tűz a jeges sötétben, nevetés a panaszbán” – jellemezte a költőbarátot, akit most temet. Akitől búcsúzunk, gondolnánk, ám felcserélve a szerepet, a barát mond búcsúztatót, megfordítva a halottak megszólításának aposztrophé retorikai alakzatát. A *Csoóri Sándor búcsúzása*: a gyász néphez, a temetői szertartás résztvevőjéhez fordulás, önarcképet vázoló sorsösszegzés. „...amikor rám került a sor, talán már nem is haltam meg, / s akik a ravatalt körülállják, másvalakiért gyűltek össze, / én már meghaltam néhány éve, és mint nyugtalan kísértet, / csak tébláboltam temetetlen, közben tápláltak, gyógyítottak”. Végigtekintve életén, feladatain, szerepén, büszkén állítja: „én voltam az igazság költője nyelvének bársonyos hangja”, „mint veszett ügyek bolondját, mániákus költőként tartottak / számon, mégis egy veszélyes Don Quijoténak, aki azért harcol, / ami nincs, mint a nép, az elcsatolt magyarság, a nemzet”. S aztán, amikor „mint egy cirkuszi sátor omlott össze a rendszer”, az „ellenzék illegális doyenjei” és „az engedélyezett demokraták” összeálltak ellene, „így lettem újra, de életfogytig szilenciumon”. Keserűségében is öntudatos záróbeszéd, peroratio ez, a szertartás természeti képekkel tűzdelt jelenetében és a válogatatlannak tetsző, a népi siratóéneket mintázó szavak, kifejezések használatában is egyedül áll. A búcsúzóknak nem kell, mint a másik lángelme, Juhász Ferenc búcsúztatójának „szavakra, mint vadászszákmányra várni”, félni, hogy amit a halott fölött mondani akar, össze tudja-e szedni mondatonként. Az *Egy nekrológ körülményei* – nem az elbeszélés, hanem – a gyászbeszéd nehézségeiről azért is szólhat nem magánérdekűen és magamutogatón, mert a szerző többször köszöntötte ama „megcsalatott nemzedék” testvérként tisztelt képviselőjét, s ment hozzá, még élteben, tőle *Testvéri üdvözlés Juhász Ferencnek*.

Mintha lenne egy nagy költő koporsóvivője – tekint önmagára a versbeli búcsúztató. Hogy mindig búcsúztathat, éltetheti a halottakat, több helyen, többféle módon felmerül – kijelöli az időt az „ameddig élek” rövid távlat. A személyességet következetesen vállaló lírai alanyunk el kell jutnia a szorongató kérdéshez: *Mire jut még idő?* Felelősségre int az ész – kezdi hétköznapi módon, enyhe, őszikés humorral feltételezve, „ha józan” –, ideje végrendelkeznie. Bevallja, nagyon fél, „mert szörnyű titkok várnak”. Mégpedig olyan közel, „mint nagypéntekhez a virágvasárnap” – fordítja visszájára az időt, Jézus keresztre feszítéséhez, halálához mérve jeruzsálemi bevonulását, a gyászhoz a palma- s barkaszentelést, méretlenül, azaz említetlenül hagyva húsvétot, a feltámadás ünnepét. Ott kísért az ünnep sejtelme az „egy sortüzet” túlélt – ama gránátszilánkoktól 1956 őszén súlyosan megsebesült – szerzői beszélő hittevésében: „hiszem, hogy élethosszra szóló / elrendelés isteni kegyelmével / tisztességes órámm lesz az utolsó”. A szó- és mondatfordulatok Zrínyi Miklós klasszikus sírfelirat-epigrammáját (*Befed ez a kék ég...*) örökítik tovább, ahogy a folytatás pedig Zrínyi *Peroratioja* – és latin elődjei – újrainása. „eleget tettem a megbízatásnak, / mely titkos volt, s még én sem tudtam róla, / csak verset írtam, mesét komponáltam, / dicsértem a teremtést meghatódva” – ez a berekesztés vagy záróbeszéd aligha illeszkedik bele a költői öntudat és halhatatlansághit hagyományába. A „Véghöz vittem immár nagyhirű munkámat, / Melyet irigy üdö, sem tűz el nem bonthat” zrínyis büszkeségétől távol esik a forgácsal, lommal és kacattal halmozódó és dőlő, salakkal gyűlő alkotói műhely Arany János-i önkicsinyítéssel mintázott képe, a „vége a szorgos hasztalanságnak” összegzése. A *Peroratio* „Vigan burittatom hazám hamujával” hősies búcsúvételéhez sem fogható, vagy ha mégis, csak hevületében a *Mire jut még idő?* zárlata, a halál ellenében az életre nyitó távlat: „a maradék életbe bolondulok, / szenvedélyem szerelemre hasonlít, // meleg és selymes, csillámló révület, / a hangtalan, mégis hallható dallam, / mindig velem, bár örökké nélkülem, / a lélek ez talán, a halhatatlan”.

Az *Elvarázsolt ének* a klasszikusok magasában indulva, ím, ott is maradt: a lélek halhatatlanságának magasában. A versek alanyainak félelemmel átítatott alapérzései, az „évgyűrűim nyakamra szorulnak, majdnem megfulladok” (*Megenyhült fájdalom*), és „nem is olyan képtelenség / irtózni az elalvástól” (*Műtét a semmiben*) mindinkább a test elmúlásának gondolatát hozzák előtérbe: „vajon mire alkonyul, / mi lesz velünk oda túl, / leszünk-e, mint még vagyunk, / voltunk-e, ha meghalunk?” (*Nem kell ahhoz Nap, se Hold...*) Válasz, persze, erre nincs, mint arra a másik kérdésre sem, amelyik már mintha túlvilági lenne: „ki lesz ébren a hosszú éjszakában, / akit én fogok megkísérteni?” (*Eszembe sem jut...*) Itt e világon, mikor – verscímmel mondva – *Eljött az én estém éjszakája...*, az álmaid szenved, az álmaidtól tart, tudatosítva, hogy „érkezése nincs előjegyezve / annak, aki mindig elvihetne”. E valaki eljöveteleig is mindennap – a *Műtét a semmiben* létfilozófiai paradoxonjával – „csupa élni vágyó kétség”. (*Nap, 2017*)

MURÁDIN JENŐ (1937) Kolozsvár

MURÁDIN JENŐ

Háttérkép egy festőpályához

Rendhagyó kiállítással zárta 2017-es nyár végi rendezvényeit a budapesti Kieselbach Galéria és Aukciósház. Egy majdnem elfelejtett festő, Stein János (1874–1945), az egykori Lotz Károly-tanítvány szinte érintetlenül előkerült hagyatékának, százötven festményének, rajzainak és vázlatainak válogatott darabjait mutatta be.

Múzeumi feladat, mondhatnám joggal. De hogy mégsem így történt, és nem valamely vidéki képtár csendesen kimúló kiállításaként került a közönség elé a képeggyüttes, annak feltétlen haszna volt. A galéria látogatottsága az érdeklődés fényét villantotta rá a festőre és korára. S bár a téma ténylegesen nem azonosul a mai korizléssel, a galéria vezetője éppenséggel „elgondolkodtató provokációnak” mondja a vállalkozást, a kísérlet nem tanulságok nélküli.

Szembemegy, legalábbis próbaképpen, azzal a gyakorlattal, amely leginkább jellemzi az aukciósházakat. Ismerek olyan nagy forgalmú galériát, ahol csak a „trendi”, a divat számít; ami azon kívül esik, a művészettörténet egybefüggő szövetét megszakítva, szóra sem érdemes, fekete lyuk a kozmoszban.

Hadd tegyem mindehhez hozzá, hogy magam is messzemenően jobban kedvelem az újjító szellemű műveket, különösen a 20. század első felének avantgárdját. Távol álljon tőlem, hogy példának állítsam bárki elé azt a historikus-akadémista művészetet, mely e kiállítás képeit is beleng. Az egy réges-rég lezárult korszak. Mindamellett a múlt egy darabja, ami mellett nem mehetünk el mindig közömbösen. A Lotz-tanítvány Stein János esetében a nagyszerű rajztudás, a biztos komponálókészség, a Nyugatról importált szimbolizmus szelleme a maradandó érték, és nem a mesterét imitáló manierizmus. A kiállításon főleg vázлатаiban megmutatkozó frissebb hangja állt hozzám közelebb. Csakhogy Stein János leginkább a falképek mestere, a monumentális festészet elkötelezettje volt. Megrendelői nem ezt a könnyedebb játékosságot várták el tőle, hanem a feszes, megszerkesztett, falsíkokat betöltő historikus kompozíciókat.

A kolozsvári származású, de Pesten működő festővel csak egy lexikoni szócikk erejéig foglalkoztam.¹ Példázatát láttam pályájában annak a sokszor leírt jelenségnek, amely Budapestnek a vidéki tehetségeket elszívó hatását érzékeltette a biedermeiertől az avantgárdig. Csak adatai gyűltek cédlá-
im között élettörténetéről, mint a korszak sok más alkotójáról is. E kiállítás megtekintése volt az ösztönzője, hogy pályájának és családtörténetének a szülőföldre kötődő emlékeit itt megidézzem.

A BETŰHÖZ, KÉPHEZ KÖTŐDŐ CSALÁDI KULTÚRA

Amennyire követni lehet, a Stein család legalább négy nemzedéken át szolgálta híven a magyar kultúrát és szellemiséget. A festő apai fölmenői Württembergből telepedtek át a Hajdúságba, a Hortobágy peremén fekvő Balmazújvárosba, ahol gyorsan beilleszkedve elmagyarosodtak. A festő nagypapa, Stein János (a János név jószerint örökletesen szállt apáról fiúra) lévita tanító, azaz egyházi szolgálatot is végző református iskolamester volt az alföldi kisvárosban. Fia, ifjabb Stein János itt született 1814-ben, de már fiatalon Erdélybe került. Ő lett annak az erdélyi nyomdászinasztiának az alapítója, amely a reformkortól a millennium utáni időkig magas szintű letéteményese lett az erdélyi könyvkultúrának, és egyben élesztő szelleme a kolozsvári társas életnek is. Előbb Barra Gábor műhelyében tanulta a mesterséget, annak a nagylelkű mesternek a keze alatt, aki Szebenből áttelepelve könyvnyomtatást alapított Kolozsváron, és akitől Barabás Miklós a litográfia mesterségét megtanulta. Beházasodva a családba Barráné testvérét, a híres szépségként ismert Dobrai Terézt vette nőül, és már családtagként folytatta a munkát. 1848-tól bérelte a kolozsvári református főtanoda nyomdáját, és haláláig hatszáz (!) könyvet és más időszaki kiadványt jelentetett meg.

STEIN JÁNOS, Női akt, olaj, vászon, 176 x 60 cm, j. n. (56047)

Közben dr. Békésy Károllyal társulva a szabadelvű Kolozsvári Közlönynek is társkiadója volt. Fél évszázados munkássága kora társadalmának igencsak nehéz történelmi korszakain ívelt át. „Hogy mit tesz ez – olvasható Stein halálakor, 1886-ban egy nekrológban –, azt mindenki tudja, aki átélte azokat az időköt, mikor a cenzor a sorokban és a sorok között leselkedett minden szócskára, amely a magyar ember szívéhez volt adressálva.”²

Ő adta ki Kőváry László és Mikó Imre történelmi munkáit, Jósika Miklós emlékiratait, De Gerando Antonina *Neveléstanát*, Kriza János nevezetes népköltészeti gyűjteményét – a *Vadrózsákat* –, a fotográfus Veress Ferenc Fényképészeti Lapok című folyóiratát. Utóbbi annál inkább szívügye volt, mivel gyermekei közül Jozefin nevű leánya a fényképészet úttörőjeként számon tartott Veress Ferenc felesége volt. Kultúrtörténeti érdekesség, hogy Erdélyben Stein János adott első ízben honoráriumot a könyvek szerzőinek, és elsőként létesített 1860 körül több ezer kötetből álló kölcsönkönyvtárat. Ami életrajzában témánkhoz közelít, az könyvárudájának a reformkorban és a neoabszolutizmus alatt is betöltött közéleti szerepe volt. Kolozsvár főterének sarkán, a Bel-Közép utca 4. szám alatt működött az ízlésesen berendezett üzlet, amely keretet biztosított a kor értelmiségi elitje számára. Gyulai Pál, az író, költő és kritikus „szellemi korcsmának” írta le ezt a „nemzeti társalkodót”, ahol könyvek és rendszeresen járatott lapok mellett festmények kerültek a falakra, és a nemzet jeleseinek kőnyomatos portréiból lehetett vásárolni. Ez az enteriőr kínálhatta az első művészeti élményeket az unoka, a későbbi festő számára is.

A könyvárudát Stein János 1876-tól fiával, Gáborral közösen vezette. Ő egyben az 1872-ben alakult kolozsvári Tudományegyetem könyvellátója lett.

GYERMEKKOR, IFJÚSÁG, TANULÓÉVEK

Stein Gábor és Mitteldorfer Ágnes házasságából négy gyermek született: János (a későbbi festő), Gusztáv, Alice és Cézarine. János (teljes nevén Stein János Gábor) a kolozsvári református egyház anyakönyvi beírása szerint 1874. június 14-én látta meg a napvilágot. Cseperedő fiatakként még átérezhette annak a vállalkozásnak a horderejét, amelyet nagyapja és apja az írott szó terjesztése terén kifejtett, és azt is, ahogyan más nyomdai-kiadói műhelyek folytatták ezt a munkát a kiegyezést követő polgári milióban.

A család már elég vagyonos volt ahhoz, hogy tehetséget mutató fiuk hajlamait bátorítsák. Példát a művészeti érvénysülésre az ambiciózus fiatalember a rokon körben is láthatott. Veress Ferenc fia, Zoltán és felesége, Kozma Erzsébet a festő-illetve szobrászpályát választotta, majd rövidesen Budapestre telepedtek át.

A patinás kolozsvári Református Kollégiumban végzett gimnáziumi évei után nem a budapesti Mintarajziskolát választotta, hanem a nyugat-európai akadémiák és magániskolák felé tájékozódott. 1894-ben a berlini szépművészeti akadémiára iratkozott be. Innen Münchenbe ment, ahol W. Dick irányításával tanult. Ezt követte hosszabb párizsi tartózkodása, ahol a Julian akadémián a történelmi festészet jeles mestere, Jean Paul Laurens és Benjamin Constant korrektúráját hasznosította. „Így olvad egybe egyéniségében – olvasható a róla szóló egyetlen hosszabb írásban, Szokolay Béla méltatásában – a családból szakadt alap, a kolozsvári ó-kollégium puritanizmusa, az erdélyi

STEIN JÁNOS, Fiala leány art decós kalapban, olaj, karton, 34,5 x 22 cm, j. n. (sj 077)

származás s a nyugati metropolisokban szerzett nívó és iskolázottság azzá a mély nyugalommá, amiben az öntudatos, célratörő erő lakik.”³

Igazodását tekintve azt kell látnunk, hogy a monumentális történelmi kompozíciók iránt vonzódott, és a szimbolizmusban látott kimeríthetetlen lehetőséget. Olyan szimbolista képszerkezetek ragadták meg képzeletét, amelyekben a tárgyi realitás mögött az igazi valóság rejtőzik. Böcklin mitologizáló festészete volt számára a leginkább követendő példa. Mind-eközben észre sem vette az impresszionizmus diadalmas térhódítását, és nem mutatható ki kapcsolata a nagybányai táborverőkkel sem.

Tanulmányaiba belefért egy hollandiai látogatás is, ahol Van Dyck festményeit csodálta meg. Rövid időre megfordult Itáliában és az angol fővárosban, Londonban is.

Az 1899–1900-as év telén érkezett haza, ahol szülei berendezett műteremmel várták. Erre az időre esik az első róla szóló érdemleges írás is. Az őt fölkereső riporter *Lear király* című pasztelljét említi elsősorban, továbbá néhány olajképét, valamint számos hazahozott ceruza- és szénrajzát.⁴

A századelő mozgalmas évei a kolozsvári társadalmat is megérintették. A város a monumentális Mátyás-szobor, Fadrusz János alkotásának fölavatására készült. Hírt adott magáról a kisszámú helyi művészközösség is. Tagjait szervezetbe tömörítve jött létre az 1899–1904 között működő Erdélyrészi Szépművészeti Társaság. Közös föllépésre készültek, használható műcsarnokká alakították át a sétatéri Korcsolyapavilon emeleti traktusát. Gyűléseiken a fiatal festő, Stein János rendszeresen részt vett, és a szervezet vezetőségébe is beválasztották.⁵ Ugyanekkor kapta meg első közületi képrendelését, Ferencz József unitárius püspök portréjának megörökítését, amelyet az egyház folyóiratának tudósítása szerint „Lenbach-féle modorban” festett meg.⁶

Az Erdélyrészi Szépművészeti Társaság (ESZT) bemutatkozó kiállítása a pesti műcsarnoki festőkkel közösen, 1902. október 12-én, a Mátyás-szobor fölavatásának napján nyílt meg. Ezen Stein Jánosnak tizenkét munkája kapott helyet, mintegy bizonyítékként elkötelezettségének és pályakezdő lelkesedésének. Bemutatott alkotásai között voltak portrék (köztük önarcképe), mitológiai témák (*Pán*), tájba állított alakok (*Bretagnei halász*, *Olasz fiú*) és kifejezetten kompozíciós szerkesztésű kép is (*Rágalom*), valamint a már említett *Lear király*.⁷

Jelen volt az ESZT 1903-as kiállításán is, de nem derül ki, milyen munkáival. Tárlatbeszámolók csak mint „szépen fejlődő Lotz-tanítványt” említik, név szerint csupán *Laura* című portréját emelik ki.⁸

LOTZ MESTERISKOLÁJÁTÓL A BUDAPESTI MŰVÉSZKÖZÖSSÉGIG

Stein az 1900-as év őszén iratkozott be Budapesten a Lotz Károly-féle mesteriskolába. Innen kezdve Lotz művészete lett a példaképe, jószerint sorvezetője. Jól ismerte Lotz páratlan gazdagságú monumentális munkáit, járt otthonában, műtermében, segítségére volt néhány kései munkájában. A képzőművészeti Főiskola névsorai 1900 és 1905 között jelzik a mesteriskolát látogató növendékek között, bár az utolsó év már Lotz halálának dátuma utánra esik. Kapcsolata az élete utolsó éveit élő mesterrel annyira személyes lehetett, hogy amikor 1905 február–márciusában a Műcsarnok összes termeiben Feszty Árpád irányításával megszervezték Lotz Károly nagyszabású emlékkiállítását, a rendezésben a művész három növendéke, Kölber Dezső, Löschinger Hugó és Stein János működött közre.⁹ A magyar művészettörténet mindhármukat számon tartja, és éppen a monumentális művészet iránti elkötelezettségük révén.

Stein János végleges budapesti megtelepedése tanulmányi éveinek végére tehető. Kétlaki élete ezzel megszűnt, ami nem jelentette azt, hogy a szülőfölddel való kapcsolatait ne tartotta volna fenn.

Budapesti és vidéki magyarországi megrendelések állandó munkát biztosítottak számára. Templomok, középületek, paloták, sírkerti építmények díszítése hozzáértő szakembereket kívánt. A magyar monumentális művészet nagy nemzedékét (Lotz Károly, Székely Bertalan) követték az

őket váltó fiatalabbak, köztük a gödöllői mesterek is. A világháborúig terjedő korszak mindnyájuk számára adott munkát, s az igények újra jelentkeztek a bethleni konszolidációval talpra álló maradék Magyarországon is.

Stein a századelőn olyan jelentős jövedelmekre tett szert, hogy abból fölépíthette budafoki műtermes villáját. Ez a ház az egykori Ringló utca 15. szám alatt volt. Itt élt és dolgozott családjával együtt, mindvégig.

Haza-hazatérései alkalmával szülővárosában is fölkérték egy nagyobb megrendelésre. A Kolozsvár keleti külvárosában a még 1847-ben elkészült neogótikus római katolikus templom belső díszítését bízták rá. Stein 1905-ben ingyen vállalta el a munkát. Akkor már túl volt nagyobb egyházi megrendelésein, az egri székesegyház Szent László-képein és a nyíregyházi templom falképein.¹⁰ Az apszist díszítő falképeket tervezett, amelyekről 1908-ban K. Sebestyén József, a neves heraldikus számolt be. „Stein szelleme – írta – közelebb tudott férközni a középkor érzéséhez, ízléséhez, mint a templom építője. [...] Levegője olasz, korai renaissance. Apostolai kissé bizantinusak. [...] Az angyali kar már inkább gótikus, bár a stílust jellemző archaikus arckifejezés nélkül. [...] Fény, melegség és kellem sugárzik belőlük reánk.”¹¹ A falképek sajnos ma már nem láthatók. Egy át gondolatlan belső átalakítás nyomán tűntek el, vagy a rávitt mészréteg alatt rejtőznek.

Stein János a világháború borzalmaitól menekülve tűnt föl ismét Kolozsváron. Ott is maradt a tanácsköztársaság tombolásának végéig. Részt vett azon a csoportkiállításon, amely 1918 januárjában jótékonyági céllal nyílt meg a kolozsvári egyetem tornatermében.¹² Ideiglenesen egy kis hónapos szobában lakott, és jobb híján apróbb képeket festett. Ezalatt festményeiből beküldött a háború utáni első összerdélyi tárlatra. Az 1919 nyarán megszervezett kiállításon tizenhárom munkáját mutatták be, egyházművészeti jellegű képeket, portrékat és egy olyan művét, amely a háborús idők nyomorúságának reflexiója volt, *Éhség és uzsora* címen.¹³

Budapestre visszatérve folyamatos jövedelmet biztosító állást vállalt. 1920-tól 1939-ig az Országos Magyar Királyi Iparművészeti Iskola tanára lett, a művészeti anatómia és a kosztümrajz oktatója.¹⁴

Tanári működése során a legnagyobb gondot fordította arra, hogy növendékeit az alapos rajztudásra oktassa. Elengedhetetlenül fontosnak tartotta, hogy az emberi test fölépítését, csontozatát, izomzatát, kontrasztjából adódó helyzeteit minél hívebben tudják rajzaikon ábrázolni. Elvei szerint a művészeti anatómiát úgy kell ismerni, mint a nyelvtant és a helyesírást. Hogy mindehhez tanítványainak segítsége legyen, megszerkesztette és 1905-ben könyv formában kiadta *Művészeti bonctan* című munkáját.¹⁵ Ezt az első magyar anatómiai könyvet használták a főiskola növendékei is, míg évtizedek múltán föl nem váltotta Barcsay Jenő nevezetes traktátuma, az 1953-ban megjelent *Művészeti anatómia*.

CSALÁDI DRÁMA A BUDAFOKI VILLÁBAN

Az elsötétülő idők, a háborús évek nehéz helyzetbe hozták az öregedő festőt. Megrendelésekhez már nemigen jutott, kiállításokon sem jelentkezett sok év óta.

Csendes, visszahúzó természetű is hozzájárult, hogy szinte elfeledkeztek róla. Alkotásai közül a *Szép Salamon Sári* került a Szépművészeti Múzeum, utóbb a Magyar Nemzeti Galéria tulajdonába. Munkáitól akkor sem akart megválni, amikor a háború legvégén már komoly anyagi gondjai voltak. De életének igazi drámája nem ez volt. Budapest ostroma, a bombázások, a szétlőtt főváros olyan izonyattal töltötték el, amit túlélhetetlennek látott. Úgy érezte, életének egész munkája kárba veszett ebben az apokalipszisben. A *Művészeti Lexikon* 1968-ban megjelent negyedik kötete, bár külön szócikket szentelt neki, de halálának dátumát bizonytalanul „1944 utánra” teszi.¹⁶ A budafoki villában történt végjátékról egy levélben találtam rá, amely az MTA Művészettörténeti Kutató Intézetében a Steinről szóló szerény dokumentumanyagban rejtőzött. Egy adatközlő följegyzéséről van szó, amelyet Királyfalvi-Kraft Károly (1879–1964) festő és restaurátor, a család barátja 1948. április 5-i keltezéssel fogalmazott meg, pontosítva a történeteket, a felejtés elleni emlékezés szándékával. A leírás szerint Stein János a budafoki villában 1945. október 10-én feleségével együtt öngyilkosságba menekült. Hamvaik, mint írja, a budafoki temető 16-1/192-es sírhelyében nyugszanak.¹⁷

Ez a családtörténeti összefoglaló és vázlatos pályarajz mindössze arra szolgál, hogy segítségére legyen azoknak a kutatóknak, akik a historizmus és különösen a szimbolista irányzatok iránt érdeklődnek. Ehhez a festő most fölbukkant hagyatéka éppúgy hozzátartozik, mint Magyarország-szerte föllelhető monumentális műveinek emlékei: falképek az Országház éttermében, a budapesti Operaházban, az egri székesegyházban, a nyíregyházi plébániatemplomban, mozaikkép a Kerepesi úti temető Patrona Hungariae sírboltjában, valamint színes üvegtervei.

JEGYZETEK

- ¹ *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon*, Budapest–Kolozsvár, 2010, 5/1, 22.
- ² Stein János, *Kolozsvári Közlöny*, 1886. aug. 15., 2–3.
- ³ Szokolay Béla, *Stein János festőművész*, Pásztortűz, 1926/7, 146–148.
- ⁴ *Atelier-látogatás*, Újság [Kolozsvár], 1900. febr. 17., 3.
- ⁵ MURÁDIN Jenő, *Kolozsvár képzőművészete*, ARTprinter, Sepsiszentgyörgy, 2011, 91.
- ⁶ *Három kép*, Keresztény Magvető, 1901/5, 787.
- ⁷ *Erdélyrészi Szépművészeti Társaság, 1902. évi múkiállítás* (katalógus), Kolozsvár, 1902.
- ⁸ Kiss Menyhért, *Erdélyrészi Szépművészeti Társaság múkiállítása*, Ellenzék, 1903. szept. 2., 1–2.; -i-y, *Képzőművészeti kiállításunk*, Magyar Polgár, 1903. szept. 2., 1–3.
- ⁹ YBL Ervin, *Lotz Károly élete és művészete*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1938, 72.
- ¹⁰ *Stein János festményei*, Újság, 1905. máj. 28., 2.
- ¹¹ K. SEBESTYÉN József, *A szentpéteri templom – Stein János képei*, Erdélyi Lapok, 1908/5, 113–114.
- ¹² MURÁDIN Jenő, *Fegyverek és múzsák – Erdély művészete az első világháború idején*, Erdélyi Múzeum-Egyesület – Erdélyi Tudományos Füzetek, Kolozsvár, 2016, 24.
- ¹³ *Erdélyi képző- és iparművészek pünkösdi kiállítása* (katalógus), Kolozsvár, 1919.
- ¹⁴ *Az Országos Magyar Királyi Iparművészeti Iskola Évkönyve 1880–1930*, Budapest, [1930], 78.
- ¹⁵ STEIN János, *Művészeti bonctan*, Kókai János kiadása, Budapest, 1905 (a szerző előszavával).
- ¹⁶ *Művészeti Lexikon*, IV, Budapest, 1969, 352.
- ¹⁷ Művészettörténeti Kutatóintézet adattára; Stein Jánosról szóló följegyzések.

VASY GÉZA

kritika

Jánosi Zoltán: Ratkó József

Magyar Művészeti Akadémia, 2016

VASY GÉZA (1942) Budapest

Az irodalomtörténet legjelesebb magyar alkotóiról, azok életművéről csak elvétve születtek monográfiák még a 19. század vége felé is. Élő alkotókról kritikák, méltató-elemző esszék is inkább csak a 20. században, a Nyugat évtizedeiben kezdtek érdemlegesen gyarapodni. Még a klasszikusokról: Petőfiről, Aranyról is kivételesnek számított a könyv terjedelmű pályakép. Változás csak az ötvenes évektől figyelhető meg, amikor a Magyar Tudományos Akadémia szervezeten, kutatóműhelyeket létesítve – az egyetemi oktatást is figyelembe véve – vállalta évszázadok irodalomtörténetének vizsgálatát, bibliográfiák, dokumentumok összegyűjtését. Csak amikor már megszületett az akadémiai hatkötetes összegző áttekintés, akkor fordult szervezeten a szakma az élő irodalom kutatásához.

1972-ben elindult a *Kortársaink* című könyvsorozat, majd az ezred legvégén ezt a *Tegnap és ma* követte 1994-től, s idővel természetessé vált az alkotók műveinek monografikus vizsgálata.

A Magyar Művészeti Akadémia 2014-ben indította el hasonló célú könyvsorozatát Ács Margit szerkesztésében azzal a céllal, hogy bemutassa az Akadémia tagjait, egyszerre szolgálva a tudományos és az ismeretterjesztő célokat. Bemutatta Albert Gábor, Ágh István, Farkas Árpád, Jókai Anna, Kalász Márton, Kiss Anna, Kiss Benedek, Marsall László, Tamás Menyhért, Temesi Ferenc, Tornai József, Tóth Bálint, Vathy Zsuzsa, Vári Fábrián László pályaképét, s első alkalommal egy már korábban, még 1989-ben elhunyt nem akadémiai pályatársat, Ratkó Józsefet. Okkal feltételezhető, hogy ebben a sorozatban idővel további, már lezárt életművek is helyet kapnak majd. Csupán példaként olyanokat lehetne említeni, akik rövidebb-hosszabb ideig a 20. századi irodalom második felének fontos alkotói voltak, de teljességre törekvő pályakép még sohasem készült róluk. Ilyen volt Cseres Tibor, Hubay Miklós, Szécsi Margit vagy Balázs József.

Ha Ratkó József emberhez méltóbb időt élhetett volna meg, e könyv megírása idején lett volna nyolcvanvesztendő. Ám az ő számára mindössze ötvenhárom év adatott, s közben is rengeteg gondal, bajjal, szenvedéssel, tragédiával kellett szembenéznie. Költői tehetsége igen korán megmutatko-

zott, s már végzős gimnazista korában felfedezték, ám pályakezdését több ok hátráltatta. Harmincéves lett, mire első kötete megjelenhetett. Ő ugyan a *Félelem* címet adta a tervezett könyvnek, ám azt a jó szándékú kiadó *Félelem nélkül* címre változtatta. A hatvanas évek jelen idejében elképzelni is nehéz lett volna az eredeti kiadványcímet. A költő nagyon jó ráérzéssel egyazon kötetben szerepeltette a *Félelem* és a *Félelem nélkül* című verseit, s így a világháború által is sújtott kiskorúakat, a nyomorúságos szegénységet, az árvaházi magányt életrajzilag is bírálhatatlan hitelességgel tudta megragadni.

Az irodalomértő közönség okkal tehetné fel azt a kérdést, hogy miért csak most jelent meg ez a komoly monográfia. Jánosi Zoltán erre is vitathatatlan választ ad könyvében. Mert az igaz ugyan, hogy 1969-ben József Attila-díjat kapott, ám később nem sok elismerésben volt része. Komolyabb figyelmet csak a *Segítsd a királyt!* című Szent István-drámája keltett 1985-ben. Mi lehetett ennek a magyarázata? Kétségtelen tény, hogy felnőtt élte zömét a Nyírségben töltötte, másként kifejezve: a keleti végeken élt, amelyet ritkán övezett országos figyelem. A sznobizmusra hajlamos fővárosban bizony nem igazán tartották Ratkót számon. Alighanem a fővárosba kellett volna költöznie, amiként ezt az írók többsége tette. Ő ugyan talált végvári harcoként is nemes feladatot magának, de azt akkor még nem sejtette, hogy több évtizedes harca a magyar világgal fel fogja örölni egészségét, korlátozza alkotóerejét is. Voltak, voltunk ugyanis nem kevesen, akik kritikákban, pályaképekben is nagyra értékeltük a költő munkásságát. Most azonban – átlapozva a monográfia bibliográfiáját – topográfiai értelemben is furcsa dologra döbbszemtem rá. A szakirodalom legnagyobb része a Miskolc–Debrecen vonalon és attól keletre készült és jelent meg. Olyan ritka kivételekkel, mint Ágh István vagy Nagy Gáspár írásai. Egyharmad, egynegyed Magyarország lett volna csak az övé? Csak annyit tudott volna megszólítani? Pedig a szakma kezdettől tehetséges költőnek tartotta, később a minőséget is elismerték, a kifogások, a bírálatok sem voltak méltánytalanok. Mégis inkább csak egy régió költőjeként tartották számon.

Ratkó József halálát, 1989 szeptemberét pedig szinte azonnal követte a társadalom radikális változása kétféle értelemben is. A pozitív az lehetett volna, hogy megnyílik a szabadság birodalma, s Ratkó is zöld utat kap. De sokkal inkább érvényesült az irodalomban is a gátló tényező, amely egyre elutasítóbban tartotta idejétmúlnak, korszerűtlennek a nemzeti lét gondjainak kérdéseit. Ha a költő életben maradhatott volna, akkor illette volna meg őt is a Kosuth-díj. Így bizony évtizedeken át inkább csak az ő régiója gondozta, ápolta az életművét. Az viszont kártartó, szívós munkával és szeretettel. Legalább Babosi László bibliográfiáját és tanulmányait kell kiemelni, majd az összegyűjtött művek három kötetét, most pedig Jánosi Zoltán monográfiáját, amely a teljes életútról és alkotói pályáról ad körültekintő alapossággal és pontossággal portrét, amely nélkülözhetetlen lesz minden további elemzés számára. E műértelmezés legfontosabb célja nyilván az, hogy a 20. századi magyar irodalom egészének szemléletében és értékrendjében Ratkó József elfoglalhassa az őt megillető helyet. Méltó társ a klasszikusok fejedelmi kerekasztalánál. Amiként ezt róla valamivel idősebb pályatársa, Kormos István mondta: József Attila bűvös köréből, példájából indulva is lehet olyan irodalmat megalkotni, amilyenre csak ő képes. S ez teljes mértékben áll Ratkó Józsefre is. A rokon sors, a rokon hang előbb önállóvá formálódott nála is. Ő is arra törekedett kezdetben, hogy a gondok rengetegéből is sugározzon az életöröm, a szerelem, a boldogságtudat, az egyén létezésének távlata. A dalokkal fejezte ki ezt. Ugyanakkor a sok gyermek-, majd ifjúkori hányattatás után a családalapítás, a nyugodtabbnak tűnő életforma, a nagykállói otthonosságérzet, az első költői sikerek a megvalósulásánál jóval biztonságosabb jövőt ígértek.

1970 táján a társadalmi rendszer közéleti szerepet várt el a költőktől, de oly módon, hogy egyértelműen elfogadják az egypártrendszer kívánalmait. Illyés Gyula egész életében vállalta a közéleti szerepet, ugyanakkor mindig erősen társadalomkritikus volt. Ez jellemezte szimbolikusabb, áttételesebb módon Nagy László életművét is. Ratkó József a leíró jellegű, tárgyiasásra törekvő lírai realizmus erőteljes poétizálására törekedett, amely költői értelemben szinte áttetszően egyértelmű volt. Szemléletmódja idővel mind összetettebbé vált, komplex képei a létezés polifóniájában egyre nyomatékosabban hangsúlyozták a disszonancia

élménykörét. A magyarság társadalomtörténete nézőpontjából ez igen hamar azt kezdte jelenteni, hogy már nincsen remény és ígélet a létezőnek nevezett s dicséret szocializmus fokozatos kibontakozására. A költő éleslátását erősítette, hogy a keleti végeken élve a többi országrésznél jóval nagyobb fokú elmaradottsággal, politikai és szellemi korlátozottsággal kellett szembesülnie. A hetvenes években Ratkónak kétféle szemlélettel kellett számot vetnie.

Az egyik: Illyés metaforája szerint hazánk szélárnyék-helyzetben van, s ez jó alkalmat kínál az országépítésre. S ennek volt is számos jele. Ratkónak viszont mást kellett napról napra megélnie. A fejlődés helyett stagnálást látott, egy nyugati és keleti felére kettészakított országot. Úgy gondolom, Nagy László elsősorban a politikai diktatúrától szenvedett, Ratkó Józsefnél emellett sokkal hangsúlyosabb volt a szegénységbe leszorítottakkal, a kiszolgáltatottakkal való együtt érző azonosulás.

Ez is vezetett a halál, a halottság motívumkörének centrális érvényesüléséhez. Nem előzmények nélkül. A költő életszemléletében ez már gyermekkortól megjelent. A világháborús élmények, a kistestvér halála, később az édesanyáé, az apa zárt osztályra kerülése csak fokozták a lelki, szellemi sérülékenységet. Az természetes, hogy egy bizonyos életkor után az ifjúnak tudnia kell az élet végességéről, a halálról. Arról is, hogy vannak idő előtt, túl korán, sőt természetellenes módon elhalálozó emberek. Ratkó József költői világképében ez a szemléletmód kétféle értelemben is állandósul – egymáshoz kapcsolva őket. A *Halott halottaim*, majd a *Törvénytelen halottaim* egyaránt 1971-ben jelent meg, egymás testvérversei. A két nagy hatású kompozíció közül az előbbi az 1956 utáni másfél-két évtizedben zajló mesterséges terhegységmegszakítás nagyüzemi módszerével néz szembe, amelynek a vers szerint „kétmillió korahalott” lett az áldozata. A születésszabályozásnak ebben az időben még nem voltak modern orvosi feltételei, s nálunk ezek is többéves késéssel terjedtek csak el. Egészségügyi s más tragédiákat is okozott mindez. Ám az csak évtizedek múltán válhatott köztudottá, hogy nem csupán Magyarország népe fogyatkozik, hanem egész Európáé. Több emberöltőnek is el kell majd múlnia ahhoz, hogy az egész emberiség gondoljon lélekszámának jövőjére és annak veszélyeire. A túlnépesedés tehát már nem gondja Európának, ám megmaradt a törvénytelen halálok fogalomköre. Ez sem csupán a magyarságot sújtotta ezer éven, éveken át. A költő világképe szerint azok a

törvénytelen halottak, akik nem a számukra rendelt normális idős korban halnak meg, hanem idő előtt. Szerepe van ebben szegénységüknek, nyomoruknak, az egészségügy, az orvosi kezelés hiányának, a népbetegségeknek, de a háborúknak, a kivégzéseknek, a gyilkosságoknak is. A *Halott halottaim* fő gondolata egy magyarságproblémát örökített meg, s csak mellékszálként emberiség gondot. A *Törvénytelen halottaim* az emberiség egyetemes gondja, tízezer évek óta, Káin gyilkossága óta megválaszolatlan. A költemény egésze mégis magyarságközpontú, s ezt erősíti a népi költő Nagy Imre kétjelentésű, majd Dózsa megnevezése. Tragikus emberiség- és magyarságkép bontakozik ki:

„Pentaton nép, halálba / ereszkedő; / embriói kihalnak.” /.../ „A föld, mint írás, / egybehanyatlik, / és minden rétegben halottak. / Az ég, mint írás, / egybehanyatlik, / és minden levélen halottak.”

Ratkó József eredendően a magyarság sorsdrámáját írta meg, amelyből meg-megmutatkoztak a kitörés nemzeti lehetőségei. De egyre kevésbé tudott bizakodót mondani. 1973-ban megjelent *Déva* című alkotásában átformálta ezt a talán legeslegreggebbi magyar népballada-motívumot, ahol eredetileg az áldozat árán való, s bizony nem elháríthatatlanul szükséges építkezés indokolt egy gyilkosságot. Az 1945 utáni magyar irodalomban 1945 s 1956 után is gyakori volt az áldozathozatal és az építkezés kérdése. Ratkó József számára Déva már a folytonosan halálba menetelő ország látomása, amelyben már az élet és a halál egyaránt kérdésessé kezd válni. Jánosi Zoltán értelmezésében a költő által eltervezett nagykállói világfókuszt fokozatosan porrá omlik. Azt a Tamási Áron-gondolatot, hogy az

otthonlét élménye miatt élünk a világon, Ratkó József egyre kevésbé képes a magáénak érezni. Maradna s menekülne is. A szocializmus képzete egyértelműen porrá omlott számára. Költészete egyre inkább elhallgat. Szűkszavúsága a haláltudattal sebzetten is olyan végrendelet-érvényű alkotást hagyományoz ránk, mint a Szent István-dráma. A *Segítsd a királyt!* a bemutatásakor mindannyiunk számára megrázó élményt jelentett. Végössze ez a magyarságról, a személyiségről és az emberiségről.

Déva várának Ratkó versében nem annyira az élet és a halál hullámzó kettőssége a meghatározó. Itt sokkal inkább halálok, áldozatok rétegződnek egymásra. A két nagyszabású halottas poémánál sokkal sötétebb látomást jelenít meg: nem a mégiscsak formálódó építkezést, hanem a létezés feloldhatatlan torzságát, sőt értelmetlenségét. A költő maga is érezhette, hogy ezt a helyzetet nem lehet katarzissal feloldani.

Legfontosabb drámájában mégis megtalálta a választ. Így vallott: „Hiszek az idő Szent-Háromságában, múlt, jelen és jövő egylényegűségében, abban, hogy az egyik a másik nélkül csonka, értelmetlen, értelmezhetetlen.” Szent István országának ezer éve után felvillant benne egy újabb évezred.

Ha Ratkó Józsefről gondolkozunk, akkor magunkra is tekintünk. Elismerést érdemlő beleélő és műértelmező készséggel vizsgálta Jánosi Zoltán ezt az életművet. Munkájában középpontba állította a népköltészet hagyománykincsét és a bartóki modellt, s annak egyik lehetséges költői útját. S ha a magyar népművészet és Bartók útja halhatatlan, akkor magyar irodalmunkat is annak kell tartanunk.

ARTZT TÍMEA

Erdős Virág:

Hátrahagyott versek 1992–2017

Magvető, 2017

Törött női arc, bőr helyett rostok, tűnődő szemek és érzéki száj a *Hátrahagyott versek* borítóján, melyet Rácz Julianna tervezett a szerző fotójának felhasználásával. Az egyszerre retró és futurisztikus hatású kép összekapcsolható a *hulladékkezelés* sorával, „arc amin a száj fölött az / orr helyén nincs semmi”. Erdős Virág költészetére zsengei óta inspirálóan hat a fotóművészet; az *Udvarok* (1993) darabjai Korniss Péter fotósorozatának képaláírásai-

ként olvashatók, a *Trabantfejű Nőt* (2011) Szilágyi Lenke képei ihlették; a *világító testek – 100 kis budapest* (2016) című kötetben pedig már saját kópiák egészülnek ki szövegekkel. Műfaji és formai sokszínűség jellemzi, hiszen felnőtteknek szóló rimes és prózaversei mellett novelláskötetek: *Belső udvar* (1998), *Lenni jó* (2000), *Euridiké* (2007); drámák (*A merénylet*, 2008); verses mesék (*Másmilyen mesék*, 2003; *Pimpáré és Vakvarjúcska*, 2012) és sa-

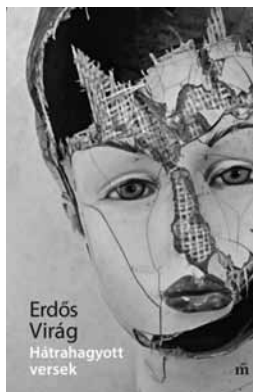
ját rajzokkal kísért gyerekversek (*Négyeshatos*, 2014; *Szorzóábrák-versek 100 számra*, 2017) szerzője.

Erdős Virág témáinak többnyire Budapest ad hátteret: „az aszfalton kölesgolyók / a rongyok közt / az ember / a lepattanó pohártető / közepén a célkereszt” (*egy akció előkészületei*). Aki Erdős Virág verseit olvassa, nem tud többé felhőtlenül sétálni és plázázni, mert „nyitott szívvel közlekedni kifejezetten brutális élmény, Budapestről írni pedig gyakorlatilag katasztrófa-költészet” – nyilatkozta a 2016 márciusában a még létező Népszabadságnak. A nagyváros megfigyelése közben a kifosztott lakókra fókuszál; a körülöttünk lévő „hajléktalanok / és más kommunális hulladék-féleségek” (*Boldog Margit*) ábrázolására. Szociális érzékenységének és parafrázeáló kedvének érzékeltes példája a Margit-legenda adaptációja a *Másmilyen mesékben*. Margit egy hajléktalan, aki mindenét szétosztotta, „A Királyok Királyának viszont / nem akart adni semmit. / Arra gondolt, / hogy neki már van. / És az a vicc, / hogy igaza volt, / mert tényleg volt neki.”

Erdős Virág legfőbb hangneme az ironia, rengeteg széttartó dolgot képes önkényes, illetve örkényes elmozdulásba helyezni (*Az Örkény-jelenség*), merít az európai hagyományból, a mesékből és a mítoszokból, új kontextusba helyezi őket és korunkra adaptálja. Ironikus játékot kezd a *Bábel tornya mint nyelvtani alakzat, avagy folytasd a megkezdett mondatot* című szövegben, mely ugyanazt a birtokos szerkezetet – „Bábelnek van egy tornya” – tölti fel újabb jelentésekkel, melynek során a torony játékszer, rákos daganat, gyermekkori betegség vagy a megalómánia jelképe lesz: „hét nyelven beszél”, „de az istennek se kell”.

A *Hátrahagyott versek* szerzője az elmúlt huszonöt év vers(es)szövegeit szemléli, s közli szinte hiánytalanul. Címében ott a számvetés, a lezárás szándéka és az akasztófahumor. A kötetben megjelenő riasztóan értékhiányos világhoz kapcsolódik a mottó: „Sötét és semmi voltak: én valék” (*Csongor és Tünde*), mely gyökereiben romantikus, világlátásában pesszimista. Ugyanakkor a bibliai áthallások nyomán is átértelmeződik az Éj monológja, az én képződésére és újjászületésére mutat, hiszen a kötet hat ciklusa végigvezet bennünket az elmúlt huszonöt év pályaszakaszain, a *Zsengéktől az Új versekig*.

Erdős Virág szövegalkotási módszere, hogy elmentéses vagy nagyon távoli képeket rendel egymás mellé szabad asszociációs technikával, s azokat tiszta-, kín- vagy ragrímekkel vonja össze. A végle-

tekig egyszerűsített versforma tudatos alkotói döntés, nem mesterségbeli hiányosság; egy eljárás, ami sztereotípiákból építkező világképünk dekonstruálását szolgálja: „az ember, amikor ír, voltaképpen két szerkezetet vetít egymásra [...] a megöröklött szöveghagyományból, plusz mindenkori rögeszméinkből és sztereotípiáinkból összeáll »virtuális textus[t]«, illetve a valóság szerkezetét [...], épp e kettő szerke-

zet egymáshoz való viszonyából, átfedéseiből és elmozdulásaiból rajzolódik ki [...] az »igazság« szerkezeté” (Beszélő, 2008/5). Az egymás mellé rendelt darabkák a szürreálisan elmozdított viszonyrendszerben hiteles valóságrajzot alkotnak („Budapest topográfiai szempontból egyedülálló adottságokkal rendelkezik, / bevásárlóközpontok veszik körül, / és egy világ választja el”), miközben az egyén létbevettségét, egzisztenciális magányát tükrözik („Budapesten a költők szoborból vannak, / ülnek a seggükön, és nézik, hogyan úszik el” – *Bedekker*).

Erdős Virág kezdetek óta indulatból alkot. Provokatív és rendkívül hatásos lírája kiteszt minket a komfortzónából, és ez nagy feszültséggel járó folyamat, mely szolidaritásra, társadalmi aktivitásra és gondolkodásra serkent; bár a végső cél a szeretet lenne, amit már leírni is nonszensz: „Ez a mesekönyv a szeretetről szól. / Illetve nem” (*Előszó egy másmilyen mesekönyvhöz*). A társadalmi szinten jelentkező visszásságok látványa József Attila kérelmetlen igazságigényét („költő vagyok, mit érdekel, / nekem itt most / ülni, állni, ölni, halni kell”) és indulatát robbantja a szövegvilágba: „itt döglök, / nini, / a placcon, / az arcodba fröccsen / az arcom” (*Az öngyilkos merénylő dala*).

A társadalmi és az egyéni mondanivaló mindig egyszerre jelölődik, és a személyes tapasztalat hitelesíti. Ez a kettős beszéd nemcsak az egyéni és a közösségi élmények megéneklésében érhető tetten, hanem abban is, hogy amikor Erdős Virág szól, akkor a hagyomány is beszél: Berzsenyi, Katona, Kölcsey, Vörösmarty, Petőfi, Ady, Kosztolányi, Móricz, József Attila, Pilinszky, Örkény, Apollinaire, Weöres Sándor, Parti Nagy, Petri. Néha többen is megférnek egy-egy versben (*Tiborc, Elmondánám ezt néked, ha nem unnád; Márciusi kesergő; Ó*), de az idézetek és áthallások terén József Attila az uralkodó: „érte döglök a virág és / néki / nő ki / holnap” (*Műkedvelő – éljen április 11.*).

A magas és a popkultúra is jól működő együttműködés: „egy strandpokróc a romokon / alvó szegek a / homokon”; „a legszebb vers nekem te vagy /

szerezz örökké el / ne hagyj” (*A legszebb vers*); a szent és a profán („Mindig az öröm a nulladik stáció” – *Profán zsoltár egy Nagy, Boldog asszonyhoz*), illetve a különböző nyelvi regiszterek is izgalmas vibrációt okoznak a szövegtérben: „örizd meg a / jegyedet / ne mozgasd a / hegyeket / ne kísértsd a / mindenhatót / válassz másik szolgáltatót” (*Imperatívusz*).

Erdős Virág úgy artikulálja látéleteit, hogy képes a tömeget megszólítani. *Ezt is el* (2013) című kötetének címadó dala, *ezt is elviszem magammal* nemzedékverssé vált, több kiáltványszerű dalához (*mikor; van egy ország; én vétkem; Ma; na most akkor*) hasonlóan. Ezek a megzenésített sorok veszteség-katalógusok: „se semmi malacság, / se szólásszabadság / [...] se bú se vigasság / se magyar igazság / [...] se szíved se szavad / se bátor se szabad / [...] főle se leve se / se puszi se mese” (*nincs mese*).

Erdős Virág költőként egyszerre beszél a saját és a közösség nevében. Hogy melyik lenne ez a közösség, az napjainkban politikai erővonalak mentén keresendő. Ám az a rendszer, amelyben szükség van forradalmi váteszköltőkre, sokak számára válhatatlant. Erdős Virág ugyanakkor nem akar senkit sem vezetni, rögzíti az állapotokat, kérdéseket

fogalmaz meg – „na most akkor nagyokosok mondjátok meg mi legyen” –, rávilágít a humanista értékekre, utoljára éppen a *világító testek – 100 kis budapest* kötetében.

Az is érzékelhető, hogy most már szívesen maga mögött hagyja a megmondóember szerepét, habár jól áll neki és hiteles benne. Látjuk az útkeresést, ám a *Hátrahagyott versek* kötet *Új versei* közül a leghatásosabbak (*Nem; vagyok aki vagyok – józsefvárosi szelfik; katalinka szállj el; hulladékkezelés; ez*) mégis azt a hangot ütik meg, amelyet a sokat emlegetett 2013-as kötet kultikussá vált darabjai. Az *Ezt is elviszem magammal* sorainak hallgatása közben – főként Kollár-Klemencz László karizmatikus előadásában – Ady Endre *Föl-földobott kövének* fájdalmas zuhanását érezzük, és azt az ősi kultúrát, amelyben a szöveg és a dal egységet teremtett, és közösségi élményt.

A *Hátrahagyott versek* cím egy vágyra, illúzióra mutat, amelyet a lírai én akarata ellenére utasít el, hiszen még nem lehet elvágni a közéleti költészethez kapcsolódó szálakat; ez nem az a kor, s amint a kötet utolsó (a nyitó verssel szemben) erős ars poetikus darabja mutatja, „ez nem az a vers” (*ez*); és nem az a könyv.

FARKAS GÁBOR

Kürti László: a csalásról

Kalligram, 2017

Bovaryné, Anna Karenina, Kárász Nelli – az önáltás és az abból történő eszmélés örök női megtestesítői... Csalással. Hiszen „Kit anya szült, az mind csalódik végül, / vagy így, vagy úgy, hogy maga próbál csalni” – írja József Attila *Kései sirató* című versében. A példák jól mutatják: a téma örök és nemtelen – mint az emberi lélek.

Kürti László, a filozófus-költő lételemző szándékkal közelít a csalás témájához új könyvében. Szerencsére – lételemzés ide vagy oda – verseiben meglepően (már-már megtévesztően) személyes a közlés hangneme. És mégis elemez (talán akaratlanul is), mert miközben a lírai én rajongás által épít „lázálmos, luxus kurvaéletet” (*címkézve*), azért szemléletesen értelmezi is erősen erodált mindennapjait: „becsülöm az élethez, boldogsághoz való elemi ragaszkodását. / ha kiderülne, hogy a nemlétben is létezik valami működés, / talán új lehető-

ségeként értelmezné, új aspektusban a halált” (*erózió*). De vajon a halálban létező „működés” megsejtése eszmélet, öntudatra ébredés – a létezés és elmúlás mélyebb összefüggéseinek meglátása –, vagy csak önámítás? A lehetséges válasz(ok) persze nincsenek sehol, az olvasóban kell, hogy megfogjanak. És nem is ez a kötet egyetlen kérdése, hiszen amíg az ember állandóan válaszokat keres, addig a lét alapvetően mindig újabb és újabb kérdéseket vet fel „évszakokról, jó és rossz- / indulatú sejtzaporulatról, erogén / hajlamokról, az érintés mindenható / erejéről, tekintetek borzongatásáról” (*nincs nyelv*), bűnről és bűntudatról. Bár ez utóbbi – és ez a kötet verseiből is érzékelhető – inkább reflexió a létkérdésekre.

Bűn és bűnhődés. Mondhatjuk: Dosztojevszkij vagy Arany *Ágnes asszonya* óta kimeríthetetlen témája az irodalomnak. A *Genesis* Káinjának sorsa

pedig mindmáig hatóan megkerülhetetlenül tette a vétket és következményét mint sorsalakító/sorsrontó tényezőt. Kürti László könyve már címében is sejteti, hogy a téma e hagyományhoz köthető, de ha ehhez még a kötet fejezetcímeit is hozzátesszük, egészében kirajzolódik az elkövetés generálta én-reflexió, azaz a lélek bánata. Az első fejezet *eróziója* tehát úgy értelmezhető, mint a bűnre való hajlam, az *apajegyek* mint stigmák (Káin jele a homlokon?), a *másképpen részegség* pedig mint a bűntudatból fakadó kényszerceklekvés. Természetesen ezek csak a címekből levonható elemző gondolatok, ha részletesebben elmélyülünk a fejezetek verseiben, hamar rájöhethetünk, a szerző ennél összetettebben, sőt, a játékot sem nélkülözve közelít a témához, megkívánva ezzel a textusok közti összefüggéseket is értő olvasót.

Az első, már fentebb is idézett versekből még az sem egyértelmű, ki *csal*. Az biztos, hogy a könyv központi fogalma több síkon, szó szerinti és szimbolikus értelemben is alakítja a szövegeknek. Csalás, hogy „a feketebárányok felfalják a friss farkasokat” (*telihold*), csalás, hogy szövünk „ócska tervet megújult működéshez” (*működés*), és csalás, hogy a „feloldozásnak ritmusát csak belülről érezheti meg jól az ember” (*magasles*). Persze a fogalom elsődleges jelentésén túl (ami, valljuk meg, mindig függ az értelmezőtől) számos jelentésben realizálódik még a kötetben: a hazugságtól az elrejtéseken át egészen az önámításig. Így rajzolódik ki a versekben „fehérlő belső tájaink” (*működés*) vagy „az elme mintázatos barázdái” (*szeretteidről csak érzékletesen*) bűn és bűntudat, lét és nemlét ütköztetéseként.

Lét és nemlét: két olyan fogalom, amely örök egymásraultaltságban értelmeződik több évezred szövegeiben a *Gilgames* eposztól a 21. századig.

Amíg azonban a régi korok emberének mintha a teljesség sarokpontjait jelentették e szavak, addig az új idők egyeniségének lelkét mintha botránkoztatná, de legalábbis felkavarná, öncsalásra ösztökélné e szavak kikezdetetlen összekapcsolása. Erre „játszik rá” Kürti is vissza-visszatérően a kötet fejezeteiben. Kezdi ezt már a könyv elején a lírai én magabiztosságával, miszerint lehet értelmezni „új aspektusban a halált” (*erózió*), majd később is,

mikor az udvaron heverő farakás én-jelképpé válik a *két pocsolya* című versben („győzelmei a vannak. maradéka a halálnak”). Determinált létünk meghazudtolása ez öncsalással (egyébként intertextuális párhuzamként is értelmezhető a vers József Attila *Eszméletének* negyedik strófájával: „Akár egy halom hasított fa, / hever egymáson a világ”).

Kürti László új verseskötete tulajdonképpen viszonyokra, viszonyulásokra kérdez, vagyis arra keres, illetve próbál adni lehetséges válaszokat, hogy a létet mennyiben határozzák meg ezek a fogalmak, és mennyire készítetik az egyént mások vagy önmaga megcsalására a boldogság, pontosabban a nemlét legyőzésének elérése reményében. E kérdéskör tárgyalásakor a szerző nem hagyja ki se a küzdelem, se a remény, se a hit lehetőségeit, de mindezeket a bűntudat vagy az önáltatás megnyilvánulásainak láttatja. Attól humánus minden szava, hogy az ént nem növeszti önmaga fölé, nem mutatja sem győztesnek, sem legyőzöttnek, egyszerűen csak embernek, aki néha beéri „néhány hajnali imával” (*ami szárnyal*), „és nem sértett, kötődik, úgy vagány” (*mint egy kobold*). A lírai én küzdelmei rávilágítanak tehát, hogy ember és ember között minden érzés viszonyulásokra vezethető vissza, amiket pedig nagyban meghatároz az, hogy az adott személység miben hisz, vagy mit remél.

BAÁN TIBOR

Baka Györgyi: Megnyíló idő

Hungarovox, 2016

A költő ötödik verskötete (ebbe nem számítom bele hangoskönyvét) sajátos női világlátást hordoz. Nincs ebben semmi meglepő. És mégis. A lassan sorjázó kritikai észrevételek mozaikjából a nem tit-

kolt felfedezői izgalom olvasható ki. Csontos János a Napkút Kiadónál 2010-ben megjelent *Belső zárandok* című verskötetről a következőket írta: „Költői világa megkapóan ökonomikus, ráadásul rendelkezik

ama tündéri köddel, amit olyankor vélünk látni, ha valami azonos önmagával... Mária-jelenésektől a bor kultuszáig ível a szemhatár. Hamvasi, orfeuszi világ ez: belső zárandoklat..." Ködöböcz Gábor a jelen könyv ajánlásában az említettekkel összhangban arról elmélkedik, hogy Baka Györgyi „beavatás jellegű versei éppen azáltal hordoznak különleges művészi értéket és szellemi izgalmat, hogy a közvetlenül érzékelhető fizikai világ végösszegeként a metafizika jelenik meg”. A következő logikus kérdés: hogyan történik ez? Magától értetődő természetességgel. A teremtésbe vetett ösbizalom a nőiséget nem végzetként fogja fel, nem úgy, ahogy a '89 körül kivirágzó női irodalom jelentős része, amely szenvedésként, kiszolgáltatottságként éli meg a női sorsot. Elég itt Sylvia Plathra utalnom, aki a női líra világirodalmi rangú tájékozódási pontja lett. Baka Györgyi költészetét a félreértett emancipáció mint szabadságharc, amely a férfiszerepek felvállalásában látja a kiteljesedést, átmenetileg sem kísértette meg. A nőiség megélése ebben a lírában ugyanis mint sajátos üdvterv, isteni beavatás értelmeződik. Feladatot lát ott, ahol mások melodramatikus panaszban törnek ki. A cél a női princípium fel-emelése, szakrális megértése nem utolsósorban az anyaság megélése révén. Az anyaság megélése új világkép születését jelenti. Zsigeri kapcsolatot a teremtő szándékaival, amely közvetlen beavatást jelent a misztériumokba. Ennek közelébe a férfi csak az önfeláldozó szeretet és a teremtő értelem erőfeszítése révén juthat. Aki idáig eljut, abban a nemek harca elcsitul, és minden gond, kín, fájdalom feloldódik a létszerelében. Nos, ez az a centrum, amiről Bergyajev (akit Hamvas Béla oly lényeglátóan eleméz) így ír: „A férfi-kultúra nagyon is eltávolodott a kozmikus lét közvetlen misztériumától, és ehhez a visszatérés a nőn keresztül vezet.”

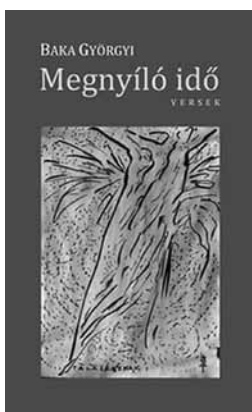
A kulcs tehát, amely e líra világképét kinyitja (s itt utalok a népművelő, könyvtáros Baka Györgyi által szerkesztett tanulmánykötetre [Az ikon kinyitása – Orosz szellemi történet és kultúra a 19–20. században, Hamvas Béla Városi Könyvtár, Szászhalombatta, 2010]), alapvetően misztérium, azaz „szellemtudományos” kutatás. Küzdelem a létezés felmutatására. Az öt ciklusra (*Rácsos idő, Átragyogások, Fölszakadt fohászok, Létezésben, Álmodom magam karodba*) tagolt kötet már címválasztásaival is egyfajta emelkedettséget jelez, elszakadást a köznapi élettől. Mi kell ehhez? A nehézkedést legyőző bizalom, hit, amit áthat a személyiség sorsából növesz-

tett, az immanencia határolt jelenén túllátó transzcendens panoráma. A versvilág, így a kötetnyitó *Árva testvéreim* is ennek a magatartássá kristályosodott ragyogásnak a kifejezése. Invokáció, megszólítás, imáttalan ima, könyörgés, a földi és égi szerelmet összekapcsoló lobogás, egy magas hófokon izzó érzelmi állapot kifejezése. A megszólítottak („örök megsebzettek, összetört tekintetűek”) az eszmélés irányába vezetik az ént: „eszméltesetek / törjétek át az önféltést / a jólét-álmot / a bűn nem fér a szívbe / szakadékat váj bele / szétrepeszt...” Az idézett vers (s egyáltalán e líra) tragikus hangoltsága fokozatosan mélyül. A *Rácsos idő* zárásában így: „szeretetlen tetteink / törként hatolnak / a vajúdó Föld / megnyíló méhébe”. A vers képeiben a gondolat megérezkítése történik. A test a lélek vetítősíkjára. A képek a szenvedő én érzelmi, gondolati folyamatait jelképezik. A szimbolikus stilizációval felmutatott költői rekvizitumok (könyv, szögek, tör, szilánkok, földbe taposott testek – *Elhurcoltak hajnali útja*) s e hangkör ellentétei (virágok, flóra és fauna – *Illanó pelyhek, Fűszál-meditációk*) mélyen átél-

érzelmi tartalmakat hordoznak. A tragikus mélység, a drámai átélés („szeretlenségünk tettei / elfojthatatlan gyermeksírásaként / túlnőnek rajtunk”) pontosan mutatják, hogy e líra képes átvilágítani a szenvedést. Az idézett *Árnyékként vissza* önéletrajzi ihletésű vallomás, a József Attila sorsából is ismerős gyerekkori trauma érintése: „Megkerülhetetlen kibebbedésem, nyakamban tábla lóg: senkié /.../ bölcsőm nem ringatta koporsóval sem / a csemői tanya vár

/.../ gyermeki lelkem mégis itt / gyökerezett itt repdesett / a virág-szivárványos rétek / aranylók búzátáblák fölött // itt ölelt lélegzetébe és emelt / magán túl a természet / a bonthatatlan létezésébe”.

A megszólító versek (Vajda János, Csontváry, Van Gogh, Baka István, Hamvas Béla, Mária Magdolna, Avilai Szent Teréz nyomában) mint fényhidak az ölelés, az átölelés gesztusával tágitják ki Baka Györgyi versvilágát. A gazdátlanává vált létezés homályát és sötétségét egyre jobban áttörnek a transzcendens remény fényei. A könyv centrumában a *Szentpétervári harangok* című élménybeszámoló, lelki napló (*A III. Szentpétervári Nemzetközi Pravoszláv Kórusfesztivál résztvevőinek*) található: „Zene által a lélek lágyan ébresztget, / harmat remeg így jázminszirmokon, / áhítat szálldos így az első / szerelemben. // Tőle elválasztva lenni : csikorog, fáj, / kövesít, lehatárol. Nem az érzékek / választanak el tőle, hanem a hideg tudat. // Az Ő

kiáradása minden, / ég lángol, / elevenít, belülről
kifelé, / fönről lefelé.”

Baka Györgyi lírájában a vers személyessé élt
üzenetté válik. Belső beszéddé, s ezen a *beszédrá-*
csón keresztül az ezotéria igazsága szépséggé
emelkedik. Igazság és szépség izgalmas kapcso-
latára utal a *Szolovjov madarai* című vers mottója:
„Az igazság növekedésével fokozódik a szépség
is.” Ezt az élményt versek egész sora rögzíti. A
kötetcímadó *Megnyíló idő* összefoglaló erővel. Így :

„Nem remélt, / elképzeltetlen / megnyílása az
időnek, / valami finom és erős / áramlás készleti
határait / feladni az ént, / szinte észrevétlen /
mert örömteli. // Megtalálhatom-e / magamban
ezt / a teljességet, ha előbb /nem vesztetem el?”
Az idézet már példázta, hogy a megtöretettség
drámai szólama folyamatosan és egyre inkább
megtelik a megértő szeretet világosságával. A lét-
teljességben felfedezett női küldetés egyszerre
földi és égi távlatával.

WÉBER ANIKÓ (1988) Tatabánya

WÉBER ANIKÓ

Csörsz István: Bóckacaj

Napkút, 2017

„Hát ha tényleg kíváncsi vagy rá, először biztos azt
szeretnéd tudni, hogy hol születtem, meg hogy mi-
lyen volt az én egész tetű gyerekkorom, meg hogy
mik voltak a szüleim, mielőtt beszereztek engem,
meg minden, szóval hogy egy ilyen Copperfield
Dávid-féle marhaságot adjak le, de ehhez nincs
kedvem” – kezdi történetét Holden, a *Zabhegyező*
című Salinger-regény tinédzser főhőse, aki azt kö-
vetően ragad tollat, hogy összecsapta feje felett a
hullámok. Ugyanígy tesz Csörsz István *Bóckacaj*
című regényének egyes szám első személyű elbe-
szélője és főszereplője: Szász István is. A közép-
iskolás éveiben járó srác a Duna-parton ül, és rádöb-
ben, már csak két hete maradt a nyári szünetből,
ezért azonnal belevág az írásba, és felvázol az első
pár oldalon egy „Copperfield Dávid-féle” történetet.
Eszerint édesanyját lelőtték '56-ban, apja pedig fájd-
almában olyasmit tett, amiért disszidálnia kellett.

Őt, az „elárvult” gyereket pedig a di-
áktársak csúfolták. Felakasztották a
tornaterem bordásfalára, és mellé
írták: „Így jár minden áruló!!!”

Az elbeszélő gyorsan megszerzi
az olvasó empátiáját, együttérzését,
majd jön a hideg zuhany: „Ide húz-
tam egy vonalat, első rész. Amiből
egyébként egy szó sem igaz, mond-
juk, ez volt a mai autogén tréningem.
Nem is éltem ötvenhatban, szület-
tem 1970. január húsz.” Így játszado-
zik velünk az elbeszélő, folyamatosan emlékeztetve
arra, hogy valójában egy fiktív történetet tartunk a
kezünkben, amelyet bármikor lehet módosítani.

A papírlapon, az irodalmi szövegben a múlt átír-
ható, megváltoztatható. Lehet hazudni, elhallgatni.
Csak épp a valóságot nem lehet megragadni. Ahogy
az elbeszélő is mondja: „Millió sztorit ki lehetne ta-
lálni anélkül, hogy egy macskaléppéssel is közelebb
kerülnék az igazsághoz.”

Kérdés azonban: szeretne-e egyáltalán igazat
mondani nekünk Szász István, vagy azért füllent,
hogy saját maga elől is elrejtse érzéseit. Bár ez nem
derül ki egyértelműen a szövegből, az tagadhatat-
lan: az elbeszélő folyamatosan arra törekszik, hogy
elhitesse velünk, művének nincs valódi súlya, üze-
nete, célja. Jól mutatja ezt a regény címválasztása
is, amely a véletlen folytán született: *Bohóckacaj* lett
volna, csak a gyors írás folytán véletlenül kimaradt
két betű, az *oh*. Így maradt a *Bóckacaj*.

„Olyan kétujjnyi vastag könyv lesz ez, úgy ter-
vezem. Krimi” – szól az első két mondat, majd meg-
tudjuk, hogy István két füzetet vett,
mindegyiknek pontosan száz oldala
van, és ezeket szeretné teleírni. Bár
azt állítja, krimi készíti, valójában sa-
ját életéről mesél. Kiderül, hogy
édesanyja betegségben halt meg,
apja Amerikába szökött, őt pedig
nagyanyja neveli. Megismerjük leg-
jobb barátját, első barátnőit, érdeklő-
dési körét, hétköznapijait. Csak abban
nem lehetünk biztosak, mit és meny-
nyit hihetünk el az elbeszélőnek. Hol
kezdődik a visszaemlékezés, mikor álmodik, és mi
az, amit csak hozzákölt a múltjához. Olvasóként
magunkra maradunk. Tudjuk, hogy átvernek min-

ket. Mindig kiránt a történetből egy kiszólás, megjegyzés vagy irodalmi utalás. „...kimentem az utcára eső után, pofán vágott a fény. Úgy ragyogott az egész, mint egy ékszerdoboz, csak álltam bambán és pislogtam körbe. De amikor túl szép valami, mindig úgy érzem, hogy idegen vagyok itt, vendég” – meséli a főhős, mintha csak Kosztolányi Dezső *Hajnali részegség* című versét idézné. Érdekes kiszólás az is, amikor az elbeszélő éppen olyan regénytémát ajánl, amelyről Csörsz Istvánnak 2016-ban már megjelent egy műve *Földtaposók* címmel. „Egy ilyen jó ősembertörténetet kéne írni. Ahol az ember a helyzet ura. Vagy megdöglik.”

A megszólaló arra is szereti felhívni a figyelmünket, hogy a történetészövést valójában az ő kedve, hangulata irányítja, vagy épp a füzetek hossza. Amint fel akarnánk róni a szöveg hibáit, mondván: sokszor túlírt – az elbeszélő belénk fojtja a szót: emlékeztetve arra, hogy ő megmondta előre. Ő figyelmeztetett, hogy itt ne keressünk jól felépített regényszerkezetet, mély üzenetet. Ez csupán egy kísérlet.

A tudatos, írásra vonatkozó kiszólásokat azonban ellensúlyozza az elbeszélés sodró lendülete, a hiteles, részletgazdag karakterábrázolás, amely újra és újra visszaránt a fiktív könyvbéli világba, és újra és újra elhitheti velünk: a szereplők hús-vér emberek valódi problémákkal, érzésekkel. Szász István és barátja, Tamás minden furcsaságukkal és hibájukkal együtt éppen úgy élnek, akár a szomszédunk vagy az utcán mellettünk elhaladó járókelő. A tinédzser elbeszélése folytán nagyon is valóságosan elevenedik meg előttünk az 1980-as évekbeli fővá-

ros, a Tabán felé kigyózó, LGT-koncertre tartó tömeg vagy a Trabantba bezsúfolt, nyaralni induló családok. Csörsz István korábban már írt erről a világról, 1986-ban jelent meg riportkönyve *Elhagyott a közérzetem* címmel. Így nem meglepő, hogy *Bóckacaj* című regénye is dokumentumfilmbe illő pontossággal ragadja meg a rendszerváltás előtt álló nemzedék útkeresését. István és Tamás elvesztik a lábuk alól a talajt. Hogy találjanak valamilyen kapaszkodót, útra kelnek Görögországba. És bár az írásra és fikcióra reflektáló utalások a külföldi út részletezése során sem maradnak el, az elbeszélés lassan felfedi az olvasó előtt, hogy a főszereplő életének, tetteinek igenis van mozgatórugója, következménye. Hogy a súlytalanság csak álca, amely mögé szeretné elrejtteni a visszaemlékező a fájalmát és a veszteségeit. Hogy a leplezés, a hazudozás, az állandó kizökkentés nem más, csupán védekezési mechanizmus.

Ebben is hasonlít a mű Salinger *Zabhegyezőjé*-re, amelyben Holden nagyon is hasonlóan keresi a helyét, és miközben jön-megy, sztorizik, épp a lényegét hallgatja el maga előtt. István is ezt teszi, a lepel azonban lehull, amikor Görögországban barangol barátjával. Az ország, amely múltjáról híres, egyben a főhőst is a múltba repíti. Itt fedi fel előttünk és maga előtt, milyen élete volt szüleivel, milyen is volt az anyja és az apja, és mennyire fáj neki elvesztésük. István Görögországba, a múltba utazik, ahol gyerekként járt családjával. Ugyanígy visz minket vissza a regény is egy mára már felnőtt nemzedék ifjúkorába, egy elmúlt, lassan feledésbe merülő időszakba.

KOVÁCS ISTVÁN

Komárom a szabadságharcban 1848–49

(Szerk.: Kiss Vendel, Számadó Emese)

Klapka György Múzeum, 2016

Történetészkonferenciáknak, -tanácskozásoknak, -emléküléseknek akkor van maradandó értelmük, ha az elhangzott előadások nyomtatásban is hozzáférhetők. Az 1992-ben a száz évvel azelőtt elhunyt Klapka György emlékezetének szentelt *1. Komáromi Napok* előadásai szinte nyomban megjelentek. Ezzel tiszteletre méltó hagyomány teremtődött. Az

évente megtartott Komáromi Napok előadásai azóta négy kötetben láttak napvilágot: a legutóbbi, a hét tanulmányt tartalmazó *Válogatás a komáromi napok történetész konferenciáinak előadásaiból* alcímmel 2016-ban.

Csikány Tamás *Adalékok a komáromi erődrendszert 1849. március 30-i megrohanásának történeté-*

KOVÁCS ISTVÁN (1945) Salföld

hez című írásában így jellemzi tömören Komáromot mint a Habsburg Birodalom elsőrangú erődrendszere: „Stratégiai jelentőségét egyrészt raktárba- zis szerepe adta, másrészt katonaföldrajzi elhelyezkedése. Az Új- és Öregvár raktáraiban, kazamataiban szükség esetén egy hadsereg élelmiszer-, felszerelés- és lőszerkészletét lehetett biztonságos körülmények között tárolni, még akkor is, ha e központi elemek körül az ún. erődöv még nem volt teljes. A kor erődépítészeti elvei szerint ugyanis a rendszer központi elemét egy olyan övvel kellett körbevenni, amelynek egyes erődjei képesek voltak hosszabb-rövidebb ideig feltartóztatni a támadó ellenséget. Komárom esetében a biztonságot a két hídfőerőd és a Nádor-vonal megfelelően biztosították...” Az eredeti tervek szerint az erődrendszer térsége egy 200 000 fős hadsereg átmeneti befogadására is alkalmas lehetett. A tanulmány szerzője hozzáteszi: „Egy 1826-os terv készítője szerint 14 000 gyalogos, 12 000 lovas, 1800 tüzér, 160 mérnökari katona szükséges a vár biztonságos megtartásához. A tüzéreknek 400 löveget kellett kezelniük.”

Az 1848 nyarától sebtében szerveződő komáromi várórség 1848. december végén, az erődrendszer császári csapatok által történt első zárólása idején 11 000 embert számlált – többségükben újoncokat. (Legnagyobb hiányossága az volt, hogy lovasságát mindössze egy század Hunyadi-huszár alkotta.) Bona Gábor *A komáromi várórség csapatai és tisztikara (1849. január–április)* című tanulmányából az is kiderül, hogy a 7., 40. és 60. zászlóaljban zömében szlovák ajkú honvédek szolgáltak.

Hogy a felszereltségben, fegyverzetben hiányt szenvedő, alig kiképzett védők miként állták meg a helyüket az erődrendszer 1849 áprilisában történt felmentéséig, arról Csikány Tamás idézett írása és Kemény Krisztián *„A dicsőség kezdete”, avagy a komáromi helyőrség harcai a cs. kir. csapatokkal 1849. januárban–februárban* című tanulmánya számol be. Kiviláglik belőlük, hogy a helyőrség mind a védekezések, mind a kitörések során helytállt. Az egyik legsikeresebb kitörési akcióra február 7-én Nád-szegnél és Pozsonyepérszegnél került sor, ahol 250 ellenséges katona esett magyar fogságba, köztük öt tiszt. Az időközben 15 000 főre szaporodott osztrák ostromsereg március 20. után kezdte meg Komárom módszeres lövetését, s miután a városba léggömbön bejuttatott kapitulációs felhívást a parancsnokság visszautasította, a hónap utolsó napján több ponton megrohamozta az erődrendszert – sikertelenül.

A honvédségnek a várrendszeren belüli mindennapjaiba Hajagos József avat be *Belső őrszolgá-*

lat Komáromban 1849 elején című előadásában. Méltatja a Komárom helyzetét reménytelennek ítélő s így parancsnoki posztjáról 1849. január 13-án lemondott Meszlényi Jenő tábornokot felváltó hadmérnök ezredes, Török Ignác érdemeit, de kitér a fegyelmi gondokra is. Ennek kapcsán idézi Ferdinand Querlonde alezredes február 8-án kelt dandárparancsát: „Kellemetlenül értesültem, miszerint Schroeffer tőrőrnagy úr tegnap estvéli kapubezárás idejében a főőrtanyai legénységet vizsgálván, 18 honvéd az őrmennységből hibázott, akiknek jelen nem létéről sem az illető altisztek, sem a legénység felvilágosítást adni nem tudott.”

A várostromot hosszú hónapokon át megszenvedő lakosság mindennapi gondjairól, áldozatvállalásáról Kiss Vendel tollából olvashatunk tanulmányt *„A haza védelmének dicső munkájához tehetségéből kitelhetőleg mindent áldozni” – Komárom hozzájárulása a hon védelméhez 1848/49-ben* címmel, míg a lelki, tudati ellenállás kiemelkedő szervezőjének, az 1851-ben halálra ítélt (de ki nem végzett) *Lipovnoki Lipovniczky István* plébánosnak, majdani nagyváradi püspöknek érdemdús életét Zakar Péter mutatja be.

A kötet leginkább közérdeklődésre számot tartható írása Hermann Róbert *Görgei és a trónfosztás* című tanulmánya, amelynek első bekezdése nyomban beavat az oktrojált alkotmány fogalmába: „Oktrojált, azaz felülről erőltetett alkotmány, amely megszüntette az eddigi területi különbségeket, erősen centralizált államot hozott létre, s mintegy mellékesen részekre osztotta Magyarországot is. Leválasztotta és külön tartománnyá nyilvánította Erdélyt a Részekkel, az egymással egyesítendő Horvátországot, Szlavóniát és a Tengeremelléket; a Határőrvidéket; a Bácskából és a Temesközből szervezendő Szerb Vajdaságot. Az alkotmány szerint e tartományok, valamint a különállását elvesztő Magyar Királyság is az »egy és oszthatatlan ausztriai császárság« részei.” Az oktrojált alkotmány kihirdetésének színhelyét akár a trianoni béke első „ötletbörzsjének” is lehetne tekinteni. Ferenc József március 7-én a Kremsierben szétkergette a más, demokratikusabb szellemű alkotmányt tervezető Birodalmi Gyűlést.

A honvédseregnél Tiszaföldváron tartózkodó Kossuthhoz március 15-én jutott el az olmtüzi alkotmány híre, s két nappal később erről Görgei Artúr tábornokot, a VII. hadtest parancsnokát is értesítette. A kérdést március 30-án Tiszafüreden vagy Egerben a honvédsereg ideiglenes főparancsnokává történt kinevezésekor hozta neki ismét szóba. „Kossuth láthatólag mielőbb méltó választ kívánt adni a császári udvarnak erre a Magyarország al-

kormányát és jogait semmibe vevő nyilatkozatára. A válasznyilatkozatnak azonban két alapvető feltétele volt – szögezi le Hermann Róbert. – Egyrészt az, hogy a magyar főserég végre sikeres ellentámadást indítson a cs. kir. főerők ellen, hiszen amíg ez nem történik meg, a válasznyilatkozat semminemű külpolitikai befolyással nem bírhat Magyarország jövődjére nézve. A válasznyilatkozat kibocsátásának másik alapvető feltétele az volt, hogy az a magyar országgyűlés nevében, tehát parlamentáris úton és felhatalmazással történjen.”

Az egyik feltétel teljesülése április 2-án, a Hatvannál aratott győzelemmel kezdetét veszi. Az isaszegi diadal utáni napon a gödöllői kastélyban Kossuth Görgeivel folytatott négyszemközti megbeszélésén a közeljövőben teendő katonai és politikai lépések kapcsán szóba jöhetett a Habsburg-ház trónfosztásának kérdése is. Erre Görgei egy, Kossuth két év múlva eltérően emlékszik vissza.

Görgeinek a trónfosztással kapcsolatos véleményét az az emlékirat rögzíti leghitelesebben, amelyet ő maga 1849. július 2-án Komáromban fogalmazott a kormánynak címezve. A kirobbanó csata miatt, amelyben a fővezér súlyosan megsebesült, a memorandum félbemaradt és irattárba került. „Hiába mondtam, hogy ha nálamnál mélyebben gondolkodni tudó politikusok Magyarországnak jövődjébe boldogságát csak a függetlenség, sőt a Habsburg–Lotharingiai-háztól való tökéletes elszakadás terén látják felvirulandónak: az elszakadásnak nem szabad erőszakoltnak, elhamarkodottnak, hanem magukból az eseményekből önként folyónak, tehát mintegy kénytelennek kell lenni; egyszóval, hogy »egy nyert csatánk a legjobb függetlenségi nyilatkozat«, és hogy azt a nemzet nevében szóval is kimondani már csak akkor tanácsos, ha Magyarország egész területén nem lesz egyetlen ellenség sem többé, s Ausztria még ekkor is oly méreven, mint eddig, minden kiegyezést vissza fogna utasítani” – veti papírra gondolatait Görgei. Belőlük viszont az derül ki, hogy neki nem a függetlenségi nyilatkozat tartalmával, hanem annak időzítésével és időszerűségével volt gondja. Ezt bizonyítja az is, hogy bő két hónappal azelőtt éppen ő volt az, aki lecsillapította a függetlenségi nyilatkozat miatt háborgó tiszteket Komáromban. Ráadásul Görgei, miután tudomására jutott, hogy az osztrákok milyen durván bánnak a magyar foglyokkal, április 10-én Vácott kiadott kiáltványában képtelen volt fékezni felháborodását, amelynek éle áttételesen a trónba is belevágott: „az igazság istene a szent ügynek adja győzelmeit, s amerre a szabadság zászlója leng, az önkény zsoldosai, a népnymorgatók szolgálai futnak fegyvereink előtt. – De midőn vitéz sere-

gem a nép szabadságáért vív, nem lehetett azon szerencsétlenekekről elfeledkezni, kiket a harc viaszája az ellenség kezébe ejtett foglyokul; mert ellenségeink, hogy igazságtalanságuk mértékét tetézzék, a vademberektől is szentül tartott általános népjogok tiprásával foglyainkon legdurvább embertelenséget követnek el, míg mi az osztrák foglyok iránt mindazon tekintetekkel vagyunk, melyet a szerencsétlenség mívelt emberektől igénybe vehet.” Április 29-én a hadsereghez intézett komáromi kiáltványában már nevében nevezi az „esküszegő rútdinasztiát”, s az alábbi, szinte „kossuthi” szavakkal biztatja honvédeit: „Sokan vannak köztünk, kik már kivívottnak hiszik hazánk óhajtott jövődjét; de ne ámítsátok magatokat; mert ezen harc nem Magyarország és Ausztria közti harc egyedül – ez európai harc leend, a természet adta legszentebb népjog harca a bitor zsarnokság ellen. – S győzni fog a nép; győzni fog mindenütt!”

Köztudott, hogy a komáromi erődrendszer csak írásban rögzített feltételekkel adta meg magát 1849. október 2-án. Ennek értelmében a várórség tagjai személyi és vagyoni biztonságukat garantáló menlevelet kaptak. De az osztrák fél betartotta-e vállalt kötelezettségét?

Klapka György tábornok 1850. február 5-én Londonban egy angol lap hasábjain nyílt levelet intézett Haynauhoz, Magyarország teljhatalmú katonai és polgári kormányzójához, amelyben felrótta neki a kapitulációs egyezmény megszegését. Tudomására jutott ugyanis, hogy a komáromi menveles honvédeket is nagy számban sorozzák be az osztrák hadseregbe. A „komáromi napok” kiadványsorozat 2003-ban megjelent második kötetében (*Magyarország legerősebb bástyája Komárom*) olvasható Kedves Gyula *Amnesia vagy csak részleges bocsánat? (A komáromi menlevél értéke)* című tanulmánya. A címben feltett kérdésre így válaszol a történész: „Közvetlenül a vár kapitulációját követően felbecsülhetetlen az értéke, hiszen életüket mentett abban az időszakban, amikor tetőfokán tombolt a megtorlás őrületa, és sokszor vaktában csapott le áldozataira. [...] Százak mentesültek a súlyos börtönbüntetésektől, és ezrek, talán tízezrek a kényszersorozás és idegenben való katonáskodás terhe alól. Néhány hónap eltelte után azonban a menlevél nyújtotta biztonság már nem mindenütt, és nem mindenki számára jelentett egyforma elérhetőséget. 1850-ben már attól függött sok esetben a menlevél értéke, hogy hol, ki és kinek mutatta ezt be. Úgy tűnik, hogy ebben szembeütő eltérés volt a Dunántúl és a Tiszántúl között, csakúgy, mint a közrendűek és a hivatalos ügyekben nagyobb jártassággal, továbbá a hivatalokban is-

meretséggel, atyafiságos kapcsolatokkal bíró egykori kiváltságosok között. A hatalom pedig megkísérelte megnyirbálni az általa szerződésben vállalt kötelezettségét a komáromi várórség amnesztiájával kapcsolatban, s ahol nem talált ellenállásra (vagy csak erőtlenségre), ott végre is hajtotta akaratát.”

Hermann Róbert ugyanebben a kötetben Jókai Mór megmenekülése kapcsán szól hozzá ehhez a kérdéshez (*Az eltűnt nyomtatvány nyomában – Jókai*

komáromi menlevele). Az író élete különböző szakaszaiban fel-felidézi azt az epizódot, hogy a megtorlás idején egy nevére kitöltött komáromi menlevélnek köszönhette megmenekülését, létbiztonságát. A *Geleitschein*hez Laborfalvi Róza révén jutott. A történetet – némileg kiszínezve – Mikszáth Kálmán is népszerűsítette. Hermann Róbert dokumentumokkal, adatokkal bizonyítja, hogy a feleségét hősi szerepben feltüntető Jókai-történet minden valóság alapot nélkülöző mese.

BUDA ATTILA (1953) Budapest

BUDA ATTILA

Kelemen Erzsébet: A szöveg testén túl

L. Simon László lineáris és vizuális költészete

Ráció, 2017

Az avantgárd, „amely nem stílusirányzat, hanem gondolkodásmód és magatartásforma”, beleértve napjainkig tartó hatását – vagyis a neoavantgárdot –, nemcsak az irodalomban, hanem a művészetekben is kissé a mostohagyerek szerepét tölti be. Elismerik létezését, értéklik alkotóit – de a befogadás ambivalens: mindig marad benne egy csipetnyi fenntartás, idegenkedés. Ráadásul a Kassák Lajos vagy a Magyar Műhely által gyakorolt avantgárdhoz politikai értékkülönbség is társult: nem véletlenül kaptak oly kis tért például a lap szerzői a *Hét évszázad magyar versei* című reprezentatív antológia különböző kiadásaiban.

Kelemen Erzsébet áttekintése viszont az esztétikai ítéletalkotás változásait, valamint a történelmi kontextus kizárólagosságát egyaránt kiküszöbölő módszerrel közelít L. Simon László napjainkig tartó pályáivéhoz. Első fejezetében röviden összefoglalja a Magyar Műhely történetét addig, amíg 1996-tól megújult a szerkesztősége, s nyitott az experimentális költészeti alkotások felé. Ez tulajdonképpen L. Simon László önálló alkotó pályájának kezdetét is jelentette, hiszen ebben az évben került a könyvesboltokba első kötete. A monográfia szerzője időrendben tárgyalja L. Simon László vers- és képgyűjteményeit, amelyek különleges, egymástól is eltérő készítésük/írásuk miatt egyben könyvtárgyak is.

Megállapítja, hogy szerzőjük a hazai experimentális költészet művelőjeként önálló helyet keresett és talált is magának. Kötetei – túl a szavak elsődleges jelentésén – egyben társult vagy önálló vizuális alkotások, tipográfiai megformáltságukban ugyancsak hordozva a hatni akarás igényét.

A kötet fejezetei egységes felépítésűek, a szükséges elméleti kérdések összefoglalása után egy-egy kötet több szempontú elemzése olvasható, s ha a szempontok úgy kívánják, a szerző egybe is veti azokat egymással. Az olvasó tehát amellet, hogy sok esetben a nem hagyományos költői szövegek elemzését olvashatja, a neoavantgárd néhány központi fogalmával is közelebbi ismeretséget köthet, például a lettrizmussal, a konceptualizmussal, s modern verstani formákkal: a prózaverssel, a konkrét verssel és a képverssel. Utóbbiak feszegetik a betűk által hordozott tartalom kizárólagosságának határát, az olvashatóság mellé emelve a látványt és a kompozíciót, bevonva az alkotás folyamatába két, első pillanatra csupán technikai segítségnek tűnő eszközt: a számítógépes programo(ka)t, valamint a fényképezőgépet.

Az eddigi életmű ellentétes pontjait talán a *Secretum sigillum*, valamint a *Nem lokalizálható* című kötetek mutatják. Az előbbi a betűtől mint a kultúra általános értelemhordozójától való teljes eltávolodást, az

második viszont a hagyományos, írásos kultúrába való beágyazottságot mutatja. A Pixel sorozat első kötetének ismertetése, elemzése ugyancsak erősen épít a recepcióra, valamint az elméleti megállapításokra, a képi információk önállósodására és kontextusaira, a kiállításra mint a hagyományos olvasás átalakulására, a performanszra mint múltkonyságában ugyancsak képi eszközökkel megörökített értelmezésre. Ezzel szemben a *Nem lokalizálható* az irodalmiság formai és tartalmi elemeivel él: műfaji előzményei belehelyezik az irodalom folyamatába, gondolati rokonsága pedig több alkotó felé talál utat. A részletes bemutatás kitér a szerkezetre, a tematikára, az olvasás lehetőségére és hibáira; a hagyományos kötet szerkezetet egy hagyományosabb elemzést tesz lehetővé.

Már a kéziratos kódexeknek, s fokozottan a nyomtatás feltalálása utáni könyveknek is volt egy alapvető formai elemük, amely a tartalom átadásának mellőzhetetlen feltételévé és kellékévé vált: ez pedig a betű, az írt vagy nyomtatott karakter. Ezt a gondolatközléshez szükséges elengedhetetlen feltételt módosítja, bővíti ki a *met AMorf ózis* és szünteti meg az *ISBN* kötet. A grafikus látvány számítógépes programok segítségével végrehajtott átalakítása, illetve egy jelentéktelennek tűnő részlet mint az egész helyettesítője egyaránt a betűkre és a képekre alapozott világlátás határait kíváncsi.

Kísérletként, egyben a hazai könyvkiadásban különleges értéként került az olvasók elé a *Japán hajtás*, a szerző „felvágatlan és felvágathatlan” kötetete. A monográfia írója részletesen körüljárja tipográfiai különlegességét, amihez még hozzá lehet tenni a jól megválasztott papírt és a szöveget reprezentáló antikvát, azt a betűtípust, amelyből a nyomda, nyilván a szerzővel megbeszélve, a kötetet előállította. Szembeötlő kép és szöveg szimbiózisa: a szövegek egyszerre magukba rejtik, jelenlétük határaiba zárják az illusztrációkat, amelyek ugyanakkor emlék- és múltfelidéző hatásuknál fogva mintegy kiindulópontjai a verseknek: (fizikailag) felvágatlan és (lelkileg) felvágathatlan egymáshoz tartozása hozza létre egy könyvkötészeti specialitás technikán túlnyúló értelmét.

Az utolsó fejezet a költői, könyvtervezői pályához szorosan kapcsolódó borítóterveket veszi számba. Folyóiratok (Magyar Műhely, Szépirodalmi Figyelő, Kortárs), könyvsorozatok (Aktuális Avangárd, Ráció – Tudomány) és egyedi kiadványok borítói egyaránt azt mutatják, hogy tervezőjük az alkalmazott művészet felől elmozdult az egyedi alkotások felé, s párhuzamosan a könyvtárgyként is értelmezhető saját kötetével, a csak betűre koncentráló gondolatátadás tágabb, a látványra is erőteljesen építő, sok esetben felszólító erejű darabjait hozta létre.

TAR PATRÍCIA

Száraz Miklós György: Az álomvadász

Scolar, 2017

Száraz új regénye prózájának ahhoz a vonalához kapcsolódik, amelyben az egzotikum: az abnormitás, erőszak, az antikvár kincsek, filológiai ínyencségek vagy éppen a rémálmok izgalmas nyelvi tereket hoznak létre, amelyeknek érdeme, lényege azonban önmagukon túl ragadható meg. Ez a barokkosan gazdag, burjánzó apparátus (amely sosem veszi túl komolyan magát, s kellően játékos-ironikus ahhoz, hogy ezt mi se tegyük) megint nem öncélú: érdekesebb – az *Elpatkolsz, szívem, mint a pinty* kötetével rokoníthatóan – az e szövegtereket létrehozó és működtető nyelv(használat) bravúros-sága, stílusjátéka, az elsődleges elbeszélő alakhasadása. E prózavonalat jól jelzi már a kötetborító,

koponyával, csordogáló vérrel, az elmúlás pipacsával, na meg a megrekedt lélekként a szövegben is fel-felbukkanó kék pillangóval, pontosabban *túl jól*: reménykedünk, hogy – a regénnyel összhangban – itt is az ironia, a játék az úr. Vitathatatlan, hogy a szerző fantáziája kimeríthetetlen: jelen kötetében is összetéveszthetetlenül „szárazos”, erőteljes történeteket alkot, melyek egy része önálló novellaként dolgozik tovább az olvasóban.

Az *áalomvadász* első lapján egy, az európai irodalomból ismerős elbeszélő szólítja meg az olvasót: egy festőművész, aki azt írja le, amit nem tud megfesteni. Akinek azért van szüksége ránk, mert az olvasó alakjának elképzelése nélkül nem megy

TAR PATRÍCIA (1976) Szombathely

neki az írás. És aki emiatt, hiszen liftbe sem száll a kiszolgáltatottságtól való félelmében, ellenséges, dacos, arrogáns: mert függése ellenére fenn akarja tartani a distanciát. Eleinte – míg nem ragadja magával saját története – fontos száma, hogy bizonyítsa: addig olvashatjuk, míg láttatni enged, néha – mint a lázadó kamasz – hirtelen ráncsapja az ajtót. Ez a fajta, a voyeur-befogadótól való félelem tükröződik egy álmában, amelyben ő Minótauros, s retteg labirintusában az őt fürkésző szemtől. De ami miatt ez az elbeszélőalak ismerős, az a dacból fakadó önironia: Rousseau-nál önsztorozás, az őszinteség eltúlzott diadala (vagy a fikcióé?), Bálint Péternél

(*Egy kretén vallomása*) pedig a Szárazéval rokon pozitívosság. „Higgyétek el, rossz ember vagyok. Lusta, cinikus, gyáva. A gonoszságig játékos természet” – indít Száraz megalkotott figurája, ki azért fest, mert máshoz nem ért, s alkotói válságában az írással küzd; Bálint Péter kreténje, ki Villonnal lázadva vall törvényt és szabályt, ugyanígy önironikus. Hangsúlyozott semmittevésük valójában csak a társadalom szemében az: Száraz festője elismert művész, Bálint Péter hőse leveleket, naplókát rendező titkár, filológiai munkát végez. Száraz eddigi írásaiban is megmutatta szerepalkotó tehetségét, s tagadhatatlan, ez az új hang is remekül áll neki: ebben a kötetben is felvillantja tehetségét az archaikusabb szövegek megalkotásának játékaiban, de most kemény hasonlataival, remek áldialógusaival a festő nyers stílusa győz. Klasszikus az ikonikus és a nyelvi jelrendszer összevetésének kérdésköre is, s ahogy Ottlik *Budájában* Bébének az ebédablak megfestése bizonyul megfelelőbbnek a szónál, itt is felfüggesztődik az írás: annak „linearitása” helyett a kép „egyidejűsége” kellene. Előbb az álomleírásokra korlátozódik az egyre szűkszavúbb beszélő (a többi csak „vernycs”), aztán újra átveszi szerepét a festés, a „vizuális narráció”, s befejeződik a regény: „...írásban nem vagyok képes szóra bírni a köveket, a gesztenyefát”. (A regény vége felé egyébként ő is megpróbálkozik – hasonlóan Bébéhez – az állóképpé merevített emlékképek megragadásával, ahogy megjelenik a szövegben a tükör-metafora is: ahogy a tükör „hazudik”, nem a valóságot mutatja, úgy a regény, az írás sem képes a gondolat megragadására.)

Az *álmovadász* fikciója szerint a regény tartalmazza az elsődleges festő-elbeszélő feljegyzéseit, egy 19. századi tudós, ill. annak lánya, Helen Gall írásait, ezen belül különböző személyek álomleírásait,

valamint néhány e-mailt. A látszólag töredezett szerkezetű, harminc részből és egy epilógusból álló szöveg logikai kalandot is kínál: a közepe táján a darabok kapcsolódni látszanak, ha minden hiányzó rész-

let ki nem is egészíthető. A festő felesége, Eszter hírt kap Afrikában eltűnt volt férjéről, Gall Péterről, akinek a kutatás során felbukkant dossziéja tartalmazza Helen Gall írásait, benne apja hagyatékának egy részét az álmogyűjteménnyel. A szövegtöredékek tehát valójában mind a festő-elbeszélő tollából valók: az írás aktuusa eleve nagy szerepet kap a regényben, s a szerző hangsúlyozza, hogy az önmagának kötelezően előírt napi lejegyzéseken túl – melyek hol csak egy

mondatra, hol egy novellányi anyagra rúgnak, ám belőlük a regény gerinceként összeáll egy lineárisnak, főszövegnek mondható történessor – napi feladat az idegen forrásokból származó jegyzetek, álmok, elmélkedések, beszélgetéstöredékek, levelek másolása is. Ettől a „bejelentéstől” fogva a fantáziánkra van bízva annak a valójában felesleges kérdésnek az eldöntése, hogy a különböző eredetű források egybeépüléséről van-e szó, vagy a festő regényírási technikája a széthatítás, azaz alakjai tulajdonképpen saját alakmásai. Ugyanis van, ami az élet összefonódásán túl a különböző forrásokat rokonítja, vagy ami a tükröződés alapja: az álmok kutatása. Innen tekintve a regény címe gyakorlatilag bármely szereplőt jelentheti: Esztert, aki kezeltjeinek álmaival dolgozik; volt férjét, Pétert, aki operatorként az álmokról készített film forgatásakor tűnt el Afrikában; Helen Gall apját, aki álmokat rendel, s „bábeli” könyvtárt hoz létre álommal-lélekkel-halállal foglalkozó kötetekből; magát Helent, aki képzeletben „koponyakönyvtárként” őrizi a tűzben megsemmisült bibliotékát; s elbeszélőnk, aki mindezek történetét egyé formálja.

Az álom, az álmok leírása és ennek nyelve (az adott kort imitáló stilisztikai sajátosságoktól eltekintve) hangsúlyozottan összeköti a regény alakjait vagy szövegeiket: a pszichiáter feleség pszichopatiát, az irgalmasrendi apácát, Ország Ilonát („Tudják, mi nyugó le benne? Hogy egy sok száz évvel előttem élt ember éppen úgy álmodik, és úgy is meséli el, ahogy én.”), a barátokat s mindazokat, akiknek álmát Ursula Obrodovomics szállítja megrendelésre. Az álmokkal a szereplők a lélekhez kívánnak közelebb jutni, s természetesen a lélek és a halál kérdésköréhez. *Biblia*, orvostudomány, indián hitvilág, alkimia és misztika közös pontjára mutatnak rá a töredékek: „Az álmokban, főleg a rémálmokban ragadhatja meg

legkönnyebben a lelket magát.” Az álmok értelmezésében a szerző nem megy egy felszínebb pszichologizálásnál mélyebbre: az álom a „lélek lakóhelye”, ahol „nem fertőz az értelem”. A saját álom a tudatalattihoz, az álmokutatás a kollektív tudatalanhoz, a „kúthoz” vezethet, ezért, akárcsak a könyvet („kapu”), a lélekhez vezető útja teszi értékessé. A szöveg szerencsére tehát nem az álmofejtés újabb kísérlete, még csak nem is egyfajta pszichoanalitikai tézisregény: színtiszta irodalom, amelyben az álmok nyelvének megalkotása, a nyitott, töredékesen hagyott szöveg öröme a cél, s amelynek nagyszerűségét az álomleírások foglalatoként működő remek stílusváltások adják.

Ahogy lassan egygyéfonódnak a szövegszálak a befogadó számára, s válnak indokoltá kap-

csolatuk révén, úgy veszi el kedvét az elbeszélő. „Csak kiábrándító, töredezett valóság van” – állítja. A kollektív tudattalan, a „tudatunk alatt elterülő sötét ósóceán” teljességéhez képest az álmok töredékek, „hullámverések”. Töredékes a történet is: Gall Péter hollétére nem derül fény. A valóság nem kerek, így a regény sem lehet az. A szavak úgyis eleve használhatatlanok, Helen és Izidor feljegyzései elfogytak: „Magam maradtam” – az elbeszélő tehát felfüggeszti az írást (hogy egy év múlva csupán egy rövid bejegyzés erejéig szakítsa meg), s újra festeni kezd. Száraz Miklós György regénye – akárcsak a megrekedt lélekként repdeső pillangó – csupán a fikció szintjén a kudarc regénye: összetett világot építő, nagyszerű játék egy írói próbálkozásról, amelynek minden pillanatát élvezzük.

KOLOZSI ORSOLYA

Benedek Szabolcs: A fiumei cápa

Helikon, 2017

A rendkívül termékeny, történelmi témák iránt fogékony szerző, Benedek Szabolcs tizenharmadik regénye, *A fiumei cápa* egy nagyon szép kiállítású, feltűnő, mégis elegáns borítójú kötet. Az 1913-ban játszódó cselekményt egy rövid kis keret fogja össze: az első fejezetben és az epilógusban is Budapesten tartózkodunk, Kovách Richárd, a Pesti Nap főszerkesztőjének „társaságában”, aki azért indul – az ekkor a magyar korona alá tartozó – tengerparti városba, hogy az uborkaszazon közepén lapjának tudósítson a Quarnero(Kvarner)-öbölben felbukkanó fehér cápákról. A fiumei cápa a század elején egy létező, szimbólummá vált fogalom, a hírlapi kacsza szinonimája, nagyon sokan ugyanis nem hisznek e cápák létezésében (egyébként nemcsak legenda, hanem tényként is kezelhető, hogy a környéken igenis gyakori a kifejezetten nagy példányok felbukkanása), pusztán az újságok hasábjait megtöltő érdekességet, hátborzongató témát látják bennük.

A regényben három történetszál van jelen, majd fonódik egymásba az utolsó lapokon. Egyik szál sem nő a másik fölé, sem terjedelemben, sem érdekességben, egyensúlyban tartva a rendkívül arányos szerkezetet. A szöveg helyszíne önmagában is nagyon érdekes tér, hiszen a tengerparti sá-

von, egyre inkább a tenger felé terjeszkedő város valamiképpen a törékenység benyomását kelti, és nemcsak földrajzi elhelyezkedése (a tengernek való kiszolgáltatottsága), hanem etnikai megosztottsága, sokfélesége miatt is. Az olaszok, horvátok, magyarok által is lakott háromnyelvű és -kultúrájú város egy puskaporos hordó az első világháború kitörését megelőző, békésnek tűnő időszakban. Úgy tűnik, a béke és a gazdagság csak a felszín, a béke árca mögött nem kevés indulat, feszültség várja, hogy kirobban hasson. Éppen úgy, ahogyan a vízfelszín alatt ólálkodó cápát is csak uszonya jelzi a vízben tartózkodók számára. Ez a látszat és valóság közötti ellentét mindhárom szál esetében igen jelentős és a regény egyik központi (ha nem is egyértelműen explikált) kérdése: „Hát létezik olyasmi, ami valóság, és nem talmi látszat csupán? Lehet-e új életet kezdeni akkor, amikor minden furtonfurt ugyanazokra a hazugságokra épül, és az utak önmagukba kanyarodnak vissza, akár egy összegabalyodott, fejét és lábát megkülönböztetni nem bíró tengeri kígyó?” A személyes sorsokra fókuszáló szál Noskó Gáspár tanácsos úr kártyaszervenvedélyét és ennek következményeit mutatja be lányának, Noskó Emiliának tragikus sorsán keresztül. A cápatámadásban meghalt lány, az őt sirató özvegy, jó-

KOLOZSI ORSOLYA (1980) Budapest

módú és köztisztéletnek örvendő édesapa azonban csak egy békés család látszata, a cselekmény előrehaladása során kiderül, hogy az idilli család képe nem létezik, soha nem is létezett. Az olasz pincér történetének sokkal több politikai kapcsolódása van: a fiumei olasz irredenták Fiume Giovane nevű illegális szervezetehez kötődik, akik egy robbantást hajtanak végre, elpusztítva ezzel a várost a tengertől védő támfalat:

„Elég komoly kár keletkezett, reméljük, nem lesz mostanában vihar, mert akkor nincs, ami megállítsa a tengert, és féltő, hogy a nagyobb hullámok kicsapnak a rakpartra. Ez a város legveszélyeztetettebb része. Pár évtizeddel ezelőtt itt még a tenger volt.” Kovách Richárd oknyomozó körútja a harmadik szál, ő a cápák létezését kutatja elsősorban, bár utazásában vannak kitérők (például a helyi szabadkőművesekkel való találkozás). Ez a három szál végül egy csónakban, a városban portyázó cápák között fog egyesülni.

A *fiumei cápa* egyik fontos erénye a történelmi szemlélete, hiszen a robbantások, a városba betörő szökőár, az Amerikába kivándorló embertömegek, a Monarchia világháború előtti időszakának sarkalatos kérdései, a szőnyeg alá söpört, de érezhető feszültség mind megtörtént, valós események, és látható, hogy a könyv szerzője jól ismeri ezen történések hátterét. Az etnikai összetétele, fekvése miatt is különleges város leírása is igen plasztikus, a legfontosabb épületek bemutatása pontos és érzékletes: „Így jött létre a Gomila, a Szemétdomb. Piktör szemében valóban festői, a költőnek romantikus, a régésznek meglepő. A Korzó fölöött feküdt, nyugatról keletre haladva a városháza mögül indult, keletről nyugat felé pedig ott ért vé-

get, ahol a Dóm áll. Az itteni utcákat csak akkor járta át a levegő, amikor késő ősszel és télen a bőra fagyos szele kiszellőztette nyolc hónap áporodottságát. A Gomilában a házak frontja egymástól két-három méterre volt. Utcaköveit soha nem érte a nap áldásos melege.” Legnagyobb figyelem a Gomilára, a város szegénynegyedére koncentrálódik, az olvasó nemcsak látja, érzi is ezeknek az utcáknak a hangulatát, atmoszféráját.

A történelmi és térbeli utazás mellett (bár már önmagában ezért érdemes lenne kézbe venni a kötetet) magánéleti, lélektani vetülete is van Benedek Szabolcs regényének: a Noskó család tragédiájának, sötét titkainak bemutatása két cselédlány nézőpontjából történik. Ahogyan a család sötét titkára fokozatosan fény derül, úgy lesz egyre feszültebb a nemzetiségi ellentétekkel terhelt városban uralkodó hangulat, és mindezt baljós előjelek kísérik, például a madarak megváltozott viselkedése, amely mintha jelként a közelebbi katasztrófára utalna: a földrengést követő szökőár, a védgát nélkül maradt város, a cápák betörésének borzalmát készíti elő. A ragadozók megjelenése irreális (hiszen egy város utcáin bukkannak fel), részletgazdagon lefestett, hátborzongató história, amely szimbolikusan a rövidesen kitörő világháborúra való utalásnak is tekinthető.

Benedek Szabolcs legújabb regénye sikeresen és szórakoztató módon ötvözi a krimi, az utazási beszámolókat, a történelmi, politikai regények legfontosabb hagyományait egy olvasható stílusban megírt regényben. A *fiumei cápa* nem akar többet annál, mint ami, nem tűz ki elérhetetlen célokat, egy jó lendületű, érdekes, olvasmányos, kifejezetten olvasóbarát kötet.

SZÉKÁCS VERA

Albert Gábor emlékére

SZÉKÁCS VERA (1937) Budapest

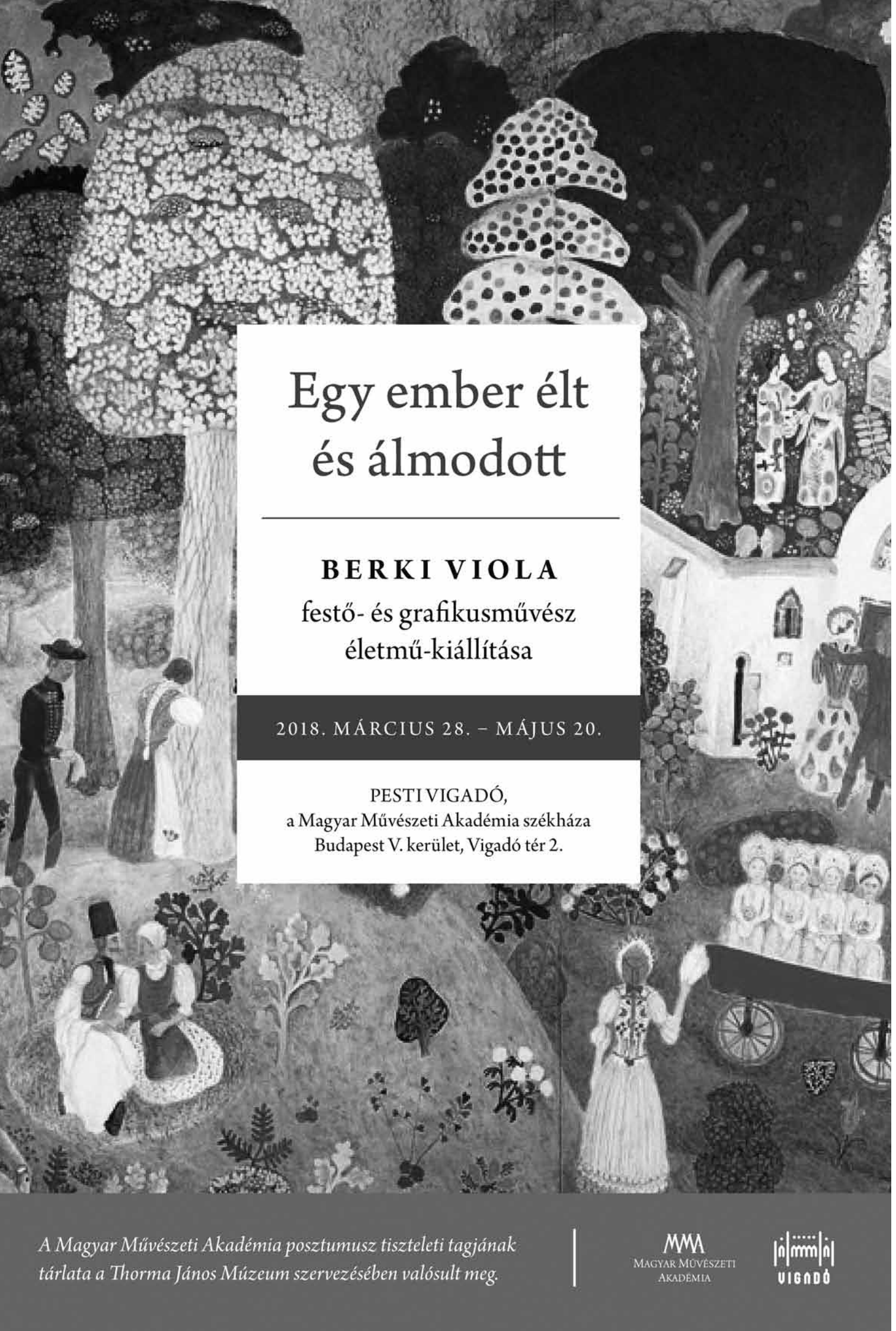
Karácsony előtt ki akartam szaladni hozzá,
 hogy egy könyvvel örömet okozzak neki.
 Azt írta, most orvoshoz kell mennie,
 és egy kis munka is szakadt a nyakába,
 de mihelyt befejezi, szívesen lát Budakeszin.
 Öt nap múlva már nem élt.
 A nagy betegség kíméletesen vitte el,
 álmában érte a halál.

Albert Gábor, nagyon tiszteltelek:
 könyveidért, sugárzó, tiszta lényedért,
 de mindenképp a bátorságodért.
 A legbátrabb ember voltál, akit valaha láttam,
 és életem egyik legszebb pillanatát köszönhetem neked.

A pillanat az volt, amikor harminc évvel ezelőtt
 felálltál a Vigadó termében, magányos merénylő,
 és frontálisan támadtad meg a diktatúrát.
 A szakadék fölött ráléptél a kötélre,
 és nem volt védőháló a lábad alatt.
 A teremben dermedt csönd, a hatalom urai
 sápadtan hallgatták a pódiumról,
 ahogy bűneiket sorolod.

A rendszer már recsegett-ropogott,
 de nem tudhattuk, hogy mi fog történni veled.
 Lestem az ajtót, mikor nyílik,
 és visznek el téged a kopók.
 Nem vittek el, a hatalom már nem akart játszani a tűzzel,
 csak mellőzésed éveit folytatódta,
 amíg a pódium sápadt arcai semmibe nem veszték.

Abban a pillanatban, hacsak pár percre is,
 visszaadtad a szabadságunkat,
 és '56 boldogsága fogott el újra.
 Ott, abban a teremben nemzeti hősünk lettél,
 rád illenek e szavak azóta is, és örökre.

Egy ember élt és álmodott

BERKI VIOLA
festő- és grafikusművész
életmű-kiállítása

2018. MÁRCIUS 28. – MÁJUS 20.

PESTI VIGADÓ,
a Magyar Művészeti Akadémia székháza
Budapest V. kerület, Vigadó tér 2.

*A Magyar Művészeti Akadémia posztumusz tiszteleti tagjának
tárlata a Thorma János Múzeum szervezésében valósult meg.*

MMA
MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

|||mm|||
VIGADÓ